

ZBŮCH

od pravěku k současnosti

Geografické a geologické poměry

Zbůch leží 7 km jihozápadním směrem od Plzně v rovinatém až mírně zvlněném terénu. Obcí prochází významná dopravní tepna, silnice z Plzně na Domažlice, a také železniční trať Plzeň – Domažlice. Zhruba 2 km severně od Zbůchu vede trasa dálnice D5 Praha – Plzeň – Rozvadov.

Ves se rozkládá v mělkém údolí Zálužského potoka po obou březích vzpomenuté vodoteče v nadmořské výšce kolem 360 m. Katastr obce na straně severozápadní, severní a jihovýchodní je rovinatý a úrodnější, než je jižní část území, které se v prostoru mezi Zbůchem a Týncem výrazně zvedá.

Tvar zdejší krajiny je však jen pouhým odrazem výrazných horotvorných procesů, které také daly základ vzniku pozdějšího nerostného bohatství – mimořádně kvalitního černého uhlí. Cesta za poznáním dávné minulosti nás zavádí až do doby pralesů a jezer mladších prvohor. Po skončení hlavních horotvorných procesů variského vrásnění se Český masiv stal ve svrchním karbonu a permu vynořenou součástí variského horstva. V depresích mezi vyvrásněnými horskými pásmy se však záhy tvořily nové sedimentační prostory, které měly ráz jezerních pánví. Vodní toky přinášely z okolních, rychle denudovaných horských hřbetů množství úlomkovitého materiálu, který se v pánvích hromadil ve velkých, až tisícimetrových mocnostech. Zbytky pánevních uloženin se táhnou z Plzeňska přes Kladensko a Rakovnicko k východu až do Podkrkonoší. V klidnějších obdobích sníženého přínosu hrubého klastického materiálu zarůstaly břehy jezer i močály v centrálních částech pánví bujnou vegetací. Nahromadění rostlinných zbytků bylo tak značné, že zde byly předpoklady pro vznik uhelných slojí. Podmínkou vzniku uhlí však bylo nejen nahromadění rostlinných těl, ale i jejich rychlé překrytí sedimenty, které zabránily rozkladným procesům, a naopak umožnily prouhelnění. Tento proces probíhal v sedimentech za nepřítomnosti kyslíku a vedl přes rašelinné stádium až ke vzniku černého uhlí. Periodické přívaly, které náhle ve velkém pohřbívaly karbonskou vegetaci, tak spolupůsobily při vzniku uhlí. Doprovodným prvkem takových procesů jsou sedimenty. Šedé zbarvení takových vrstev, typické také hojnějším uhelným pigmentem, charakterizuje vlhké prostředí, zatímco červené zbarvení způsobené přítomností volných oxidů železa, typické právě pro materiál uložený na odvalových haldách ve Zbůchu i u Týnce, naopak odráží suché klima. Barevnost sedimentů se tak stala základem pro stratigrafické dělení na jednotlivá souvrství, z nichž spodní červené – týnecké a svrchní červené – línské souvrství získala svůj název právě díky lokalitám, ležící v bezprostředním okolí Zbůchu.

Teplé klima, které u nás vládlo ve svrchním karbonu, bylo příznivé pro rozvoj bujné vegetace. Rozmanitost i množství zbytků flóry dokazuje existenci pralesů, kde dominovaly výtrusné plavuně a přesličkovité rostliny, které dosahovaly stromového vzrůstu. Hojně byly i rostliny podobné kapradinám. Zbytky tohoto dávno zaniklého světa, starého milióny let, dodnes

můžeme nalézat na odvalových haldách. Otisky listů přesliček v jílovci (tzv. lupek – listovitě se oddělující jílovec), zkamenělé části jejich větví či pověstné araukarity, v kámen proměněné části kmenů, to vše je jen pouhým zlomkem ukázky pestrosti vegetace v období, kdy zde vznikly mocné kamenouhelné vrstvy.

Květena Zbůchu a jeho okolí

Vegetační kryt katastru obce Zbůch a jeho širšího okolí je v současnosti zcela nepodobný vegetaci, která toto území pokrývala před příchodem člověka. Dnes jde o veskrze zkulturněnou krajinu, intenzivně již mnoho staletí využívanou, a to i když pomineme důlní činnost. Dnešní sídla, komunikace, doly, výsypky a haldy, pole i louky, ale i lesy jsou dílem člověka, který původní přírodou vytvořený vegetační kryt zcela a prakticky bez výjimky přetvořil ve svůj prospěch.

Jak tedy vypadala zdejší krajina před příchodem člověka? Zjednodušeně můžeme říci, že byla celá a prakticky bez výjimky porostlá smíšenými lesy. Byly to převážně doubravy, kterým dominoval dub letní; v nich byla vtroušena borovice lesní a zřejmě - i dnes se vyskytující - bříza bělokorá, osika aj. Bylinné patro těchto lesů bylo - s ohledem na nevyživný geologický substrát - druhově poměrně chudé. Současné lesní komplexy mají druhovou skladbu výrazně pozměněnou, neboť jde o výsadbu nejčastěji monokultur jehličnatých dřevin. Tak např. v lese Dubovec dominují dnes kulturní bory s borovicí lesní (*Pinus sylvestris*), v nichž jsou vtroušeny např. bříza bělokorá (*Betula pendula*), osika (*Populus tremula*), dub letní (*Quercus robur*), v Čechách nepůvodní modřín opadavý (*Larix decidua*) nebo americká vejmutovka (*Pinus strobus*). V keřovém, resp. nižším podúrovňovém stromovém podpatru roste jeřáb ptačí (*Sorbus aucuparia*), zmlazující dub letní, v bylinném patru jsou zde typické druhy ostružiníku (*Rubus* sp. div.), metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*), bika bělavá (*Luzula luzuloides*), psineček obecný (*Agrostis capillaris*), kapraď rozložená (*Dryopteris dilatata*), třtina křovištní (*Calamagrostis epigeios*), borůvka (*Vaccinium myrtillus*), v západní části lesa jsou hojnější brusinka (*Vaccinium vitis-idaea*) a vřes (*Calluna vulgaris*). V mechovém patru dominuje travník Schreberův (*Pleurozium schreberi*), ojediněle se objevují např. měřík příbuzný (*Plagiomnium affine*) a dvojhrotec chvostnatý (*Dicranum scoparium*). Plošně menší jsou vysazené smrkové monokultury, jež jsou pro tyto polohy a geologický substrát naprosto nevhodné; jejich bylinné patro je proto druhově ještě chudší než v lesích borových.

Smíšené lesy, které se relativně nejvíce podobají zdejším lesům původním, jsou zde jen velice maloplošné. Jde o vysazené malé hájky doubrav s dubem letním (*Quercus robur*), americkým dubem červeným (*Quercus rubra*), bukem lesním (*Fagus sylvatica*), lokálně i s modřínem (*Larix decidua*) aj.; v jejich druhově chudém bylinném patře rostou např. metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*), kostřava ovčí (*Festuca ovina*), rozrazil lékařský (*Veronica officinalis*). Místně se nacházejí hájky březin, vzniklé zřejmě náletem břízy (*Betula pendula*) na malé lesní loučky či pastviny, jež přestaly být obhospodařovány.

Relativně se jako původní, přírodě nejbližší jeví dva malé listnaté hájky při severním okraji lesa Dubovec, vázané na malé terénní muldy. Větší leží pod rybníčkem V lomů a dominuje mu klen (*Acer pseudoplatanus*) s habrem (*Carpinus betulus*); z dalších dřevin je zde jasan (*Fraxinus excelsior*), v keřovém patře je častá líska obecná (*Corylus avellana*). V jeho - byt

chudém - podrostu se nacházejí ojedinělé hájové druhy: plicník tmavý (*Pulmonaria obscura*), mateřka trojžilná (*Moehringia trinervia*), pryskyřník zlatožlutý (*Ranunculus auricomus*), bika chlupatá (*Luzula pilosa*), kaprad' samec (*Dryopteris filix-mas*), břečťan popínavý (*Hedera helix*). Druhý listnatý hájek s podobným druhovým složením se nachází jižně od západně ležícího malého rybníčku.

Plášťová liniová keřová společenstva, lemující lesní komplexy, tvoří převážně trnka (*Prunus spinosa*); jejími doprovodnými druhy jsou zde růže šípková (*Rosa canina*) a jíva (*Salix caprea*), případně i maliník (*Rubus idaeus*).

Lemům lesních cest zde dominují buď smilka tuhá (*Nardus stricta*), jiným vřes (*Calluna vulgaris*). Místy se v těchto lemech objevuje jahodník obecný (*Fragaria vesca*), třezalka tečkovaná (*Hypericum perforatum*), jestřábník chlupáček (*Hieracium pilosella*) a mnoho dalších.

Na hladinu vodních ploch jsou vázány porosty okřešku menšího (*Lemna minor*), zblochanu vzplývavého (*Glyceria fluitans*) aj. Na jejich březích se objevují např. vrbina penízková (*Lysimachia nummularia*), kaprad' osténkatá (*Dryopteris carthusiana*), sítina rozkladitá (*Juncus effusus*).

Rozsáhlý mokřad v polích východně od koupaliště, v současnosti ke škodě zdejší přírodě zavážený, je charakterizován porosty sítiny rozkladité (*Juncus effusus*) a chrastice rákosovité (*Phalaris arundinacea*); jižnějšímu mokřadu, jenž je plošným prameništěm malé, níže zatrubněné vodoteče, dominuje rozměrný porost orobince širolistého (*Typha latifolia*). Zamokřené louky navazující na jihu na tento mokřad při severním okraji Dubovce jsou typické metlicí trsnatou (*Deschampsia caespitosa*), sítinou rozkladitou (*Juncus effusus*), sítinou článkovanou (*Juncus articulatus*), hrachorem lučním (*Lathyrus pratensis*), pryskyřníkem plazivým (*Ranunculus repens*) aj.

Lesní louky jsou už zřejmě více let neobhospodařovány; louce ve východní části lesa Dubovec nedaleko okraje letiště Líně dominuje srha laločnatá (*Dactylis glomerata*), její okraj při lese tvoří nízkotravniný lem s mochnou jarní (*Potentilla tabernaemontani*), mochnou stříbrnou (*P. argentea*), třezalkou tečkovanou (*Hypericum perforatum*), osívkou jarní (*Erophila verna*), rožcem rolním (*Cerastium arvense*), řebříčkem obecným (*Achillea millefolium*).

Rozsáhlá obilná pole mají pestřejší druhovou garnituru polních plevelů, např. s heřmánkovcem nevonným (*Tripleurospermum inodorum*), pomněnkou rolní (*Myosotis arvensis*), rozrazilem břečťanolistým (*Veronica hederifolia*), svízelem přítulou (*Galium aparine*) aj.

Travnaté lesní i polní cesty hostí běžná sešlapová společenstva s jitrocelem větším (*Plantago major*), lipnicí roční (*Poa annua*), pampeliškou (*Taraxacum* sect. *Ruderalia*), jitrocelem kopinatým (*Plantago lanceolata*), sítinou tenkou (*Juncus tenuis*), černohlávkem obecným (*Prunella vulgaris*), sedmikráskou obecnou-chudobkou (*Bellis perennis*), psinečkem obecným (*Agrostis capillaris*) aj.

Polní cestu ze středu obce do lesa Dubovce lemují jednostranná alej akátů – dřeviny pocházející z Nového světa, která se do naší přírody naprosto nehodí. V bylinném patře jej zde doprovází nitrofilní (dusík vyžadující) druhy, jako bez černý (*Sambucus nigra*), kerblík lesní (*Anthriscus sylvestris*), kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*), rozrazil břečťanolistý (*Veronica hederifolia*), svízel přítula (*Galium aparine*) aj.

Vlastní Zbůch je přirozeně bohatý na ruderální (tj. rumištní) druhy; v jeho ulicích, na okrajích trávníků, u pat zdí domů se nachází množství člověka doprovázejících druhů. Z nich si jmenujme alespoň vratič (*Tanacetum vulgare*), pelyněk černobýl (*Artemisia vulgaris*), řebříček obecný (*Achillea millefolium*), bršlice kozí noha (*Aegopodium podagraria*), heřmánkovec nevonný (*Tripleurspermum inodorum*), chudobka (*Bellis perennis*), šťovík menší (*Rumex acetosella*), jetel luční (*Trifolium pratense*), jetel plazivý (*Trifolium repens*), rozchodník ostrý (*Sedum acre*), pryskyřník plazivý (*Ranunculus repens*), jitrocel prostřední (*Plantago media*), jitrocel kopinatý (*Plantago lanceolata*), jitrocel větší (*Plantago major*), srha laločnatá (*Dactylis glomerata*), hluchavka nachová (*Lamium purpureum*), mrkev obecná (*Daucus carota*), pampeliška (*Taraxacum* sect. *Ruderalia*), ze zahrad zplanělá violka vonná (*Viola odorata*), mochna plazivá (*Potentilla reptans*), kokoška pastuší tobolka (*Capsella bursa-pastoris*), pastinák setý (*Pastinaca sativa* subsp. *urens*), lipnice luční (*Poa pratensis*), kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*), jílek vytrvalý (*Lolium perenne*), třtina křovištní (*Calamagrostis epigeios*), třezalka tečkovaná (*Hypericum perforatum*), kakost luční (*Geranium pratense*), kerblík lesní (*Anthriscus sylvestris*), lopuch menší (*Arctium minus*), turanka kanadská (*Conyza canadensis*), vlašovičnick větší (*Chelidonium majus*), ptačinec prostřední (*Stellaria media*), černohlávek obecný (*Prunella vulgaris*), mléč zelinný (*Sonchus oleraceus*), mléč rolní (*Sonchus arvensis*), pcháč oset (*Cirsium arvense*), zlatobýl kanadský (*Solidago canadensis*).

Na výslunné travnaté břehy komunikace je vázáno několik suchomilnějších druhů, např. rozchodník pochybný (*Sedum spurium*), krvavec menší (*Sanguisorba minor*), mochna jarní (*Potentilla tabernaemontani*), jestřábník chlupáček (*Hieracium pilosella*), štírovník růžkatý (*Lotus corniculatus*), chrpa luční (*Centaurea jacea*), prasetník kořenatý (*Hypochaeris radicata*), mochna stříbrná (*Potentilla argentea*).

V zahradách jsou místně pěstovány jedovaté a často i zplaňující škumpy orobincové (*Rhus hirta*). U železniční stanice byly vysazeny lípy srdčité, šíří se zde však obtížná křídlatka japonská (*Reynoutria japonica*), na šterkový substrát kolejiště jsou vázány např. chrpa latnatá (porýnská, *Centaurea stoebe*), hadinec obecný (*Echium vulgare*), pelyněk černobýl (*Artemisia vulgaris*) aj.

Je pozoruhodné, že z tohoto území není zatím známa žádná práce, jež by se z jakéhokoliv hlediska zabývala jeho vegetací či flórou. Navíc nejsou známy odtud ani sběry, jež by byly uloženy v některém z našich herbářů. Hlavním důvodem zřejmě byla relativní fádnot povrchu krajiny, její hluboké přetvoření člověkem v intenzivně průmyslově využívanou, beze zbytků přirozených či alespoň přírodě blízkých úseků, která k průzkumu nelákala, neboť nenabízela překvapivější nálezy vzácnějších nebo alespoň pozoruhodnějších druhů. Popis vegetačního krytu území obce je proto velmi stručný, tento fakt by pak měl být výzvou pro podstatnější doplnění znalostí o přírodě v okolí Zbůchu a Červeného Újezdu.

Rybníky

Zbůchem protéká tzv. Zálužský potok, který napájí nevelký rybník založený přímo v centru obce, na někdejší návsi, kde pravděpodobně existoval již v období pozdního středověku, neboť k r. 1838 byl již zachycen stabilním katastrem. Potok pramenící v lukách poblíž malé vsi Záluží (okres Plzeň – jih, severně od Stodu) pokračuje dále severovýchodním směrem na

Červený Újezd a Líně, kde se vlévá do Lučního potoka, který následně svým tokem zásobuje v prostoru Valchy (dnes součást města Plzně) vodní nádrž České údolí. Kromě návesního rybníka, který v letech 1947, 2002 i 2003 vzedmutou vodní hladinou zatopil celý prostor středu obce, je v okolí vesnice několik dalších vodních ploch. Patří k nim především skupina rybníků na tzv. nebeskou vodu, ležící v polích jižně od vsi. Jeden z nich zvaný Schützteich byl ve 2. polovině 20. století upraven na koupaliště. Voda v koupališti, napájeném původně přirozenou cestou, byla doplňována od 60. let vodou z řeky Radbuzy, která byla do Zbůchu vedena do elektrárny EZB a kotelny DOM potrubím až od Chotěšova. Voda z tohoto rybníka a také z malého rybníčka, který leží v sousedství státní silnice Plzeň–Chotěšov, zaplavila silnici v průběhu ničivých záplav v srpnu 2002. Třetí rybník ležel v ose dvou předešlých, a sice v polích jihovýchodně od vsi. Dnes je však takřka zaniklý. Další dva malé rybníčky leží při západním okraji lesa, který se táhne jižním směrem od Červeného Újezdu, v místech zvaných V jamách. Drobný rybníček je možné spatřit také na východním okraji vsi při staré polní cestě jdoucí ve směru SV–JZ na Červený Újezd. Jiný, poměrně rozlehlý rybník leží v bezprostředním sousedství odvalové haldy, na jejím západním okraji, který vznikl jako propadlina po dolování.

Přímo na křižovatce cest v Červeném Újezdu je založen nevelký rybník, který byl zachycen již mapou stabilního katastru. Jižně od něho, na jihozápadním okraji vsi, je další zhruba stejně velký rybník V lese, táhnoucí se jižním směrem od Červeného Újezdu až do Vodního Újezdu je v místech s pomístním jménem U lomu rybník, jiný, spíše zatopený lom, je ve stejném lese v jeho západní části.

Pomístné názvy

K dějinám vsi neodmyslitelně patří také pomístné názvy. Připomínají zaniklá sídla i jednotlivé stavby, rybníky, jména majitelů pozemků. Jsou připomínkou dávno zapomenutých násilných činů či jiných lidských tragédií, upozorňují na rozličné přírodní zajímavosti. V okolí Zbůchu a Červeného Újezdu se tradují pomístné názvy Za višňovkou, Ječné pole, Farské pole, Panské pole, Na panských, U Dubovce, Dubovec, Za dráhou, Pod týneckým vrškem, Týnecké břízky, Mezi cestami, V Chobotě, Chobot, Janov, Břízka, Liščí jáma, Rovný, Na haldách, Pod čističkou, K Líním, Na pastvinách, V jámách, U lomu, Za dvorem a V úžlabí. V minulosti bylo v okolí obou vsí jistě obdobných názvů více, mnohé se však z povědomí místních obyvatel vytratily, jiné naopak vznikly. Ještě ve 40. letech 20. století se hojně používaly také názvy německé, existuje však řada příkladů pomístných názvů původně českých, přežívající i v období germanizace území.

Dějiny vsi

Od pravěku do počátku 21. století

Osídlení vsi má své kořeny již v pravěku, jak to dokládají četné nálezy z doby bronzové, halštatsko-laténské i římské. K nejvýznamnějším archeologickým lokalitám v okolí vsi patří mohylové pohřebiště v lese Dubovci, ve svahu sklánějícím se k levému břehu řeky Radbuzy, na okraji lesa při severní straně silnice mezi Dobřany a Chotěšovem. Žárové hroby pod

mohylami patřily slovanskému období a měly obvyklou velmi prostou výbavu. V r. 1911 byly na pozemcích Západočeského báňského akciového spolku, v prostoru strojní cihelny, nalezeny kulturní jámy se zlomky keramických nádob různé velikosti z období mladší doby bronzové, kultury milavečské. Jámy byly hluboké asi 60–70 cm. O nálezech již tehdy psal dobový tisk.

V listopadu 1921 oznámil ředitel Západočeského báňského akciového spolku Ing. Sandtner nález pravěkých hrobů v prostoru mezi cihelnou a tratí dráhy. Lokalitu prohlédli pracovníci Městského muzea v Plzni, kteří na místě identifikovali několik mohylek „staršího období“, ve kterých se dochoval soubor nezdobených tuhovaných nádobek. Ve stejném místě již předtím našel jeden z místních občanů, horník Schönkönig, jinou tuhovanou nádobku, zdobenou velmi bohatě řešeným jemným rytím, a velmi mnoho střepů z podobných nádob. Nálezy byly Dr. Macháčkem z plzeňského muzea datovány do období laténu. S největší pravděpodobností se zde však nejednalo o mohylové pohřby, ale o sídlištní objekty z období mladší a pozdní doby bronzové, tj. 1500–700 let před naším letopočtem.

Pozoruhodné nálezy z období mladší doby bronzové pocházejí také přímo ze vsi, kde S. Schejbal našel v březnu 1991 ve výkopu v náspu železniční trati poblíž nádraží mimořádně vzácný soubor zlomkové pravěké keramiky, opatřené dekorativně pojednanou výzdobou. Místo nálezů na upozornění p. Schejbalu zdokumentovali pracovníci ZČM v Plzni v čele s PhDr. D. Baštovou. Nalezená keramika, získaná v lokalitě Za višňovkou, je kladena do období doby bronzové, kultury milavečské. Zbytky pravěkých nádob doprovázených několika kostmi z tura domácího, ovce a kozy domácí a srnce evropského, se do náspu trati dostaly bezpochyby druhotně, lze však předpokládat, že val byl navršen ze zeminy, získané v prostoru zářezu železnice. Nalezený materiál tak jen potvrzuje domněnku, že v místech lokace bylo v pravěku rovinné sídliště lidu doby bronzové, a sice z tzv. Nynické skupiny.

V 90. letech 20. století byl v okolí vsi prováděn terénní průzkum pracovníky odd. záchranných archeologických výzkumů při ZČM v Plzni. Vědeckým pracovníkem OZAV ZČM v Plzni Dr. Břicháčkem byl tehdy také zpracován orientační plán území přilehlých k obci s vyznačením ploch, kde byly lokalizovány pravěké nálezy. Povrchovým průzkumem značné části katastru obce byl získán rozsáhlý soubor zlomkové keramiky, který bezpochyby pomohl upřesnit pravěké dějiny území, kde dnes leží Zbůch.

První písemná zmínka o Zbůchu je kladena listinou vročenou do r. 1253, kterou král Přemysl Otakar II. potvrdil chotěšovskému klášteru darování vsí Ugezd (Červený Újezd) a Zboch (Zbůch): „...*Otakarus, dominus regni Boemise, confirmat monasterio Choteschowensi possessionem villarum Viezdetz et Zboch.*“

Zbůch leží ve staročeském sídelním území a vznikl tedy bezpochyby dříve, než uvádí první psaná zpráva. Červený Újezd, Chotěšov i Líně jsou doloženy již k r. 1115, nelze tedy předpokládat, že Zbůch ve stejných přírodních podmínkách vznikl o tolik let později. Další písemná zmínka o vsi pochází z r. 1272. Zbůch je zde uváděn pod jménem Cbon ve výčtu jiných vsí („...villas Chotessovich, ...de Cbon, de Vgecdech“). K roku 1367 se váže soupis vsí poplatných klášteru v Chotěšově, kde mimo jiné nalézáme také Újezd (Vgezd) a Zbůch (Zbuoch).

V listině datované do 22. dubna 1452 uvádí: „...*kněz Václav, z boží milosti probošt konventu kláštera Chotěšovského – jisti dluhu vdov vepsaného, ...přiznáváme, že jsme dlužni...padesát*

kop grošů dobrých stříbrných obecně v české zemi běžných, anebo dobré zlaté rýnské nebo uherské, ...s úrokem spravedlivým opatrnému Velkovi ze Zbuocha, panie Dorotě, manželce jeho i dětem...kterážto penieze již psané i s úrokem spravedlivým jmáme a slibujem splniti našim věřícím nadepsaným.“ Velek ze Zbůchu a jeho manželka Dorota jsou vůbec prvními známými světskými držiteli Zbůchu, který až dosud byl prozatím citován v souvislosti s majetkovou držbou kláštera premonstrátů v Chotěšově. Klášter byl s největší pravděpodobností nucen po husitských válkách řadu vsí zastavit a tím se i Zbůch dostal do rukou světských feudálů.

Z prosince 1482 pochází listina, ve které „...*Votík z Chotěšovic...všechno právo mé na tom dvoru poplužním ve Zbuochu dal jsem /zapsat/ urozené paní Kateřině z Plešnic, manželce mé milé...*“. Z 15. století pocházejí také dvě tzv. holdovní listiny. První, sepsaná zřejmě r. 1430, připomíná příslušnost vsi Zbůch k majetku rodu Gutštejnů, patřícího ve své době k nejnvlivnějším na Plzeňsku: „*Ode mne Buriana mladšího z Gutštejna a na Všerubech, tobě rychtáři i vši obci ve Zbuchu. Přikazuji Vám listem tímto, abyste hned k holdu přišli tento čtvrtek, nejprv, přišti na Všeruby, ač se chcete škody své uvarovati. Jestliže toho neučiníte a k holdu nepřijdete, věztež, žeť Vás k tomu připravovati budu pálením i jinými záhubami, že holdovati musíte. Dáno na Všerubech v úterý před Velikonoci.*“ Další zpráva je mladšího původu: „*Ode mne Pavla, hejtmána z Wartembergu a na Kolovči, Vám, sousedé ze Zbucha, věděti dávám, abyste mi úrok dali, který jste mi slibili dáti. I věztež, jestliže mi ho nedáte konečně tuto neděli, že Vás chci hubiti, kde budu moci, pálením i šacunky. Věztež, že jsem o Vás psal na Královské Milosti zámky, že lidé nejste propuštěni.*“

Po celé 16. století nejsou o Zbůchu dochovány žádné písemné zprávy. Berní rula z let 1654–1655 uvádí, že ve Zbůchu (ves je uváděna pod jménem Zbuch) bylo seděním 5 sedláků, a sice Šebastián Schvantner, Jan Batl, Šimon Mikeš, Kašpar Vojta a Kašpar Kocauer. Měli celkem patnáct potahů a obdělávali 225 rolí polí, přičemž na zimu osívali 65 rolí a na jaro 52. Zbytek ležel jako úhor a byl využíván jako pastviště. Sedláci měli celkem 14 krav, 34 jalovic, 202 ovcí a 60 prasat. U Jana Batla je připsáno, že „*pohořeli 26. martii 1656*“. Tereziánský katastr uvádí ves pod jménem Czwug.

Ještě do poloviny 17. století byl Zbůch českou obcí, jak to dokládají zápisy místního jména Zbůch. V průběhu třicetileté války však došlo ke značnému úbytku obyvatelstva (vojenské operace, epidemie, zběhnutí apod.), proto vrchnost povolala k osazování opuštěných dvorů zemědělný lid ze sousedního Bavorska z Horní Falce. Tito sedláci samozřejmě rozšířili v západních Čechách i svoje nářečí. Matriky chotěšovského farního kostela, které se psaly po celé 17. století ještě česky, jsou od r. 1701 již jen německé, kázání v kostelech však zřejmě probíhalo v českém i německém jazyce. Chotěšovské klášterství bylo tedy v 18. století dvoujazyčné, začínala však převažovat němčina. Ta se začátkem 19. století prosadila úplně. Krátce před polovinou 18. století byl Zbůch oddělen od chotěšovské farnosti a přičleněn k faře v Úhercích. Po zrušení chotěšovského kláštera v březnu 1782 patřil Zbůch Náboženskému fondu a od roku 1822 až do zániku feudalismu knížecímu rodu Thurn–Taxis. Poslední feudálové, jejichž rod zde hospodařil až do první pozemkové reformy, také vystavěli na severním okraji vsi ve 2. polovině 19. století rozlehlý vrchnostenský dvůr, dosud částečně dochovaný.

Na sklonku 30. let 19. století bylo ve Zbůchu, v minulosti zvaném také jako Zbuoch, Zbohy, Zwug nebo Zwuch, 28 popisných čísel a žilo zde 229 obyvatel. Ze soupisu stavebních parcel

(Original Bau Parzell Protocoll Gemeinde Zwug) se dozvídáme také jména některých majitelů usedlostí a chalup (Gruber – čp. 1, Gruber – čp. 2, Gruber – čp. 3, Denk – čp. 4, Walzev – čp. 5, Jaklin – čp. 7, Soukoup – čp. 8, obec Zbůch – čp. 9, Gruber – čp. 10, Pecher – čp. 11, Beran - čp. 12, Schram – čp. 13, Jesensky – čp. 14, Eberl – čp. 15, Pecher – čp. 16, Baier – čp. 17, Wichl – čp. 18, Stiepan – čp. 19, Helmer – čp. 20, Marzik – čp. 21, Walzer – čp. 22, Heckenthaler – čp. 23, Ellhotter – čp. 24, Hastall čp. 25, Denk – čp. 26, Schubert – čp. 27, Jaklin – čp. 28).

Zástavba vsi byla k témuž datu (1838) soustředěna po obvodu návsi s rybníkem, v severovýchodní části obce pak byl shluk zhruba deseti menších chalupnických usedlostí a objektů domkářů. Lze předpokládat, že právě zde mohl ve středověku ležet opevněný dvorec zbůšských feudálů. Severně od návsi dále ležela necelá desítka malých chalup. Pozemky kolem vsi patřily kromě místních sedláků také knížecímu rodu Thurn–Taxis a také křimickým Lobkoviczům. Rozlohou tak Zbůch nebyl o nic větší než sousední Červený Újezd. K roku 1850, krátce po zrušení feudalismu a konstituování obcí, byl Zbůch součástí soudního a politického celku Stod.

Roku 1861 byl poblíž vsi zahájen provoz na železniční trati Plzeň–Furth im Wald v Bavorsku (Brod nad lesy), stanice dráhy pro obec však byla otevřena až roku 1906. K r. 1887 se Zbůch připomíná pouze jen jako čistě německá obec se 34 domy a 226 obyvateli. V polovině 90. let 19. století zde již bylo 38 domů, ve kterých žilo 244 Němců a 37 Čechů. O pět let později zde již stálo 43 domů, v nichž bylo přihlášeno 309 obyvatel, z toho 19 Čechů. Ještě v roce 1900 byla ves svojí rozlohou velmi podobná situaci zachycené mapou stabilního katastru z r. 1838, jen severně od návsi, při silnici na Úherce, stál vrchnostenský hospodářský dvůr. Od konce 19. století a v prvním desetiletí 20. století, kdy byly v blízkém okolí vsi otevřeny dva hlubinné doly, začalo docházet k výrazné migraci českých horníků a dělníků, takže se opět počesťovalo území, které bylo do 17. století české. Na začátku 20. století převládla ve Zbůchu, Nýřanech i Líních opět jasně čeština.

Roku 1900 žilo ve vsi 290 Němců a 19 Čechů a v roce 1910 to bylo 555 Němců a 628 Čechů (jiný pramen uvádí 670 Němců a 613 Čechů). Mimořádně pozoruhodný byl i stavební vývoj lokality, když v r. 1900 zde stálo pouze 43 domů, zatímco o deset let později je ve vsi hlášeno 120 popisných čísel.

V r. **1914** byl ve Zbůchu konán tábor českého lidu, který i přes úřední zákaz navštívilo množství lidí včetně pozdějšího starosty Plzně Pika. Vyhlášení samostatnosti 28. října **1918** a vznik Československé republiky se ve Zbůchu nesl v duchu bouřlivých ovací. Již od rána drnčely na šachtách telefony oznamující národní osvobození, před doly se v poledne začali houfovat horníci. Vojenské stráže na dolech a velkostatku byly odzbrojeny. Následující den je celý Zbůch na nohou. Železniční zastávka se neustále hemží lidmi. Přijíždějící vlaky od Plzně jsou ověnčeny a cestující přinášejí nejčerstvější a tolik očekávané zprávy. V podvečer dorazil na zastávku mohutný průvod nadšených lidí s hudbou. Do slavnostní atmosféry přijíždí od Plzně vyzdobený vlak. Stál na zastávce po celou dobu, kdy zde zněla sborově píseň „Kde domov můj“ a pak, doprovázen obrovským jásotem, ujížděl dále. Velká radost panovala také v hostinci „U Šmakalů“, kde se konala veselice, které se zúčastnili i vojáci strážní služby na dolech radující se, že již nemusí sloužit Rakousku. V lednu **1919** byla ve Zbůchu zřízena první obecná škola.

V období 20. – 30. let 20. století byla ves součástí soudního politického okresu Stříbro. V r. **1921** bylo ve Zbůchu již 2018 obyvatel. V polovině 20. let 20. století byla v prostoru návsi vystavěna rozlehlá budova radnice. Z roku **1926** pochází záznam, podle něhož je v obecním lese „zakázáno jakékoliv volné chození, odnášení mechu, stlaní a lámání suků. Chudým občanům je povoleno sbírání klestu dvakrát týdně, a sice v pondělí a ve středu. K této činnosti musí být vystavena obecním úřadem průkazka“. Dne 24. března **1927** svolaly hornické odborové organizace bez rozdílu politické a národnostní příslušnosti do Zbůchu velký tábor, organizovaný jako součást generální stávkový. Akce se podle dobových pramenů zúčastnilo na 4000 osob. Dne 21. srpna téhož roku byl na poli v Chobotu uskutečněn Západočeským aeroklubem v Plzni Letecký den. Akce se zúčastnilo 5 letadel, která předvedla skupinový let, akrobacii a plachtění. Předvedena byla také ukázka protiletecké obrany, leteckého boje, seskok padákem a střelba raket. Leteckého dne se zúčastnilo na 3000 osob, vstupné bylo 3,- Kč. V říjnu 1927 se v obci uskutečnily volby do obecního zastupitelstva, ze kterých vítězně vyšla strana sociálně demokratická, která získala 527 hlasů. Druhá nejsilnější politická strana v obci, německá sociální demokracie, získala jen 203 hlasů. Staronovým starostou byl zvolen J. Cvachouček. Dne 14. října **1928** byl na návsi před radnicí odhalen za účasti senátora G. Habrmana „Památník odboje“. Sousoší, jehož ústřední postavou byla v životní velikosti vyhotovená socha prezidenta T. G. Masaryka, se stal o pouhých deset let později předmětem zášti ze strany Němců, a jako takový byl odstraněn. V roce **1929** byli místní obyvatelé vystaveni silným mrazům, když 11. února klesla teplota na -32 stupňů Celsia. Vyučování bylo zastaveno, projevoval se citelný nedostatek uhlí. Zima trvala velmi dlouho, po celý únor, a ještě 2. března bylo -24 stupňů Celsia. V průběhu 20. let byl vybudován Odbočkou Pětatřicátníků ve Zbůchu v obci pomník nesoucí jména J. Bartoše, J. Berana, J. Bělocha, J. Černého, Filinka, F. Foura, V. Janotty, A. Kliera, J. Houdy, K. Houdy, J. Mašata, J. Nového, J. Šlehofera, F. Šmakala, M. Šmakala, M. Šmída, F. Těžkého, V. Tridnanse, J. Vaška, K. Wenzlika a A. Wernera, mužů, kteří jako příslušníci plzeňského 35. pěšího pluku padli na frontách 1. světové války. Ve stejném roce byla ve vsi již tři sportovní sdružení – Dělnická tělocvičná jednota (DTJ), Sokol a S. K. Olympia.

Počátkem prosince **1930** bylo v obci provedeno sčítání lidu, podle kterého zde tehdy žilo 2230 obyvatel, z toho 1615 Čechů a jen 612 Němců. Domů s popisným číslem bylo ve vsi napočteno 277, z toho 9 bylo neobydlených. V červenci **1931** byl v obci otevřen poštovní úřad, který byl umístěn v přízemí radniční budovy, kde kromě toho stále ještě fungovala jedna třída měšťanské školy. V září téhož roku se konaly volby do obecního zastupitelstva, z nichž vítězně vyšla strana sociálně demokratická česká, které odevzdalo hlas 571 voličů. Německá sociální demokracie získala 277 hlasů. Novým starostou se stal Josef Peprný. Ten se starostou stal i po volbách v květnu 1938. Se zvyšujícím se počtem dětí české národnosti se do popředí stále více dostávala otázka výstavby nové školní budovy. Po dlouhých průtahách se tak stalo až v r. 1932, kdy byla stavba, realizovaná firmou Ing. Prokop a Chrudimský v letech 1931-1932, dokončena.

Před válkou dojížděli cca jedenkrát týdně do Zbůchu lékaři z Nýřan MUDr. Klement, z Tlučné MUDr. Dobrý nebo z Líní MUDr. Weiss. Za války tyto služby poskytoval MUDr. Pauli.

V říjnu **1938** v důsledku tzv. mnichovské dohody musel být Zbůch postoupen Velkoněmecké říši, přestože zde byl ve 30. letech 20. století velmi početný český živel. Jedním z důvodů také

bezpochyby byly oba kamenouhelné doly. 10. října 1938 ves obsadilo za asistence a halasného jásotu místních Němců německé vojsko, které zabralo všechny veřejné budovy. České rodiny jsou nucené se vystěhovat. Obec museli opustit i bývalý starosta Peprný, činovníci tělovýchovného spolku Sokol a také funkcionáři demokratických a dělnických stran. Opuštěné domy jejich právoplatní majitelé buďto pronajímají Čechům, kteří v záboru zůstali, nebo je zabrali Němci. Mnohé z těchto staveb si přisvojili také němečtí celníci a policisté, např. Rosenzweig, Roloff a další, sloužící na nové hranici. Ta procházela územím katastru Červený Újezd – státní silnice Líně – Zbůch a pokračovala dále směrem na Úherce. Hranice mezi okleštěnou Československou republikou a pozdějším protektorátem byla několikrát posunována buď blíže k Líním nebo opět ke Zbůchu. Nakonec se ustálila v polovině cesty mezi Zbůchem a Líněmi, poblíž odbočky na Červený Újezd. Na hranici byla zřízena celnice – dřevěná bouda s kanceláří.

Nenávist ke všemu českému se nezastavila ani před pomníky. Sousoší TGM (socha prezidenta, legionáři), stojící na návsi, bylo zlikvidováno. Zkáze unikl pomník věnovaný obětem první světové války, snad proto, že mezi padlými v letech 1914–1918 bylo také několik Němců. Socha prezidenta Osloboditele poté, co jí urazili hlavu, byla sejmuta a odvezena na popeliště, kde byla zahrabána. Češi, kteří zde za války zůstali, se stali občany Velkoněmecké říše. Šlo hlavně o zaměstnance šachet ve Zbůchu a na Týnci, jejichž působení bylo nezbytně nutné pro plynulý chod těžby uhlí. Ti, kteří zůstali a sami Němci neměli na jejich setrvání ve vsi zájem, byli vystaveni mnohým ústrkům, až nakonec podlehli a vystěhovali se. Před vystěhováním si Češi museli provést soupis svého majetku, naložit na povoz nábytek a převézt přes hranice. V té době se vystěhovalo ze Zbůchu okolo 90 rodin. Jako první museli odejít čeští učitelé, čeští státní zaměstnanci, zaměstnanci dvou velkých prodejen Západočeského konzumního družstva a velké pekárny Západočeského konzumního družstva a dále prodejny ZŘUD (Západočeské řeznické a uzenářské družstvo). K odsunu došlo v průběhu několika málo dní. Problémy spojené s přechodem hranic zde byly na denním pořádku. Mnozí ze zbůšských Čechů se zabydleli ve Vejprnicích a dalších vesnicích v okolí. Místa po Česích zaujali Němci. Prázdné rodinné domky Němci okamžitě obsadili. V čp. 5 (statek patřící v minulosti Šperlům stejně jako cihelna, přičemž v té době byl už prázdný) Němci ve stájích a ve stodole ustájili koně a na dvoře byla vojenská polní kuchyně. 4. listopadu 1938 byly ve vsi, tehdy již v područí Velkoněmecké říše, konány volby, Češi se jich však nesměli zúčastnit. V noci na 15. březen **1939** dorazila do vsi část německého okupačního vojska, aby okolo šesté hodiny ranní pochodovalo na Plzeň.

V roce **1940** začali pracovat na dolech ve Zbůchu a v Týnci po kapitulaci Francie francouzští váleční zajatci (takřka 140 osob), před nimi zde však nakrátko pobývali Italové. Francouzi byli rok poté vystřídáni sovětskými vojáky, kteří padli do německého zajetí po otevření fronty na východě Evropy. V zajateckém táboře ve Zbůchu (byl zřízen v areálu někdejšího barákového tábora, postaveného pro dělníky ze šachet již ve 30. letech), ležícím jižně od návsi, bylo v r. **1944** drženo na 800 sovětských válečných zajatců, kteří byli nasazeni na práce v dolech ve Zbůchu a nedalekém Týnci. Touha po svobodě a chuť bojovat proti německým okupantům přinutila několik sovětských zajatců, držných ve Zbůchu, k útěku. Ne všem se to však podařilo. Tři dny po útěku byl poblíž Nýran zadržen Nikita Pikalov, kterého nacisté patrně již při zatýkání zastřelili. Pikalov byl později pohřben na hřbitově v nedalekých Úhercích, kde je pochováno ještě dalších osm zajatců. Ti, kterým se útek zdařil, skončili

většinou v rozlehlých lesích kolem Rožmitálu pod Třemšínem, kde se zapojili do partyzánského oddílu. Jedním z těch, kterým se útek podařil, byl ruský válečný zajatec Fjodor Semjonovič Afenko. Po dlouhých desetiletích se Afenko dokonce přijel do Zbůchu znovu podívat, nyní již však jako vážený host. Areál tábora byl ohrazen ostnatým drátem a v jeho blízkosti byly zřízeny malé opevněné kryty pro stráž. Do tábora se prostřednictvím českého obchodníka p. Motyčky dodávaly některé základní potraviny. Převážnou část potravin zkonsumovaných zajatci, především zeleninu a brambory, si však museli Rusové sami vypěstovat na pozemcích ležících v okolí šachty. Jídlo si zajatci připravovali sami. Několik horníků bylo uvězněno na několik měsíců žaláře za to, že hladovějícím Rusům poskytli kus chleba. V táboře byli Rusové až do druhé poloviny května 1945.

Během války byly zatčeny a uvězněny nejméně dvě desítky Čechů, žijících v době okupace ve Zbůchu. Byl mezi nimi také ředitel školy K. Švarc. Na následky útrap ve vězení zemřel A. Niedrmaier. Nacistickými káznicemi a koncentračními tábory prošli také další zbůšští občané, J. Bláha, J. Koutský, J. Šmolík a téměř všichni bývalí předváleční němečtí sociální demokraté, ženy české a německé nevyjímaje. Horník J. Koutský byl pro údajné poslušání nepřátelského rozhlasu a šíření protinacistické propagandy zatčen již v červenci 1939 přímo na šachtě. Spolu s ním byli zatčeni také další zaměstnanci Masarykova jubilejního dolu (tehdy Adolf Hitler Schacht) Hurt a Koza z Nýřan, Kučera z Úherců, Lukeš z Kamenného Újezdu a další tři horníci. Okresním soudem ve Stříbře byl J. Koutský v září 1939 zproštěn pro nedostatek důkazů viny. Na zákrok Gestapa však byl spolu s jinými převezen k zemskému soudu do Chebu, kde byl odsouzen a spolu s třemi desítkami jiných obětí nacistické zločiny přepraven do koncentračního tábora Weimar-Buchenwald. Zde byl vězněn až do března 1943, kdy byl na žádost vedení Adolf Hitler Schacht spolu s několika dalšími propuštěn, neboť důl měl v té době citelný nedostatek zkušených zaměstnanců poté, co občané německé národnosti byli povoláni do Wehrmachtu. Zajetí čeští horníci byli propuštěni „na zkoušku“ (tzv. probeendlasung) a vždy před nástupem na směnu se museli hlásit na místní úřadovně Gestapa. Toto opatření bylo prováděno až do května 1945.

V prostoru býv. sokolského hřiště byly za války vykopány okopy pro výcvik Luftschutz a Volksturm. Kromě hašení zápalných bomb a dalších činností spojených s ochranou osob a majetku v době náletů zde především příslušníci Volksturmů nacvičovali střelbu z pušek a také z panzerfaustů.

Během války, asi na podzim 1944, přistál nouzově poblíž vsi, v místech s pomístním jménem V Chobotu, německý letoun Bf 109. Jiný stroj typu Siebel při přelétání nad katastrem vsi ve směru od Stříbra na borské letiště nouzově přistál v polích mezi Zbůchem a Úhercemi, zhruba v místech, kde byla později zřízena továrna na betonové výrobky Prefa. „Stodévítka“ rozebrali němečtí vojáci a letoun odvezli na nákladních vozech, z dvoumotorového Siebela Němci odmontovali, co šlo, a drak ponechali na místě. V tzv. Volšinkách, na jižním okraji vsi, byl za války naslouchací přístroj a světlomet. Poblíž pozice byl dřevěný barák, kde bydlela obsluha přístrojů. Posádku tvořili nejdříve muži, jejich místo po odvelení na frontu na konci války zaujaly ženy. Naslouchací zařízení bylo ve Volšinkách u vsi umístěno asi již v r. 1942, další světlomet byl v tzv. Mexiku u Nýřan. V blízkosti železniční trati mezi Zbůchem a Nýřany byl ve druhé polovině války, patrně v r. 1944, umístěn malý lokátor Würzburg. Radar byl později doplněn o světlomet a naslouchací přístroj. Stanoviště zde zůstalo až do konce války. Muži a ženy obsluhující světlometry, radary i naslouchací přístroje, stojící v okolí vsi,

byli příslušníky Luftwaffe, která se ze všech sil snažila zabránit spojeneckým svazům v útocích na Plzeň a zdejší zbrojovku Škoda. Stejně jako lidé v okolních vesnicích, také zbůšští občané byli doslova ohromeni zkázou blízkých Dobřan a Nové Vsi, které byly bombardovány omylem britskou RAF v dubnu 1943. Je možné předpokládat, že především místní Němci se také zúčastnili obnovovacích a záchranných prací v těchto postižených obcích.

S přibližující se frontou se stupňovala na jaře **1945** také aktivita amerických stíhacích letců, kteří napadali především dopravu na železnici a na silnicích. Vlak jedoucí z Nýřan ve směru na Zbůch byl napaden a lokomotiva zničena. Nepojízdný vlak zůstal na místě a později byl odtažen. Napaden byl i dlouhý lazaretní vlak. Lokomotiva řady 555 zvaná „Němka“, táhnoucí tento vlak, zajela do ohybu trati mezi zbůšskou zastávkou a týneckou haldou a zastavila. Po identifikaci, že jde o lazaretní vlak, Američané útok přerušili a odlétli. Vlak později pokračoval ve směru na Domažlice. Spojenečtí hloubkoví letci také napadli na jaře 1945 kolonu vozů, stojící před šachtou ve frontě na uhlí. Stroje shodily celkem čtyři asi 250 liberní bomby. Válka o sobě dala vědět také při náletech na Plzeň, kdy bylo možné ze vsi pozorovat záblesky z explozí bomb a slyšet dunění. Zbůch byl několikrát dokonce zasažen dělostřeleckými granáty, původně určenými spojeneckým bombardérům. Na přehradovou palbu plzeňské Flakuntergruppe doplatil např. domek Lišků, další granát dopadl do lesa na okraji vsi. Obcí na sklonku války prošlo také několik vojenských kolon, např. ve druhé polovině dubna, kdy se ve směru od Plzně pohybovala velká skupina vojáků Vlasovovy „Ruské osvobozené armády“ (ROA). *„Nám klukům bylo divné, proč tihle vojáci mají německé uniformy, když mluvili jazykem jako zajatci v lágru“*, vzpomínal po letech na dobu spojenou s koncem druhé světové války jeden z pamětníků osvobozených bojů. Vlasovci se pak utábořili v obecním lese nad cihelnou, kam zajeli i s povozy a koňmi. *„Děsivým zážitkem byl průjezd německého lazaretního vlaku, který uvízl v zatáčce u týnecké haldy. Chlapecká zvědavost nás hnala podívat se, co je to za tak dlouhý vlak. Když jsme ho dojeli na kolech, spatřili jsme, že je plný zraněných německých vojáků. Z Nýřan pak přijela lokomotiva, která pomohla soupravu protáhnout přes zatáčku a vlak hrůzy pokračoval dál na Domažlice,“* vzpomínal na sklonek války jeden z místních pamětníků.

Asi dva týdny před koncem války zastavili čeští horníci práci. Tou dobou zaútočili američtí hloubkoví letci na budovy MJD. Při náletu přišel o život dělník Vojta Viktor z Nýřan. Dne 5. května propuklo celonárodní povstání proti německým okupantům a ani Zbůch nezůstal stranou. Do osvobozovacích akcí se zde zapojili také ruští váleční zajatci. Zbůšská revoluční garda v okolí Vstíše zabavila německý tank, když ho předtím jeho posádka opustila pro nedostatek paliva. Protože ale nikdo z gardistů neuměl tank řídit, obrátili se na Sověty. Mezi ruskými zajatci bylo také několik tankistů, kteří se uvolili stroj řídit. A tak do vsi nakonec přijel německý panzerwagen, který měl na bocích původní kříže přemalované československou vlajkou.

Obec Zbůch byla předána do rukou českého Národního výboru po jednání s velitelem německé posádky a starostou Gruberem v 7 hodin večer dne 5. května 1945. Masarykův důl v Týnci převzal Bohumil Šnajdr a Masarykův jubilejní důl převzal František Hrdina. Jak dále připomíná obecní kronika, *„bylo díky přesné informaci zachráněno také z úkrytu na osm miliónů korun tehdejší měny v penězích a cenných papírech“*. V dopoledních hodinách 6. května 1945 znovunabytou svobodu stvrdil příjezd amerických vojáků ze svazku 2. pěší

divize 3. americké armády, kteří dorazili do Zbůchu ve směru od Chotěšova. Když Američané zjistili, že se po vsi pohybuje německý tank, málem došlo k bojovému střetnutí. Naštěstí ale celou záležitost osvětlil Míla Plas, který hovořil anglicky, a vojáky z „Druhé pěší“ upozornil, že jde o ukořistěný tank v rukou československých vlastenců.

Revoluční národní výbor se sešel ke schůzi již 6. května. Předsedou se stal Karel Svoboda, který však později odstoupil a převzal tutéž funkci v Červeném Újezdu. Svobodou uvolněné místo zaujal J. Weinfurter. Kolem 10. května se ve vsi objevili také vojáci ze svazku 16. obrněné divize. Němečtí zajatci byli v obci internováni v bývalém zajateckém lágru, který již v červnu ruští váleční zajatci opustili. Repatriaci býv. vojáků sovětské ozbrojené moci, k níž došlo již 19. května 1945, řídili ruští důstojníci. Internovaní Němci pracovali převážně na šachtě. Stravu německým zajatcům připravovaly německé ženy ze Zbůchu. Američané, kteří byli posádkou ve Zbůchu, byli ubytováni ve škole, kterou na žádost československých orgánů postupně uvolnili tak, aby se mohla připravit na zahájení školního roku v září 1945.

Američané se svými vozy parkovali na sokolském hřišti. Mezi nepřeborným množstvím strojů byl i nákladní GMC na korbě s velkým sudem. S tímto vozem jezdili Američané do řeky Radbuzy pro vodu. Na hřišti měli postavenou úpravnu vody a zde vodu z řeky čistili.

Život ve vsi se krátce po osvobození vrátil do normálních kolejí, oba zdejší doly začaly znovu těžít již 7. května 1945. V někdejší lidovém domě měl plzeňský útvar Luftwaffe detašovaný sklad náhradních dílů, jako byly výstrojní součásti letců, ale i letecké přístroje a také celé bedny s nářadím pro letecké mechaniky, plně vybavené vším potřebným nářadím, od kladiva přes vrtačku až po bouchací nýtky. Ve sklepě „lidáku“ byly konzervy, ale i části křídel, pneumatiky i přídavné nádrže. V květnu 1945 sklad Američané navezli do hlinišť, kde veškerý materiál zapálili a zahrnuli buldozery, a to včetně dvou letadel. Urovnaný terén později posloužil pro výstavbu fotbalového hřiště se škvárovým povrchem. Tlumočníka mezi německými zajatci a českým vedením tábora a dolů dělal bývalý příslušník wehrmachtu Benedikt, původem pocházející ze smíšeného manželství, který pak ve vsi zůstal i po odchodu německých zajatců až do konce 60. let, kdy se vystěhoval do SRN. Němečtí zajatci byli seznámeni s bezpečnostními a požárními předpisy a byly jim sděleny i jejich pracovní úkoly. Tábor byl zpočátku hlídán americkými vojáky, ty pak později nahradili vojáci československé armády. V září 1945 Američané ze vsi odešli.

Uvolněné statky a domy po Němcích postupně získali dosídlenci, rekrutující se především z jiných částí Plzeňska a také ze samotné Plzně. Mnozí z Němců, kteří obsadili majetek Čechů, uprchli ze vsi ještě před příjezdem Američanů ze strachu před možnou pomstou. Zadrženi Němci byli posíláni na práci do statků a na šachtu, ostatní zůstali ve svých domech. Tam, kde byla nějaká provozovna, byl dosazen tzv. národní správce. Odsunu byli ušetřeni lidé, kteří získali statut antifašistů. Převážně šlo o předválečné členy sociálně–demokratické strany. V červnu 1945 byl čestným občanem obce jmenován Dr. E. Beneš.

Koncem téhož měsíce proběhla v bývalé cihelně ustavující schůze pobočky sboru dobrovolných hasičů. Během schůze byl ustaven dvanáctičlenný přípravný výbor. Zdejší hasiči získali majetek a inventář po německém hasičském sboru, hodnotný pak byl především hasičský vůz značky Klöckner, který původně sloužil jako asistenční a pohotovostní požární vozidlo na plzeňském letišti Bory a koncem války byl umístěn ve skladu náhradních dílů Luftwaffe v Hornickém lidovém domě ve Zbůchu.

V červenci byl předsedou MNV Zbůch zvolen řídicí učitel Karel Švarc. K zápisu do školy přišlo 208 dětí, z toho 110 jich od září 1945 navštěvovalo obecnou a 98 měšťanskou školu. Dalších šest desítek dětí bylo přihlášeno do školy mateřské. V srpnu navštívil obec ministr vnitra V. Nosek. Dne 25. září 1945 proběhl první odsun německých obyvatel, kteří žili v celkem 41 usedlostech a domech. Na tři sta odsunutých osob uvolnilo 33 statků a dalších objektů. V prosinci se uskutečnil I. ples sboru dobrovolných hasičů v hostincích „U Schejbalů“ a „U Faitů“. Podle sčítání osob a domů bylo ve vsi 330 domů a žilo zde 1828 obyvatel. Podle politického rozdělení země patřil Zbůch, stejně jako před válkou, do okresu Stříbro.

V březnu 1946 se místní odbočka Svazu české mládeže rozhodla znovu postavit pomník TGM, který byl za nacistické okupace zničen. Ve stejném měsíci se uskutečnil druhý odsun Němců. V transportu odešlo 125 osob, a jak píše kronikář, „zbyvá ještě 250 Němců“.

V dubnu 1946 bylo v místním sboru dobrovolných hasičů 64 osob činných a 26 přispívajících. Dne 8. května 1946, krátce po jedné hodině odpolední, se nad obcí přehnala prudká bouře, při které bylo bleskem zasaženo elektrické vedení elektrárny na MJD. Následný požár zcela zničil velký generátor v centrále na MJD. I přes zásah hasičů ze Zbůchu a Plzně vznikla škoda přesahující částku 2 milionů korun. V červnu byla zahájena adaptace hostince čp. 48, který byl v majetku dobřanského pivovaru. Oprava budovy s hostincem „Dobřanská pivnice“, kde měl být zřízen kinosál, byla prováděna v režii obce. V červenci byl předsedou MNV Zbůch zvolen Josef Moulis. Dne 24. srpna byl nařízen odsun 41 osob německé národnosti, další transport Němců proběhl o týden později. Koncem září odešlo ze Zbůchu dalších 23 Němců. Na příkaz generálního ředitelství dolů nebyly „zásadně povoleny odsuny kvalifikovaných horníků – Němců“. Tímto krokem se snažilo ředitelství dolů zabránit úbytku pracovních sil, nezbytných pro těžbu uhlí. Podle soupisu majetků a živností byly ve vsi v září 1946 v provozu čtyři potravinářské obchody, tři řezníci, dvě pekařství, jedna mlékárna, šest hostinců, prodejna ZKD a další. Ve stejném měsíci byla zrušena zemědělská usedlost čp. 19. V říjnu bylo ze vsi odsunuto dalších 22 Němců. Výměra konfiskované půdy byla odhadnuta na 124 hektarů. Koncem téhož měsíce byl slavnostně zahájen provoz nově upraveného kina v hostinci dobřanského pivovaru. Adaptace kinosálu, který získal jméno „Kino 28. října“, si vyžádalo částku 75 000,- K. V listopadu 1946 uskutečnil Dr. Fridolín Macháček z plzeňského muzea poutavou přednášku o historii obce. V říjnu až prosinci 1946 došlo na katastru Zbůchu

ke zcelování pozemků. Koncem roku byl sehrán „I. hockeyový zápas“ mezi místním sportovním klubem a SK Tlučná, který skončil vítězstvím domácích 7:6. V lednu **1947** nastoupilo na zdejších dolech na práci několik desítek příslušníků armády, aby pomohli horníkům v tíživé situaci, kdy se nedostávalo pracovních sil. Dne 14. března 1947 se v důsledku prudkého tání sněhu proměnil Zálužský potok v prudký tok. Voda z potoka kolem poledne zaplavila celou návěs a přilehlé usedlosti až do výše jednoho metru nad terénem. Odpoledne téhož dne se živelná voda převalila i přes okresní silnici. Ve večerních hodinách voda začala opadávat. Ve stejném měsíci byla národní správa „Hornický dům“ vyzvána, aby zabezpečila západní trakt hornického domu, který hrozil samovolnou destrukcí v důsledku poddolování obce. V květnu 1947 byla obecním úřadem povolena stavba provizorní výroby škvárobetonových tvárnic firmě Josef Jelínek Praha na parcele, patřící elektrárně při MJD. O měsíc později zahájil stavitel Hurt z Chotěšova opravu budovy radnice. Ve stejném čase byla dokončena oprava návěsní kapličky. V srpnu 1947 byla provedena adaptace místností v čp.7, kam byly následně uskladněny hasičská motorová stříkačka a náčiní. V prosinci téhož roku bylo zahájeno čištění návěsního rybníka. Práce prováděly Západočeské uhelné doly a němečtí váleční zajatci. Přelomový rok **1948**, kdy došlo k celospolečenským změnám, které byly po další čtyři desetiletí v režii komunisticky orientovaných politických stran, zahájil 27. únor. Stejně jako v celé republice, také ve Zbůchu byl ustaven místní akční výbor národní fronty, jehož předsedou byl jmenován F. Černý. V březnu 1948 zřídil sportovní klub Sparta Zbůch na místním stadionu V Cihelně rozhlasové zařízení značky Tesla nákladem 22 000,- korun. Ve stejném roce byly na místním stadionu postaveny nákladem 140 591,- korun dřevěné objekty, sloužící k zařízení sportovního areálu. V srpnu byla zdejším hasičům slavnostně předána stříkačka a hasičí výzbroj. V listopadu 1948 se čestným občanem Zbůchu stal z rozhodnutí MNV Zbůch Klement Gottwald. O měsíc později byla ve vsi zřízena samostatná záložna Kampelička. Od ledna **1949** zahájil svoji činnost ONV ve Stodě, jehož předsedou se stal zbůšský občan Karel Smolek. Zatímco Zbůch byl připojen pod správu nově ustaveného okresu Stod, sousední Červený Újezd připadl k ONV v Přešticích. Až na intervenci mnoha osob byl Červený Újezd přičleněn pod správu stodského ONV. V lednu 1949 obec také získala půjčku ve výši 650 000,- korun na plánovanou rekonstrukci elektrické sítě. V průběhu roku 1949 byl „*pro neodborné a nedbalé vedení*“ státního statku čp. 35 zbaven svého místa Václav Honzík a na jeho místo prozatím dosazen Josef Rydz. Postupná socializace venkova po únoru 1948 přinesla kromě zabavování majetku také znárodnění provozoven řady zdejších živnostníků. Jen v září 1949 byla V. Procházkovi zastavena elektrotechnická živnost, F. Vichrovi byla pro změnu znárodněna truhlárna a zařazena pod národní podnik „Nový byt“. O měsíc později řeznictví J. Berana převzal podnik Masna a v prosinci téhož roku byl obchod Jana Motyčky přičleněn pod Potravinu, n. p. V červenci byl vypracován plán na výstavbu nové budovy železniční zastávky, vlastní realizace stavby začala o dva měsíce později. Koncem roku 1949 získal sbor dobrovolných hasičů ve Zbůchu sanitní auto v ceně 108 000,- korun. Na získání sanitního vozu byla vypsána celoobecní sbírka, kterou finančně podpořili snad všichni zdejší občané. Prvním řidičem tohoto vozu se stal Sláva Šefl. Velmi nelibě pak ale nesli zbůšští občané rozhodnutí okresních orgánů, kterým byla později sanitka obci odebrána a předána OÚNZ. V té době neměl totiž ve vsi ordinaci žádný lékař, a tak byl sanitní vůz využíván i k přepravě nemocných k lékařům do sousedních obcí a do nemocnice v Plzni. Ve stejném roce bylo povoleno zbourání poddolované části domu čp. 82. Sčítáním objektů a

bytů bylo zjištěno, že konfiskát po odsunutých Němcích dosahuje cifry 56 domů. Zahájena byla také výstavba zmíněné nádražní čekárny, kterou započal MNV Zbůch a později ji dokončil podnik ČSD. V lednu 1950 byla zahájena jednání o odkup domu čp. 8, kde měla vzniknout nová stanice SDH Zbůch. I nadále ve vsi pokračovala likvidace samostatně výdělečných živností. V lednu byl zrušen koloniální obchod Karla Hajšmana a v dubnu, kdy byla náves slavnostně přejmenována na Stalingradské náměstí, bylo nařizeno uzavřít pekařskou živnost Karla Klingra z čp. 56. V červnu téhož roku byl realizován další z kroků vedoucích k postupné likvidaci soukromně hospodařících zemědělců. Jak se připomíná na stránkách obecní kroniky, „do osevního a žňového společného plánu se ještě všichni zemědělci nezapojili, proto těm, kteří tak neučinili, byl vypovězen nájem polí“. V srpnu 1950 bylo zahájeno rozorávání mezí. V listopadu téhož roku byla zrušena hostinská živnost v čp. 48. „Napříště budou tyto místnosti sloužit pro účely ČSM a Pionýra“, připomíná zápis z rady MNV Zbůch. V dubnu 1950 MNV Zbůch povolil Západočeským elektrárnám stavbu II. transformační stanice. V průběhu roku byla rozbourána stará hasičská zbrojnice a byla prováděna kanalizace v Nádražní ulici. Byla také prováděna adaptace domu čp. 100 na zdravotní středisko. V dubnu 1951 započali zbůšští družstevní zemědělci s výstavbou společné stáje ve statku čp. 3 F. Mrázka. Pro ZUD Zbůch byla zahájena výstavba 24 bytových jednotek Typ T-12-51. V r. 1952 se předsedou MNV Zbůch stal V. Těžký. Ve stejném roce vystoupili ze zdejšího JZD J. Moravec z čp. 1, V. Cvachouček, M. Plajzner z čp. 36 a J. Hájek z čp. 60. Pro některé z nich měl tento krok osudnou dohru a odezva na sebe nenechala dlouho čekat. J. Moravcovi byl na příkaz ONV odebrán přiděl usedlosti čp. 1, „ježto jmenovaný nevyhovuje základním povinnostem neplněním dodávek vůči národu a státu a narušováním socialistické vesnice“. Statek následně převzalo do svého majetku a správy místní JZD. Téhož roku Elektrárna, národní podnik, zahájila jednání o výstavbě jednoho činžovního domu v prostoru nového transformátoru a dvou tzv. finských domů. V říjnu 1952 získal místní hasičský sbor novou hasičskou zbrojnicí přestavbou stodoly býv. kovárny (dříve selská usedlost). Předání budovy, jejíž pořízení stálo 1 631 142,- korun tehdejší měny, proběhlo ve slavnostním duchu. O dva měsíce později proběhla ustanovující schůze Svazarmu. Ze stránek obecní kroniky se také dozvídáme, že ve stejném čase velmi dobře pracují jednotlivé odbočky Sokola, a sice „odbor kopané, hockeye a kuželkářský“.

V březnu 1953 byla firmě Elektrárna, národní podnik, povolena stavba vodní nádrže. V listopadu téhož roku byl schválen plán pro stavbu kulturního domu na pč. 87/1, 90 a 102. V březnu 1955 byl ve volbách zvolen předsedou MNV Zbůch Milan Preisler. O dva měsíce později byl Masarykův Jubilejní důl (MJD) přejmenován na Důl obránců míru (DOM). Ve stejném čase Státní statek Zbůch hospodařil na 640 ha, družstevníci a několik málo soukromníků obdělávalo 155 ha polností. Téhož roku se uvažovalo o přebudování hostince Baník v čp. 27 na závodní klub podniku „Elektrárny Zbůch“. Občané Zbůchu a také MNV Zbůch opakovaně intervenovali na vedení Elektrárny Zbůch ve snaze přimět tento podnik, aby učinil nezbytné kroky ke snížení spadu popílku, který zamořoval ves i blízké okolí a krajinu pokrýval nepříjemnou vrstvou prachu. V květnu 1956 došlo k požáru ve stodole v areálu někdejšího vrchnostenského dvora, ve Zbůchu známého spíše pod názvem „Panský dvůr“. Padajícím krovem byl těžce zraněn velitel sboru dobrovolných hasičů Zbůch Václav Niedermaier, který svému zranění podlehl při převozu do nemocnice. Oheň ve dvoře t. č. již státního statku Zbůch založily děti. Ve stejném roce byla zahájena adaptace místního kina a

z čp. 83 se stal „Dům pracujících“. V Hornické ulici byl vybudován chodník. K lednu **1957** Státní statek Zbůch přešel pod Státní statek Úherce. Zahájena byla jednání o zřízení přírodního divadla na stadionu V Cihelně. Dokončena byla výstavba nového sídliště na dole Obránců míru. V roce **1958** byla zahájena adaptace staré školy čp. 68 pro družinu mládeže. Konečně také byly zahájeny práce na přírodním divadle. V r. **1959** bylo zahájeno betonování základů kulturního domu. V období 50. let se i Zbůch dočkal své stálé lékařské služby a v průběhu následujících let se zde vystřídali MUDr. Pirner, MUDr. Cikhart, MUDr. Krbec, Judl, Pavlík, Lorenc a mnozí další. Ordinaci v obci měli i lékař dětský, ženský a zubní. Dnes pozici obvodního lékaře zastává MUDr. Kresa.

V r. **1960** došlo ke sloučení JZD Zbůch, Červený Újezd a Úherce pod společné vedení a název JZD Svornost. Ve stejném roce se Zbůch sloučil s Úherci, Červeným Újezdem a sídlištěm Starý důl (dříve Týnec). K 1. 1. 1960 se Zbůch stal nedílnou součástí nově vzniklého správního celku Plzeň–sever. Novým předsedou MNV Zbůch se téhož roku opět stal V. Těžký. Ve stejném roce bylo pro špatný technický stav zbořeno ve staré cihelně čp. 84. V květnu 1960 opět hořelo v areálu státního statku. Požár zachvátil stáje a stodolu, které byly zcela zničeny. Oheň, způsobený neopatrností jednoho ze zaměstnanců, likvidovalo devět požárních sborů. V areálu přírodního divadla bylo zřízeno osvětlení. V r. **1961** se v přírodním divadle uskutečnilo několik zdařilých akcí, např. estrády pro děti i dospělé a proběhla zde i Tělocvičná akademie. V dubnu 1961 byla provedena generální oprava požární zbrojnice a upraveno prostranství před objektem. Ve stejném roce klesá počet návštěvníků kina, pravděpodobně také pro zvyšující se počet televizorů, kterých ve vsi bylo již 255. V srpnu byla zahájena adaptace hostince u nádraží. O rok později, v r. **1962**, byla zahájena výstavba kulturního domu, jehož hrubá stavba byla dokončena již v prosinci. Stavba byla zahájena v tzv. akci „Z“, nakonec však byla dokončena jako investice Západočeských uhelných dolů, které sál následně využívaly ke svým účelům. Proběhla také výstavba kanalizace v části vsi. V r. **1964**, kdy v závodním klubu vystoupil džezový orchestr Gustava Broma, žilo ve vsi 2935 osob. Další mimořádně zdařilou kulturní akcí byl zájezd divadla Rokoko, které ve Zbůchu vystoupilo v červnu téhož roku. Závodní klub DOM doslova praskal ve švech, neboť kdy mohli místní na vlastní oči spatřit živé legendy populární hudby W. Matušku, E. Pilarovou a K. Štědrého... Ve stejném roce byly zahájeny práce na budoucím koupališti, které mělo vzniknout v místech někdejšího rybníka lidově zvaného „Schützteich“. V prostorách bývalého lágru byla za finanční a také stavební pomoci ZUD zřízena v jedné z budov mateřská školka. V následujícím roce **1965** pokračily práce na výstavbě koupaliště, když zde byla dokončena hlavní hráz a zčásti osazeny panely, které měly tvořit břehy nádrže. V r. **1966** získal MJ ČSPO Zbůch od ONV PS k hasičské stříkačce Klöckner, kterou měl ve stavu již od r. 1945, automobil, který měl být upraven na požární vozidlo. V téže roce byla ve škole v rámci zkvalitňování výuky pracovního vyučování dobudována strojní dílna, kde byly instalovány některé obráběcí stroje. V r. **1967** byla zahájena oprava zbušského kina. V býv. Domově pracujících byla upravována místní mateřská škola. Roku **1968** bylo konečně dáno do provozu koupaliště, které se stalo vítanou atrakcí nejen pro místní. Srpnová okupace Československa státy Varšavské smlouvy se dotkla i Zbůchu, kterým projížděly mohutné kolony vojsk směřující na nedaleké línské letiště. O rok později, v r. **1969**, se pokračovalo v úpravě koupaliště, kde byla zahájena výstavba šaten. V prostoru návsi byla budována kanalizace. Rok **1970** se do historie obce zapsal především slavným Závodem míru, jehož jedna z etap

procházela Zbůchem. Sportovce přišly povzbudit stovky diváků, slavnostní atmosféru podtrhovala hornická kapela. Ve stejném roce žilo ve vsi 2 729 osob. Od r. **1971** se Úherce, do té doby spravované MNV ve Zbůchu, osamostatnily a od té doby mají vlastní národní výbor, dnes obecní úřad. Na sídlišti u býv. DOM se začala stavět prodejna. V následujícím roce pokračovala výstavba příslušenství na koupališti, pro velkou ztrátovost bylo naopak rozhodnuto o uzavření kina ve Zbůchu. Pokračují stížnosti místních obyvatel na vysoký spád popílků z elektrárny v areálu DOM. Na jižním okraji vsi byla zahájena výstavba vodojemu a pokládka vodovodního potrubí. Pokračovala výstavba konzumu na sídlišti DOM, která byla otevřena v lednu **1974**. Po uzavření kina ve Zbůchu se několik projekcí uskutečnilo v provizorním kinosále závodního klubu. V r. 1974 byla v přírodním divadle postavena nová tribuna a taneční parket a v budově MNV na náměstí byla nově upravena obřadní síň. Ve stejném roce dosáhlo místní fotbalové dorostenecké družstvo významného úspěchu, když získalo titul „Přeborník okresu Plzeň–sever“. Rok **1975**, který se v duchu doby nesl ve znamení oslav osvobození Československa Sovětskou armádou, také znamenal vzpomínky 30. výročí založení Českého dobrovolného požárního sboru ve Zbůchu. V areálu někdejšího zajateckého tábora byl v květnu téhož roku odhalen památník věnovaný sovětským válečným zajatcům a místo bylo kromě toho také parkově upraveno. Místním pionýrům a svazákům byla také slavnostně předána klubovna zřízená v jednom z objektů tábora. Rok **1976** byl ve znamení oslav 25. výročí založení Českého červeného kříže ve Zbůchu. V září téhož roku se ve vsi uskutečnil Krajský závod motokár. Předsedou MNV Zbůch byl v komunálních volbách zvolen Drahomír Drahý. V r. **1981** byla zahájena výstavba nové prodejny na náměstí. Zajímavostí roku byl závod chrtů, který se uskutečnil na místním stadionu. Ve volbách si pozici předsedy MNV Zbůch udržel Drahomír Drahý. V r. **1982** zdejší fotbaloví fandové slavili 80. výročí sportovního fotbalového klubu ve Zbůchu. Ve stejném roce byla dokončena přístavba šaten u budovy ZDŠ. V r. **1983** byla otevřena nová řízená skládka domovního odpadu v prostoru odvalu býv. dolu v Týnci. V květnu **1984** se nad obcí přehnal větrná smršť, která jen ve Zbůchu zničila řadu střech, vyvrátila mnoho stromů a poškodila několik objektů. V prosinci téhož roku v sále ZK ČSSS Úlice vystoupili herci Národního divadla V. Menšík, J. Sovák a S. Budínová. V r. **1987** byla ve Zbůchu zahájena výstavba prodejny Zeleniny v ul. 5. května. V červnu **1985** byly slavnostně otevřeny nové prodejny stavěné v akci „Z“. Jen za 1. pololetí téhož roku bylo na akcích „Z“ v obci odpracováno 12 174 hodin v celkové hodnotě 154 000,- Kčs.

Od roku **1990** se z MNV Zbůch opět stal Obecní úřad Zbůch. V prvních svobodných volbách po listopadu 1989 se stal starostou obce Tomáš Lodr, který byl na kandidátce Nezávislých. T. Lodr stál v čele radnice až do listopadu 2002, kdy na jeho místo nastoupil Ing. J. Hájek. Po roce 1990 se do té doby státní a družstevní služby a obchody transformují na samostatné živnosti, z nichž mnohé přečkaly rušné období 90. let 20. století až do dnešních dnů. V r. **2002** byla zahájena, a ještě ve stejném roce i dokončena výstavba domu s pečovatelskou službou na jihovýchodním okraji vsi. 11. srpna 2002 došlo nad územím jihozápadních Čech k pozoruhodnému klimatickému jevu, když se nad krajem střetly dvě mimořádně vydatné srážkové fronty. Ty postupně zvedly hladiny všech významných toků na historická maxima. Záplavy postihly mnohá města, mimo jiné i Plzeň. V noci z 12. na 13. srpen 2002 se rozvodnil také Zálužský potok, který se v prostoru návsi vyžil z břehů a zatopil střed obce. Ještě v odpoledních hodinách 13. srpna voda stála kolem kapličky a koryto potoka bylo plné až po

okraj. V r. 2002 schválil parlamentní výbor pro heraldiku obecní znak, navržený Z. Koutským a S. Schejbalem, a heraldický praporec. Znak je dvoubarevný, v horní části ve tvaru zvýšeného klínu je zlatá barva s trojicí paroží, typickým znakem Hroznatovců, zakladatelů premonstrátského kláštera v Teplé a Chotěšově, ve spodní, černé, části jsou dva opakující se symboly hornického cechu, ve zlaté barvě vyvedená zkřížená kladívka, která jsou na znamení ukončení těžby obrácená. Horní díl ve tvaru klínu stylizovaně zobrazuje typický symbol Zbůchu celého 20. století – odvalovou haldu DOM Zbůch. V r. 2002 žilo ve Zbůchu a Červeném Újezdu celkem 1897 obyvatel. Ke stejnému období bylo ve Zbůchu 469 popisných čísel. Zápavy se opakovaly také na počátku ledna **2003**, kdy se rozlil návesní rybník a zatopil celý prostor náměstí. Voda tak opět pronikla do návesní kaple a hasičské zbrojnice. V březnu a dubnu 2003 byly oba objekty opraveny. Na začátku roku 2003 byla zahájena výstavba bytovky na severním okraji obce. K r. 2003 působí v obci několik velkých firem, z nichž k nejvýznamnějším patří podnik B & BC (bývalá Prefa - výroba široké škály betonových výrobků pro stavitelství, výroba dlažeb atd.), HB Textilie, ZUD a. s., DOM Plzeň (dílny oprav mechanizmů, kovovýroba, dřevovýroba, výroba palet a obchodní aktivity), ZAK C.Z. s r. o. (výroba, prodej a pokládka zámkové dlažby a bytovací služby), Rollo Flemr (výroba plastových oken a dveří), a také celá řada obchodníků prodávající především potraviny, koberce, nábytek a textil a další doplňkové zboží. V obci jsou v provozu také čtyři restaurace a hostince. V prostorách býv. hornického učiliště na jihovýchodním okraji vsi je Ústav sociální péče pro tělesně postiženou mládež, který v posledním desetiletí prošel výraznou stavební obměnou. Byly vybudovány nové pavilóny, zřízena stáj pro koně, z bývalé prodejny potravin stojící v sousedství autobusové zastávky vznikly chráněné byty.

Starostové OÚ a předsedové MNV Zbůch v letech 1918–2021

- Josef Cvachouček, od r. 1918 do r. 1926
- Josef Peprný, od r. 1926 do r. 1938
- Josef Bulka, od r. 1938 do r. 1940
- Josef Gruber, od r. 1940 do r. 1945
- Karel Svoboda, 6.5.1945 – 9.5.1945 (Revoluční národní výbor)
- Josef Weinfurter, 9.5.1945 – 16.7.1945
- Karel Švarc, 16.7.1945 – 11.7.1946
- Josef Moulis, 11.7.1946 – 1.4.1952
- Václav Těžký, 1.4.1952 – 30.7.1953
- Václav Štengl, 30.7.1953 – 25.5.1954
- Václav Langmaier, 25.5.1954 – 18.3.1955
- Milan Preisler, 18.3.1955 až 1957
- Václav Štengl, 1957 až 1960
- Václav Těžký, 1960–1966
- Josef Kopecký, 1966-1970
- Karel Ježek, 1970-1978
- Drahomír Drahý, 1978-1990

- Tomáš Lodr, 1990–2002
- Jiří Hájek, 2002–2018
- Dušan Duchek, 2018–dosud

Stavební dějiny vsi

K r. 1838 zachytil stabilní katastr zástavbu vsi soustředěnou po obvodu nevelké návsi nepravidelného, zhruba obdélného tvaru, s jasně vymezenou severní stranou, kde stály čtyři větší usedlosti a jedna chalupa, s domy vysazenými ve štítové orientaci. Na východní straně návsi ležely tři drobné stavby, jižní stranu vymezovaly jedna usedlost a jedna chalupa. Převažující část jižní strany návsi tvořil rybník. V severovýchodní části vsi byl na sklonku 30. let 19. století shluk drobných chalupnických usedlostí. Tvar zástavby, především pak její jihovýchodní strana, může podporovat domněnku, podle které právě zde byl ve středověku dvorec zdejšího feudála. Nasvědčovala by tomu také terénní konfigurace, neboť místo je oproti návsi ve vyvýšené poloze. Několik malých objektů leželo také podél cesty severně od návsi. Převážná většina staveb byla ještě ve 30. letech 19. století tzv. „spalná“, tj. s převahou dřevěných konstrukcí, zděné pak byly jen některé budovy především tvořící stavební výbavu velkých usedlostí a také kaple stojící v prostoru návsi. Jihovýchodně od vsi procházela císařská silnice z Plzně do Domažlic. V období let 1838–1861 došlo na východní straně návsi k přestavbě malé usedlosti zachycené již k r. 1838. Původní dřevěný objekt nahradily dvě „nespalné“ stavby založené ve štítové orientaci.

Ve 2. polovině 19. století nedošlo v obraze vsi k žádným zásadnějším změnám, pouze severně od vsi, při cestě na Úherce, byl vystavěn rozlehlý, ze čtyř stran uzavřený vrchnostenský dvůr patřící knížecímu rodu Thurn–Taxis. Dvůr obhospodařoval pozemky patřící v minulosti chotěšovskému klášteru, po jehož zrušení je od Náboženského fondu odkoupil kníže Alexandr Thurn–Taxis. Součástí dvora byly kromě stájí, chlévů a stodol také obytný dům a domácí kaple, která byla zřízena v přístavku původně staršího objektu ležící dodnes v severozápadní koutové části areálu. Postupně také byly obměněny do té doby dřevěné stavby za zděné, tradiční řešení dvorů však i nadále přežívalo.

Počátkem 20. století byla v prostoru mezi velkostatkem a vesnicí postavena na křižovatce cest školní budova. Rok 1900 zachycuje prostor návsi, v porovnání se situací známou k r. 1838, prakticky beze změn, severně od návsi již stojí dvůr, jehož půdorysný tvar však byl původně jiný, než jak tomu bylo ve 2. polovině 30. let 20. století. Dramatický zvrat v půdorysné stopě lokality nastal v době, kdy byly na katastru Zbůchu, Červeného Újezdu a Týnce krátce po sobě otevřeny hlubinné doly Austria a Austria jubilejní. S přílivem pracovních sil se začal také poměrně rychle zvyšovat počet domů. Kromě rodinných obytných domů bylo v režii Západočeské báňské akciové společnosti vystavěno několik velkých domů určených k ubytování dělníků ze šachet, kteří pocházeli ze vzdálenějších míst regionu. Kasárna, jak jim také bylo přezdíváno, byly vystavěny jižně od návsi při hlavní cestě spojující střed obce s císařskou silnicí. S navyšujícím se počtem zaměstnanců dolů bylo následně jižně od návsi postaveno nad budovou „Kasáren“ několik dalších domů. Stavby pro zaměstnance šachet byly vybudovány také v prostoru přilehlém k dolu založeném mezi Zbůchem a Červeným Újezdem. Obytným stavbám v těchto místech právem dodnes dominuje vila ředitele dolu

stojící na křižovatce cest na Domažlice a Nýřany. Celá první třetina 20. století byla ve Zbůchu ve znamení intenzivní stavební činnosti. Zástavba se z prostoru návsi rozšířila především jižním směrem, kde původně volné plochy mezi centrem obce a císařskou silnicí zcela zaplnily desítky převážně menších obytných domů, zástavba se odtud rozšířila i západním směrem. Na křižovatce cest v horní části vsi byl postaven rozlehlý objekt Západočeského konzumního družstva. Pozvolna byl také zástavbou propojen střed obce s dolem u Červeného Újezdu, kde ve 20. – 30. letech 20. století vyrostly na jižní straně silnice zhruba tři desítky drobných domků.

Obdobně tomu bylo také v severozápadní části obce, kde bylo vyměřeno několik nových ulic, podél nichž vyrostly desítky nových obytných budov, z nichž některé dodnes dosahují nemalých architektonických kvalit. Pozemky na výstavbu budov prodával kníže Thurn – Taxis vyčleněním z původních polností (dnešní Bezručova ulice). Na severní straně Nádražní ulice, která propojila křižovátku cest u původní obecné školy s železniční tratí, byl v období první čtvrtiny 20. století vystavěn Hornický lidový dům. Byla to rozlehlá stavba, v interiéru opatřená tělocvičnou a prostorným divadelním a tanečním sálem. Tektonické poruchy ovlivněné těžbou uhlí přímo pod vesnicí byly příčinou výrazných statických poruch, pro které také byla později polovina této pozoruhodné stavby zbořena. Na jižní straně stejné ulice byla zhruba ve stejném čase vystavěna patrová budova německé školy, za války sídlo hornické pojišťovny Knappschaft. Na západním konci Nádražní ulice, v sousedství železniční trati, byl ve 20. letech 20. století vystavěn hostinec, v čase před výstavbou železniční zastávky kromě tradičního sálu a nálevny také s místnostmi pro cestující. Nová výstavba pronikla ve třicátých letech také do prostoru návsi, kde byl v místech někdejší selské usedlosti vybudován výstavní patrový dům, sídlo obecního úřadu. Na severní straně návsi vyrostly v čele selských dvorů nejméně dva patrové domy založené v okapové orientaci. Jednou z nejvýznamnějších stavebních akcí první poloviny 30. let 20. století byla pro obec realizace nové školní budovy. Masarykova škola, jak byla později pojmenována, dodnes právem budí zaslouženou pozornost. Stavbu školy projektoval pražský architekt Babuška, který stál, kromě jiného, také u zrodu škol v Liticích, Chotěšově, Kunějovicích nebo Rokycanech. Podílel se také na projektu budovy Národního technického muzea v Praze na Letné a paláce ARA, dnes sídlo banky IPB. Na návsi byl vybudován pomník prezidentu osvoboditeli, další pomník, zde věnovaný obětem 1. světové války byl vystavěn v prostoru jižně od návsi.

Na přelomu 30.–40. let 20. století byla v jihovýchodní části historického jádra vsi vybudována pro dělníky pracující na šachtách kolonie přízemních nouzových baráků, ve kterých bylo po vypuknutí války ubytováno až okolo osmi set ruských zajatců. Budovy svým účelům sloužily i po ukončení bojů v Evropě, když zde místo po osvobozených Rusech byli internováni němečtí zajatci a později vojáci československé armády. Během 2. světové války k výraznější stavební činnosti v obci nedošlo a teprve až v období 50. let 20. století se zintenzivnila výstavba především bytových domů ve východní části vsi poblíž Masarykova jubilejního dolu. Půdorysnou stopu vsi také pozměnil areál hornického učiliště, které bylo vystavěné východně od Masarykova jubilejního dolu. V 50. letech 20. století, kdy byla provedena kolektivizace zemědělství, se postupně převážná část původních selských usedlostí dostala do správy nově ustaveného jednotného zemědělského družstva. Mnohé se staveb se postupem času dostaly do tak špatného technického stavu, že do 90. let 20. století zanikly všechny statky původně ležící po obvodu návsi. Jedinou stavbou, která zůstala zachována, je někdejší

stodola stojící na východní straně návsi, původně nedílná součást obecní kovárny, která byla upravena na hasičskou zbrojnicí. Po zániku někdejších usedlostí situovaných původně kolem návsi si tak půdorysnou stopu zachycenou již stabilním katastrem k r. 1838 (s trochou nadsázky poznamenanou již pozdně středověkou výstavbou vesnice) uchovala zástavba tzv. „Staré čtvrti“ charakterizovaná shlukem malých chalupnických usedlostí, ležící severovýchodně od návsi. Počátkem 60. let 20. století byla zahájena výstavba velkého kulturního sálu, který byl přistavěn k budově někdejšího hostince na západním okraji Nádražní ulice.

Stavební produkce období 50. – 80. let 20. století přinesla do obrazu vsi několik změn. V roce 1963 byl otevřen Kulturní dům, který vznikl přístavbou sálu k někdejšímu hostinci „U Zastávky“. Akce byla zahájena již v r. 1959. Kromě sálu byl celkově adaptován také někdejší hostinec. Sál kulturního domu se pak na dlouhý čas stal největším zařízením svého druhu na území celého okresu Plzeň – sever. Na severním okraji obce vyrostl areál podniku Prefa, po r. 1990 transformovaný na firmu B & BC, produkující betonové prefabrikáty, zámkovou dlažbu a další. Bylo postaveno také několik bytovek, a to nejen poblíž betonárky, ale i u sportovního hřiště nebo přímo v centru vsi. Severní a východní strana návsi byla zbořena a místo po někdejších dvorech zaujala zčásti komunikace a budova obchodního střediska. Celkově také vzrostl počet nových rodinných domů.

V poslední čtvrtině 20. století bylo především po obvodu vsi vystavěno množství rodinných domů. Severně od areálu TJ Baník Zbůch ležící v jihozápadní části obce byly vybudovány bytovky, další podobné objekty, zde určené pro zaměstnance podniku Prefa Zbůch, vyrostly na severním okraji vsi v sousedství železniční vlečky propojující železniční trať Plzeň – Domažlice s areálem šachty na východním okraji intravilánu obce. V 80. letech se velké bytové domy začaly stavět přímo v centru vsi, a sice v prostoru severně od někdejších selských dvorů, tehdy již zbořených. Místo po jedné ze zaniklých usedlostí na severovýchodní straně návsi zaujala novostavba nákupního střediska. O něco menší objekt obchodního charakteru byl vybudován poblíž cesty k býv. barákovému táboru jihovýchodně od návsi a také v sousedství areálu DOM. Jednou z posledních staveb demolovaných poblíž centra vsi byla někdejší obecní škola, která byla zbořena na konci 80. let 20. století. V roce 2002 byl na jihovýchodním okraji vsi vybudován dům s pečovatelskou službou. V první třetině r. 2003 byla na severním okraji obce zahájena výstavba nové bytovky.

Z dochovaného historického stavebního fondu poutá zaslouženou pozornost především návesní kaple, která byla vystavěna pravděpodobně kolem r. 1850, třebaže již k r. 1838 stál v prostoru návsi nevelký sakrální objekt. Stavební produkce související s otevřením a provozem šachet u Týnce a mezi Červeným Újezdem a Zbůchem dala vsi celou řadu mimořádně hodnotných staveb, poutající pozornost především svým architektonickým pojetím. Jde především o tzv. „Hornická kasárna“, tj. ubytovny pro dělníky z dolů stojící v části jižně od návsi, dělnické domy stojící při silnici ze Zbůchu do Úherec na severním okraji lokality, dále vila někdejšího ředitele dolu situovaná na jihozápadním okraji areálu DOM, dochované průmyslové stavby v areálu DOM stavěné v období celé první třetiny 20. století a také budova radnice stojící na jižním okraji býv. návesního prostoru, která byla vystavěna asi ve 30. letech 20. století. Zaslouženou pozornost poutá také budova býv. Masarykovy školy, dnes ZŠ ve Zbůchu vybudovaná podle projektu arch. Babušky v letech 1931–1932. Péči a pozornost si zaslouží také torzo pamětního kříže situované v horní části

obce při státní silnici Plzeň-Domažlice, který byl zřízen nákladem Karla Schafka již roku 1848. Velmi omezený výčet dochovaných drobných kamenných památek doplňuje pomník věnovaný obětem 1. světové války stojící v horní části obce.

Školství v obci

Počátek 20. století a s ním i bouřlivý demografický a stavební rozvoj obce přinesl také změny v dosavadním běhu zdejší školy, do té doby pouze německé. V březnu 1910 podali čeští občané žádost o zřízení české menšinové školy ve Zbůchu. Snahy českých občanů horlivě podporoval sociálně–demokratický předák J. Janouš. V listopadu 1911 projednávala otázku zřízení české školy ve vsi zemská školní rada. Zatímco obdobná žádost ze strany líňských Čechů byla vyslyšena, ve Zbůchu nebyla česká škola povolena. Zbůšští se proti verdiktu zemské školní rady odvolali k ministerstvu a následně i ke správnímu soudnímu dvoru. Počet dětí vykonávající školní docházku mezitím vzrůstal a dosavadní trojtřídní škola začala být více než nedostačující. V roce 1912 musela proto dokonce být školní budova rozšířena o přístavek, do kterého byla umístěna nová třída. Děti hlásících se k české národnosti bylo tehdy ve škole okolo jedné stovky.

Teprve až vznik Československé republiky v říjnu 1918 přinesl v myšlence na zřízení české školy zásadní změny. Již 1. ledna 1919 byla ve Zbůchu otevřena pětitřídní obecná škola. Ves se však nadále rozrůstala rychlým tempem a mnoho zdejších dětí docházelo do školy v Nýřanech. Proto již následujícího roku Národní jednota pošumavská iniciovala zřízení měšťanské školy ve Zbůchu. Řídícím učitelem na zdejší škole byl již tehdy Karel Melichar, který v červnu 1920 navštívil spolu s F. Valentou pražské sídlo zemské školní rady, aby zde podpořili myšlenku vzniku měšťanské školy ve Zbůchu. V listopadu 1920 se celá otázka opakovaně projednávala na plzeňské radnici, kde se sešli zástupci obcí požadující zřízení měšťanských škol včetně K. Melichara, F. Valenty a dalších. 1. března 1921 přijela do Zbůchu komise Ministerstva školství a národní osvěty. Přítomní zástupci státních institucí se o zdejší obecné škole pochvalně vyjádřili a rozhodli, že za určitých podmínek bude možné ve vsi měšťanskou školu zřídit. Podmínkou byla nutnost, aby obec Zbůch poskytla na přístavbu stávající školy pozemek a na realizaci stavby se také podílela finančně. Obecní zastupitelstvo se rozhodlo potřebný pozemek pro účely výstavby školy vykoupit a zároveň poskytnout 322 000,- Kč jako příspěvek na realizaci samotné přístavby. Sousední obec Líně, požadující zřízení měšťanské školy na katastru své obce, doporučilo zastupitelstvu OÚ Zbůch, aby byla postavena společná budova měšťanské školy, a to na katastru Červeného Újezdu. Ze strany zbůšských zastupitelů byla tato myšlenka zamítnuta, třebaže ji podporovalo také Ministerstvo školství. Patovou situaci nakonec vyřešilo samo ministerstvo školství, když povolilo v Líních zřídit měšťanskou školu a to od 1. září 1922. O sedm měsíců později koupila obec Zbůch jednohektarový pozemek sousedící za stávající školou čp. 68, který byl určen k tomu, aby zde vyrostla měšťanská škola. Zájem o celou kauzu však v následujícím období poněkud opadl, až ji v březnu 1927 oživilo samo Ministerstvo školství a národní osvěty. Dr. František Lukavský a menšinový školní inspektor A. Follprecht stáli u zrodu většiny měšťanských škol v menšinovém území českého západu. Nejinak tomu bylo v případě Zbůchu. V červnu 1927 bylo konečně dohodnuto, že zdejší měšťanská škola bude zřízena počínaje 1. zářím 1927.

První a druhý ročník byl umístěn v patře obecné školy, třetí ročník v zasedacím sále radnice. Malá místnost přiléhající k zasedacímu sálu měla sloužit jako ředitelna. Roční nájemné obci Zbůch za pronájem části radnice měl činit 1500,- Kč. I přes značný úspěch, za jaký bylo možné zřízení měšťanské školy považovat, žádali zástupci obce, aby stát neodkladně zahájil výstavbu nové školy, na kterou by obec bezplatně poskytla pozemek o výměře 1,05 ha. Prvním ředitelem měšťanské školy ve Zbůchu byl jmenován František Blažek, odborný učitel v Chotíkově.

V březnu 1929 byla na Ministerstvo školství a národní osvěty vyslána ze Zbůchu deputace, aby opětovně žádala o zahájení výstavby nové školní budovy. O deset měsíců později Zbůch navštívila komise složená ze zástupců okresního úřadu (okresní hejtman a okresní lékař), Ministerstva školství a národní osvěty, Ministerstva veřejných prací a dalších stran, aby projednala otázku výstavby nové školní budovy nebo přístavby ke stávající obecné škole. Technický komisař po shlédnutí pozemku nabízeného obcí se připojil k myšlence na výstavbu zcela nového objektu. Rok poté zástupci obce opět intervenovali na Ministerstvu školství a národní osvěty ve prospěch myšlenky výstavby nové školní budovy. Částka slíbená obci Zbůch jako příspěvek na výstavbu se mezitím zvýšila na čtvrt miliónu korun českých. Jednání však bylo pro Zbůšské zklamáním, neboť jim bylo sděleno, že stát nemá dostatek finančních prostředků. Určitou vyhlídkou by však mohlo být poskytnutí úvěru od některého z peněžních ústavů, který by si vzala sama obec, zatímco stát by garantoval splácení úroků. Na náklady obce by byla také zpracována projektová dokumentace. Obecní zastupitelstvo na podmínky Ministerstva školství a národní osvěty nakonec přistoupilo a zahájilo s několika peněžními ústavy jednání o poskytnutí úvěru ve výši 1 300 000,- Kč. Ústřední sociální pojišťovna a Pensijní ústav žádost obce zamítly, avšak stavbu školy finančně podpořila Národní jednota pošumavská.

V květnu 1930 byl vyzván plzeňský stavitel Šašek, aby zpracoval projektovou dokumentaci nové školní budovy. Již v červenci 1930 byla dokumentace „*Novostavba měšťanské školy s opatrovnou a přístavba školy obecné*“ předložena Ministerstvu školství a národní osvěty. Patrně z důvodů nadbytečného počtu učeben byl původní projekt zamítnut a vypracován nový, který zpracoval pražský architekt prof. Dr. Ing. M. Babuška. Nová stavební dokumentace byla schválena bez zásadnějších připomínek a již v březnu 1931 byla vypsána soutěž na stavbu obecné a měšťanské školy ve Zbůchu. Podle stanovených podmínek měla být novostavba do 1. prosince téhož roku zastřešena a do 15. června následujícího roku dokončena. Stavba byla zadána firmě Ing. Prokop a Chrudimský, podnikatelství staveb v Plzni za 1 980 000,- Kč. Ve druhé polovině června 1931 byly zahájeny zemní práce. Stavba v letních měsících značně pokročila, takže počátkem září již bylo vyzděno přízemí a část patra. V neděli 13. září 1931 se konala slavnost u příležitosti položení základního kamene školní budovy. Aktu se zúčastnilo několik set osob včetně celé řady osobností kulturního a společenského života. Atmosféru doby snad nejvýstižněji charakterizují slova ředitele měšťanské školy: „... „*Škola tato nechť je dílnou lidskosti, nositelkou a šířitelkou vzdělání a pokroku, baštou demokracie a pravého češství*“. Slavnostní proslov přednesl Vojta Beneš, bratr druhého prezidenta ČSR. Do konce prosince byla skutečně hrubá stavba dokončena. Během stavby došlo v projektu k několika změnám, z nichž zřízení oken na východní straně tělocvičny patří k nejzásadnějším. V květnu a červnu 1932 byly firmou J. K. Rudolf z Plzně instalovány ústřední topení, vodovod a elektrické rozvody, v srpnu se začaly provádět

malířské a natěračské práce. Koncem října 1932 byla stavba kolaudována, k přestěhování do nové školy došlo ve dnech 29. října – 2. listopadu 1932. 20. listopadu téhož roku byla uspořádána slavnost na počest otevření nové školní budovy. Mezi přítomnými byl také starosta města Plzně poslanec Pik, který pronesl slavnostní projev, dále senátoři Berkovec a Šimek a další. Josef Zajíc, ředitel měšťanské školy vyzval děti i dospělé, aby školu, která nese jméno T. G. Masaryka, naplnili i jeho duchem. Panu prezidentovi byl ze slavnosti také odeslán pozdravný telegram. Odpoledne se konala v Hornickém domě žakovská akademie. „*Byla hojně navštívena a vydařila se jak po stránce finanční, tak morální,*“ píše se o této slavnostní události na stránkách školní kroniky.

V dubnu a květnu 1933 upravovala stavební firma, která realizovala samotnou školní budovu a opatrovnu, pozemek ležící východně od školy. Na podzim 1933 a na jaře 1934 bylo podle projektu zahradního architekta firmy Koniferových školek v Žehušicích u Čáslavě upravováno prostranství před školou. Práce prováděli žáci za dozoru ředitele školy a odborného učitele Josefa Sedláčka. Na pracích se podílel i školník a několik dělníků. Travnaté plochy upravil místní Okrašlovací spolek.

V červenci 1935 byla konána superkolaudace školní budovy za přítomnosti stavebního dodavatele, tj. firmy Ing. Prokop a Ing. Chrudimský a dále kolaudátora vrchního technického rady Ing. N. Novotného z Plzně. Po prohlídce byla firma Prokop a Chrudimský protokolárně dalšího ručení zproštěna.

Školní rok 1938–1939 začal 2. září. Ředitel školy J. Viktora a odborní učitelé J. Sedláček, Jan Spurný, K. Švarc a Marie Hatajová však neodučili ani deset dnů, když byli 14. září povoláni do zbraně záložníci. Byl mezi nimi také Karel Švarc, který od 14. září 1938 sloužil v armádě jako poručík, velitel pevnostního úseku Všekary – Hradišťany. Mnichovská dohoda vzápětí přisoudila Zbůch Velkoněmecké říši, a tak vyučování ve škole skončilo na konci září 1938. K. Švarc se po návratu z vojenské služby ihned hlásil ve Zbůchu a spolu s dalšími se snažil zajistit pro české děti odpovídající vyučování v českém jazyce. Německý řídicí učitel J. Bulka však Švarce ze Zbůchu vykázal a českým dětem bylo nařízeno navštěvovat německou školu. Poté učitelé a také mnoho dětí se svými rodiči Zbůch na takřka sedm let opustili.

Německá škola, v minulosti umístěná v budově čp. 100 v Nádražní ulici, byla po záboru pohraničí přemístěna do nové původně české školní budovy. Stará německá škola se krátce nato stala sídlem německého hornického pojišťovacího spolku Knappschaft, který nahradil Revírní bratrskou pokladnu (pojišťovnu) zrušenou v r. 1938. Během válečných let bylo zařízení Masarykovy školy rozchváceno a zničeno. Vše, co jen trochu připomínalo češtví, bylo odstraněno (šlo zejména o vlastivědné pomůcky, školní knihovnu a také archeologické nálezy především z mohylového pohřebiště v lese Dubovci).

Prakticky ihned po osvobození se začal revoluční národní výbor zajímat o chod školy. 16. května 1945 se ve Zbůchu objevil Karel Švarc, učitel působící na místní škole již před okupací. Švarc byl za války zatčen a vězněn v německém žaláři. Převzal školu zcela zdevastovanou, bez všeho, co by upomínalo na předválečné údobí, kdy se školními chodbami ozývala čeština. 28. května 1945 Švarc zahájil školní rok. O den později však přišel příkaz, že školní budova má být dána k dispozici americkým jednotkám. Američané školu obsadili již 3. června. Učitel Švarc se vzápětí na to ujal úřadu předsedy národního výboru a tuto funkci zastával do poloviny července téhož roku. Během letních prázdnin byl novým řídicím učitelem ustanoven Josef Fišer, který se krátce předtím vrátil z koncentračního tábora

Buchenwald. Švarc mezitím s Američany vyjednal uvolnění alespoň patra školy, které nechal vymalovat a připravit tak, aby nový školní rok 1945–1946 mohl být zahájen v řádném termínu. 20. září však Američané Zbůch zcela opustili, a tak se uvolnila i celá školní budova. Školní rok byl zahájen 3. září 1945. Správou školy byl opět pověřen Karel Švarc.

V r. 1953 byla ředitelkou školy M. Hesová, v r. 1955 se stal ředitelem Václav Kalina, kterého později postupně vystřídali ve funkci S. Janovský a O. Fajfr. V 80. letech byla ředitelkou ZDŠ Zbůch Mgr. Eva Rádlová. Od r. 1992 je pověřen vedením školy Mgr. Václav Sádlo.

Budova původní obecné školy sloužila po nějaký čas jako hudební škola a krátce i jako školní družina. Následně byla upravena MNV Zbůch na šest bytů. Poté, co o objekt projevil zájem podnik Potraviny Plzeň, byl zde zřízen obchod, který však později zanikl a opuštěná a chátrající stavba byla určena k demolici. Budova byla zbořena v období před r. 1989, prostor po objektu byl jen provizorně upraven a ponechán, alespoň prozatím, nezastavěný. Stávající školní budova byla v průběhu celé 2. poloviny 20. století udržována v rámci možností doby. Jednou z větších stavebních akcí byla obnova podlahy ve školní tělocvičně v průběhu let 2001 až 2003 a ve stejném období byla dovybavena také počítačová učebna.

Na hřišti u školy byl v 50. letech 20. století jako atrakce pro děti postaven letoun Avia S 199 (původně německý Messerschmitt Me 109), který následně nahradil stroj Avia B 33 a nakonec proudový stroj Mig 15. Všechny tyto letouny byly pro děti velkou atrakcí, pro devastaci však ale skončily ve šrotu.

Sbor dobrovolných hasičů Zbůch

První sbor dobrovolných hasičů vznikl ve Zbůchu již v r. 1907. Členy byli pouze zbůšští Němci. Češi nebyli za činné členy přijímáni. Pokus o založení českého sboru po vzoru sousedních Nýřan v roce 1934 a 1935 ztroskotal pro nezájem občanů, a hlavně obecních činovníků.

Nedlouho po osvobození obce americkými vojsky byla v červnu 1945 svolána do cihelny zakládající schůze hasičského sboru ve Zbůchu, kde byl utvořen přípravný výbor. Již v září 1945 měl sbor 52 členů, z toho 30 činných. Dne 17. 9. 1945, hodinu před zahájením členské schůze, vypukl v sousední vsi Úherce oheň, jehož likvidace se zúčastnili i zbůšští hasiči. Byl to tak doslova křest ohněm, avšak členové SDH Zbůch se své úlohy zhostili se ctí a také za pomoci stříkačky Flader z výzbroje zbůšských hasičů byl požár uhašen. V roce 1945 bylo konáno celkem 19 cvičení. Sbor převzal majetek německého sboru, především autostříkačku značky Klöckner, přenosnou motorovou stříkačku značky Flader a ruční vozovou stříkačku. Zbrojnice, stará kolna u rybníka, byla již v r. 1945 ve špatném technickém stavu. To však nevadilo elánu prvních požárníků a v krátkém čase za pomoci cvičitelů, profesionálních hasičů bratří Klímů, byl sbor vycvičen tak, že již mohl zasahovat při požárech, hlavně v okolí vsi. V prosinci 1945 se uskutečnil I. ples Sboru dobrovolných hasičů Zbůch v hostincích „U Schejbalů“ a „U Faitů“.

V dubnu 1946 konal SDH Zbůch v hostinci U Schejbalů řádnou valnou hromadu, při níž složili činní členové sboru slib do rukou předsedy národního výboru Karla Švarce. Starostou sboru se stal Jan Černý, velitelem byl určen Václav Neidermaier, místostarosty Jan Motyčka a Jaroslav Klíma. Dalšími členy prvního výboru byli Hynek Mottl, Miloslav Synáč, Václav

Těžký a Václav Zíka. K dubnu 1946 bylo ve stavu SDH Zbůch 64 činných členů a dalších 26 přispívajících. MNV Zbůch zaplatil sboru u Hasičské pojišťovny v Praze veškeré pojistky úhrnem 7 788,- Kč. V září téhož roku se SDH Zbůch zúčastnil v rámci „I. sjezdu Hasičských jednot“ ve Stříbře hasičských závodů, a ačkoliv šlo o sbor, který působil pouhý rok, skončil na I. místě v soutěži za nejlepší a nejrychlejší útok s vodou. V období 1946 a 1947 se zbušští hasiči zúčastnili likvidace požárů na Masarykově jubilejním dole. K prvnímu z nich došlo v květnu 1946, kdy za prudké bouřky blesk uhořel do vedení elektrárny, kde začal hořet velký generátor, který následně celý shořel. K dalšímu výjezdu zbušských dobrovolných hasičů došlo v březnu 1947, když po zkratu na elektrickém vedení začala v areálu MJD hořet dřevěná konstrukce objektu pro dopravu uhlí do elektrocentrály a strojovna řetězovky. Zatímco v případě prvního požáru se škoda vyšplhala až na 2 000 000,- tehdejších korun, v případě druhém nebyl dopad na provoz šachty výraznější. Při velké povodni v r. 1947, kdy byla celá náves téměř 1 m pod vodou, byla stará zbrojnice natolik poškozena, že musel být veškerý inventář zbrojnice včetně autostříkačky přemístěn. Urychleně musela být zřízena alespoň provizorní zbrojnice, a sice ve chlévech ve dvoře čp. 7 nad budovou obecního úřadu. Úprava si vyžádala hodně práce, avšak díky členům sboru byla poměrně rychle celá akce dokončena, a navíc byla zřízena garáž pro sanitku, která byla pořízena ze sbírek zdejších občanů, mezi kterými bylo vybráno 58 000,- Kč a dalších 38 000,- Kč bylo vyplaceno z pokladny sboru. Nakonec byla nová sanitka v hodnotě 107 000,- Kč sboru přidělena a sloužila až do převzetí Okresním ústavem národního zdraví.

Již v r. 1948 předvedlo družstvo žáků SDH Zbůch na soutěži požární útok a získalo tak svůj první pohár. V srpnu téhož roku proběhlo ve vsi slavnostní předání stříkaček. V červenci 1950 se ve Zbůchu konal I. okresní hasičský sjezd, spojený se závody hasičských družstev. Ve stejném roce se začalo s adaptací čp. 8 (bývalá kovárna) na východní straně návsi na novou hasičskou zbrojnici. Nejdříve však bylo nutné zbořit dva objekty, stojící v čele této někdejší usedlosti, a to obytný dům a býv. kovárnu. Téměř všechny práce spojené s bouráním a výstavbou hráze u potoka provedli členové sboru. Následně bylo upraveno prostranství před stodolou, která byla půdní vestavbou nakonec upravena na hasičskou zbrojnici. Ta byla již 12. 10. 1952 předána do užívání. V roce 1955 cvičilo v okrskové soutěži 5 družstev mládeže, z nichž 4 postoupila až do krajské soutěže a jedno dokonce do celostátního kola. Rok 1956 byl pro sbor dobrovolných hasičů ve Zbůchu tragický, když při likvidaci požáru v areálu státního statku ve Zbůchu (býv. vrchnostenský dvůr severně od školy) byl těžce zraněn padajícím krovem první velitel sboru Václav Niedermaier, který svým zraněním podlehl při převozu do nemocnice. Pohřbu mrtvého se zúčastnilo na 2500 osob, z toho na 900 požárníků šlo v uniformách. K uctění památky V. Niedermaiera byl již v r. 1957 uskutečněn Niedermaierův memoriál v přeboru jednotlivců na cvičišti u školy.

Velká pozornost byla věnována po dobu trvání sboru prevenci, protipožárním prohlídkám všech objektů, ale také výchově obyvatelstva v rámci požární ochrany, výchově mládeže ve škole i v zájmových kroužcích a školení vlastních členů. SDH Zbůch v průběhu své padesátileté existence nezapomínal ani na kulturu a společenský život. Během let se pod patronací zbušských hasičů uskutečnily desítky plesů, tanečních zábav, veselých maškarních masopustů, a dokonce i několik divadelních představení a pohádkových estrád pro děti a mládež.

V r. 2002, kdy měl sbor ve stavu 34 členů, postihly Českou republiky rozsáhlé záplavy, které se nevyhnuly ani Zbůchu. Zbůšští hasiči zasahovali nejen v obci, kde se pod vodou ocitla takřka celá náves, ale i na silnici mezi Zbůchem a Týncem, kde voda zaplavila část státní silnice I/26. Po stabilizaci situace ve vsi členové sboru pomáhali s odčerpáváním vody ze zatopených sklepů na Anglickém nábřeží v Plzni. Pod vodou se centrum vsi znovu ocitlo na počátku ledna 2003, kdy voda zalila i zbrojnici, která se chystala na generální opravu fasády. Ta nakonec v jarních měsících 2003 zdárně proběhla a spolu s ní pokračovaly i úpravy interiéru hasičské zbrojnice.

Knihovna

Již v květnu 1945 byla obnovena místní lidová knihovna a její činnost trvá s přestávkami dodnes. Prvním porevolučním předsedou knihovnické rady se stal Karel Pavlík. Již v červnu 1946 knihovna obsahovala na 2000 svazků. V průběhu celé druhé poloviny 20. století místní lidová knihovna měnila působiště a v současnosti je umístěna v budově někdejšího Hornického lidového domu v Nádražní ulici.

V letech 1950–1957 se počet knih v knihovně pohyboval v rozmezí 1385–2367 kusů. Nabídka knih se výrazně rozšířila především v 60. letech, kdy jich tu bylo pro čtenáře připraveno již 8518 kusů. Od té doby jejich počet již výrazně nestoupl, důvod však lze hledat především v postupné obměně a zkvalitnění fondu. Tomu také odpovídá počet výpůjček (tj. půjčených knih a časopisů), kterých jen v r. 2002 bylo 5973. Knihovnu ve stejném období navštěvovalo 158 čtenářů.

Jako knihovníci zde působili např. p. Blahník, p. Hamouz, pí. Hamouzová, p. Herejk, pí. Hodanová, pí. Wanková, v současné době je knihovnicí paní Drahomíra Horová.

Kino

V červnu 1946 projednala obecní rada otázku zřízení kina ve vsi. Bylo rozhodnuto, že kino bude ve správě obce. Rozpočet na adaptaci vyhlídnuté budovy činil, podle rozpočtu stavitele Hurta z Chotěšova, celkem 28 284,- Kč. Akce byla do obecního rozpočtu zařazena jako vydání. Úhrada měla být podle předpokladů čerpána z výtěžku podniku. V červenci téhož roku bylo požádáno o povolení přestavby místnosti v budově čp. 48 v hostinci „Dobřanská pivnice“, stojícího západně od návsi, který byl majetkem dobřanského pivovaru, na biograf. Kino slavnostně zahájilo provoz dne 27. října 1946. Oprava budovy a její úprava na kino si nakonec vyžádaly vydání ve výši 75 000,- Kč. Aktu se zúčastnil také vedoucí Ředitelství státních kin p. Zahradník z Plzně. Správou kina byl pověřen F. Pejřimovský. Biograf byl pojmenován „Kinem 28. října“. Od počátku 60. let začal počet návštěvníků kina klesat, údajně také pro zvyšující se počet televizorů v obci, a jeho provoz začal být ztrátový. V r. 1967 byl objekt opravován. Kino nakonec bylo pro velkou ztrátovost provozu uzavřeno v r. 1972. Několik projekcí se následně uskutečnilo v provizorním kinosále závodního klubu DOM. Objekt někdejší „Dobřanské pivnice“, pozdější kino, byl po odprodeji do soukromých rukou rekonstruován na truhlářskou dílnu.

Poštovní úřad

Ještě na počátku 20. století nebyla ve vsi pošta, třebaže ves ležela na významné komunikační tepně vedoucí z Plzně do Bavorska. Kdo z místních chtěl využít služeb pošty, musel cestovat do Chotěšova nebo Nýřan. Situace se změnila v souvislosti s otevřením hlubinných dolů, kdy se zároveň prudce zvýšil počet obyvatel. Roku 1914 byla konečně ve vsi zřízena tzv. poštovna, malá nesamostatná služebna, přidělená nadřízenému (vyúčtovacímu) úřadu v Nýřanech. Poštovny, které se na našem území začaly zřizovat teprve až od r. 1900, poskytovaly nejnútnejší druhy poštovních služeb. Vedení poštovny obstarával tzv. poštovní. Šlo o čestnou funkci, za kterou dostával poštovní sjednanou odměnu. K výkonu své činnosti dostávala každá poštovna i své razítko, obsahující název poštovny.

Ve Zbůchu byla poštovna zřízena 16. 1. 1914 a její správa byla svěřena dekretem místnímu obchodníkovi Aloisi Slunéčkovi, hospodařícímu v domě čp. 28 na návsi. Poštovní Slunéčko přijímal a roznášel poštu, která sem byla dopravována večerním vlakem z Nýřan. Ráno přicházel listonoš z poštovního úřadu v Nýřanech, který roznášel ranní poštu a peníze. Poštovní pak listonošovi předával poukázky, peníze a další poštu z předešlého dne. Za tuto službu dostával poštovní měsíční odměnu 22,- K. Tato částka se mu zvyšovala vybíráním poplatků za poukázky, složenky atd., za které od odesílatelů vybíral 10 haléřů za kus. S roznášením novin a večerní pošty od nočního vlaku z Nýřan pomáhala panu Slunéčkovi Josefa Andrllová, která u Slunéčka žila jako schovanka. Po sňatku dcery A. Slunéčka s Janem Motyčkou převzal správu poštovny ve Zbůchu jeho zeť.

Když Motyčka odmítl v r. 1931 poštovnu nadále provozovat, byla tato v červenci téhož roku zrušena a následně nahrazena poštovním úřadem. Ten ve Zbůchu zahájil svoji činnost 15. července 1931. Pošta svoji činnost provozovala v přidělené místnosti v budově radnice čp. 205. Vedle poštmistra (prvním byla N. Skalová) byli zaměstnanci poštovního úřadu ve Zbůchu také listonoši (k prvním patřili ve 30. letech 20. století Josef Kocourek a Helena Faitová). Dne 20. 11. 1950 byla zbůžskému poštovnímu úřadu přidělena konfiskovaná usedlost čp. 4, situovaná v prostoru návsi. Budova byla pro potřeby pošty následně upravena. V patře budovy byly nájemní byty, přízemí využila pro svoji činnost pošta a později i prodejna. O tři desítky let později, v r. 1985, se pošta přestěhovala nazpět do prostoru budovy radnice, když krátce předtím opustila nevyhovující prostředí budovy čp. 4. Ta byla následně zbořena.

Během desetiletí se na postu poštmistra vystříдалo několik osob, počínaje N. Skalovou, přes p. Korschistkovou, která sloužila v dobách nacistické okupace, A. Kaufnera, J. Pajmu, J. Veise, J. Brůjovou, M. Moulisovou a J. Murinovou. Poštovní úřad ve Zbůchu je na počátku 21. století moderně zařízenou institucí, poskytující služby srovnatelné s jinými úřadovny v oblasti českého západu.

O nacisty proklamovaném útlaku německého etnika, žijícího ve Zbůchu před 2. světovou válkou, „svědčí“ fakt používání poštovního razítka jak s českým, tak i německým názvem vsi (Zbůch i Zwug). Ve slavných májových dnech roku 1945 se objevilo také razítko s oběmi názvy najednou, po roce 1945 se pak již setkáváme pouze s českým názvem obce.

Železniční zastávka Zbůch

V době zahájení provozu na železniční trati Plzeň–Brod nad lesy (Furth im Wald) roku 1861 byl Zbůch malou zemědělskou vsí o necelých třech desítkách popisných čísel. Trať vedla přes západní část katastru ve vzdálenosti asi 600 až 700 m od návsi. Pohyb přes trať umožňovaly na katastru vsi celkem tři přechody, a sice v prostoru hranice katastru obce Zbůch a Týnec, dále na severním okraji vsi poblíž polní cesty vedoucí od křižovatky cest ze Zbůchu na Nýřany a Úherce a konečně třetí při cestě na Týnec a Hořkovice. První dva přejezdy byly střeženy ze strážního domku č. 106 v km 127,5, který obdržel čp. 29, třetí přejezd, ležící v km 128,4, byl střežen z pomocného strážního domku v km 128,250. Domek byl velmi malý, pouze o jedné místnosti, s malou dřevěnou verandou před vchodem. K zadní stěně domku byla na kamenné podezdívce přistavěna dřevěná kůlna, sloužící též jako chlív pro kozu nebo kravku, které skoro vždy patřily k živému inventáři rodiny strážníků trati. Pro vodu se chodilo ke studni vyhloubené u přejezdu na pravé straně trati, na levé straně úvozu ve stráni pod domkem byl sklep.

Od počátku roku 1895 byla trať Praha–Furth im Wald zestátněna. Již předtím bylo na trati zřízeno několik zastávek. Převzetím provozu c. k. rakouskými státními drahami připadla celá trať pod správu c. k. ředitelství státních drah v Plzni. Po zestátnění musely c. k. státní dráhy trať modernizovat, aby byla schopna zvládat zvyšující se nákladní i osobní dopravu.

V období let 1902–1903 bylo u přejezdu v km 127,775 zřízeno nové závorářské stanoviště, které obdrželo č. 106. Na strážním domku stejného čísla byla služba zrušena a od té doby sloužil jako služební byt zaměstnanců dráhy. Nové stanoviště byl malý domek z bílých cihel, sokl byl vyzděn z opracovaných kamenných kvádrů. V domku byla služební místnost s předsíňkou a suchým záchodem. Po vzniku zastávky bylo okno vedoucí k přejezdu upraveno na výdej jízenek a nad oknem osazen přístřešek. Pod oknem byl zřízen malý stolek na odložení zavazadel. Přejezd zůstal chráněn ručně stahovanými závory a závory v km 128,4 byly stahovány na dálku pomocí kliky a drátovodu. Tím byla zrušena služba i na domku v km 128,250, který posléze začal sloužit jako služební byt pro zaměstnance dráhy. Přejezd v km 127,250 zůstal tehdy zřejmě beze změny a musel být obsluhován s předstihem, protože zde zůstaly ručně stahované závory. Cesta podél trati kolem malého strážního domku v km 128,250 byla po otevření dolu Austria v Týnci využívána od té doby především havíři. Jak vzpomínali pamětníci, byli obyvatelé domku často rušeni boucháním na dveře. Aby měli obyvatelé domku klid, vykoupila dráha pozemek cesty a domek byl oplocen. Cesta byla od té doby vedena obloukem kolem domku.

Zcela mimořádný nárůst počtu obyvatel ve vsi, vyvolaný jak dolem Austria v Týnci, tak i novým dolem založeným ve východní části katastru obce, si vynutil zřízení železniční zastávky přímo ve Zbůchu. Úzké nástupiště od km 127,550 do 127,8 se nalézalo vlevo od koleje a závorářské stanoviště č. 106, kde byla výdejna jízenek za přejezdem, na opačné straně trati. Osvětlení zastávky a názvu stanice obstarával strážník petrolejovými lampami. Od r. 1909 tak ve stanici s úředním názvem Zwug zastavovaly dvě dvojice vlaků (č. 313, 315, 316 a 330), od r. 1912 to již byly tři dvojice vlaků denně. Od prvního až do posledního zastavujícího vlaku, tj. zhruba od 4. hodiny ranní do půl dvanácté v noci, byla ve výdejně

jízdenek služba, kterou vykonávala manželka strážníka trati. Za to pobírala plat ve výši 3 zlatých.

Již v červenci 1909 obecní zastupitelstvo sdělilo na adresu c. k. ředitelství státních drah v Plzni, že hodlá vystavět na železniční zastávce čekárnu. K realizaci tohoto projektu však nedošlo ani v následujícím roce, třebaže byla složena jistina ve výši 588 Kr. Hospodářská prosperita obce podmíněná těžbou uhlí vyvolala ve vsi jen v letech 1907–1914 nebývalý stavební ruch, který se zákonitě promítl také do urbanistické stopy lokality. Tehdy také vznikla poblíž zastávky malá dřevěná bouda s výčepem a lokálem, patřící pivovaru ve Stodě. Hostinec pro absenci čekárny také sloužil jako provizorní úkryt před nepohodou pro ty, kteří čekali na svůj spoj. Po vzniku Československa se na přetřes dostala opět otázka zřízení čekárny, „*dle stavebního plánu na podezdívce stojící dřevěná kostra 10 metrů dlouhá, 6 metrů široká a 3 metry vysoká pobitá prkny a střecha lepenkou krytá*“, která měla být podle zápisu z prosince 1919 postavena následujícího roku. Projekt byl následně upraven a rozšířen o přístavek s obytnou místností, výdejnou jízdenek a záchodem pro cestující. Stavební povolení bylo vydáno v září 1920, samotná stavba však zahájena nebyla. Kdo však nezapomněl, byl stodský pivovar. Již v červnu 1923 bylo vydáno povolení na výstavbu kuželníku restaurace „U zastávky“, který měla doplnit také restaurační zahrada. Stavba byla v krátké době zrealizována. Původní dřevěná budova restaurace „U zastávky“ pomalu dožívala, a tak byla kolem roku 1930 zahájena výstavba nové zděné budovy restaurace. V přízemí objektu byl zřízen velký lokál s výčepem a prostorný byt hostinského. V podkroví bylo pět pohostinských pokojů a malý pokojík pro rodinu hostinského nebo pomocný personál. Pravděpodobně na žádost obce byla v nově postavené budově zřízena vedle lokálu také čekárna pro cestující. Ta měla vlastní vchod. Za čekárnou byla zřízena také obytná místnost pro zřizence obce, obstarávající úklid a topení v čekárně. Nedílnou součástí čekárny byly také záchody s vlastním vchodem.

V období 30. let 20. století byla zastávka Zbůch velmi frekventovaným dopravním uzlem, využívaným především místními a také dělníky, dojízějícími na zdejší šachty za prací. Jízdenka do Plzně přitom nebyla nijak levná, neboť stála tehdejších 7,- Kč. Vzhled zastávky se oproti předešlým létům prakticky vůbec nezměnil. Stále zde byl jen úzký perón, přejezd s ručně stahovanými závorami a prodej jízdenek v závorářském domku na opačné straně kolejí.

Po 10. říjnu 1938, kdy byl Zbůch zabrán Velkoněmeckou říší, se změnil i název zastávky. Na vývěsce se opět objevil nápis Zwug a správu nad stanicí převzaly říšské dráhy DRB. Zbůch se rázem ocitl v hraničním pásmu, ve vlacích byla prováděna celní a pasová kontrola, a to na obou stranách hranice. Pro usnadnění kontrol byly vlaky složeny ze tří skupin vozů, a sice pro cestující z Říše do Říše, z Protektorátu do Protektorátu (po 15. 3. 1939) a z Říše do Protektorátu a naopak. V prvních letech války provozovaly DRB též autobusové linky Stříbro–Nýřany–Zbůch a dále do Dobřan. Počet spojů na lince Stříbro–Nýřany–Zbůch byl poměrně vysoký. S pokračující válkou a nedostatkem pohonných hmot se snížil i počet těchto autobusových linek, až byly zcela zrušeny. Během války byl na zdejší železniční stanici značný pohyb lidí, cestujících za prací především do plzeňské Škodovky. Na místech původně určených mužům se objevují i ženy. Koncem války se zvýšila aktivita tzv. „kotlářů“, amerických hloubkových letců, útočících na vlaky na celém území Německa i předmnichovských Čech. Zbůch nebyl výjimkou, a tak na jaře 1945 hloubkař „zlikvidoval“

střelbou z palubních zbraní lokomotivu vlaku v prostoru strážního domku č. 105. Vlak s prostrřílenou lokomotivou zastavil u vjezdu do úvozu trati, syčí pára, z proděravělého tendru teče voda, jsou i ranění.

Po osvobození se také život na stanici pomalu vrátil do starých kolejí. O drobný rozruch se postaral průjezd repatriačního vlaku plného Čechů a Poláků vracejících se z Německa, který pro požár ve voze zastavil dne 8. června 1945 ve Zbůchu. Oheň byl rychle místními hasiči uhašen.

Se vzrůstající těžbou na obou dolech v poválečném období se zvýšil také pohyb osob na stanici. To opět vyvolalo potřebu výstavby čekárny. Nové plány čekárny byly vyhotoveny v první polovině roku 1949. Projekt nádražní čekárny, vypracovaný předsedou stavební komise stavitelem B. Novákem, byl schválen technickým oddělením ČSD a postoupen dále na KNV. Stavba s rozpočtem okolo 350 000 Kčs byla nakonec zahájena v září 1949 také díky dobrovolnému zapojení místních občanů. Původní projekt byl dodatečně upraven rozšířením o malý byt pro pokladní. V následujícím roce rozestavěný objekt i s pozemkem převzaly ČSD, které také akci dokončily. Budova zastávky byla předána veřejnosti do užívání v říjnu 1951. Zároveň s tím byl zřízen nový přejezd v km 127,890, který nahradil zrušené přejezdy u závorářského stanoviště č. 106 a přejezd v km 128,4. V letech 1960 až 1962 došlo k rozšíření nástupiště zastávky. V průběhu let došlo v prostoru zastávky k několika tragickým úmrtím, způsobeným vesměs neopatrným nastupováním či vystupováním z vlaku, známý je také případ požáru motorové lokomotivy, která ve stanici shořela v květnu 1979. V prosinci 1989 bylo v souvislosti se zavedením světelného zabezpečovacího zařízení zrušeno hradlo Týnec. V srpnu 1998 skončil také provoz na 2 km dlouhé vlečce od bývalého hradla Týnec na bývalý důl DOM ZUD a. s.

Z dějin hornictví

Masarykův jubilejní důl (Důl obránců míru)

Rozsáhlá rašeliniště z období mladších prvohor byla základem ke vzniku pozdějších kamenouhelných vrstev, které se nalézají v oblasti tzv. Plzeňské a Kladenské pánve. Již v 19. století se na území kolem Plzně začalo intenzivně těžit, v rámci technických možností doby, kamenné uhlí. K prvním historicky doloženým zmínkám o černém uhlí v oblasti českého západu patří zápis z pera Bohuslava z Hodějova z let 1545–1548 o výskytu „*saxeus niger carbo*“ ve Vejvanově u Radnic. V okolí Nýřan se podle zmínky z poslední třetiny 18. století uhlí těžilo ve Vlkyši již v r. 1774 a o několik let dříve také v Chotěšově. K výraznému nárůstu těžby uhlí v okolí Nýřan přispěla až výstavba železnice Plzeň–Furth im Wald v Bavorsku na počátku 60. let 19. století. V roce 1860 byla založena těžařská společnost Gewerkschacht Westböhmischer Bergbau und Hüttenverein (Západočeský horní a hutní spolek). Majetek této společnosti krátce nato převzal Westböhmischer Bergbau–Aktien–Verein (Západočeský báňský spolek akciový – ZBAS), založený Vídeňskou bankou, který roku 1889 získal i Mantovské těžařstvo. Prvním dolem této akciové společnosti se stal důl Humboldt v Nýřanech, který začal těžit v r. 1865. Druhým dolem se stal Sulkovský důl, který začal těžit v roce 1872. ZBAS otevřela další důl v Mantově (1892) a ve Vstiši (1895). Na sklonku 19.

století byla stejnou společností zahájena výstavba do té doby nejmodernějšího dolu v celém západočeském revíru, tzv. Austria v Týnci. Se samotnou těžbou se zde započalo roku 1902. Posledním dolem ZBAS a také největším a nejmodernějším byl Jubilejní důl (známý také pod názvem Austria jubilejní ve Zbůchu, MJD a DOM). Před 1. světovou válkou dosahovala těžba uhlí v západočeském uhelném revíru až 1,3 miliónu tun uhlí ročně a představovala tak významný podíl celkové produkce uhlí v Čechách. Uhlí zde bylo těženo až na 43 důlních závodech. Charakteristickým znakem těžby byla vysoká kvalita uhlí. Důl ve Zbůchu nebyl výjimkou.

V letech 1906–1908 byl na východním okraji vsi, v prostoru mezi původním Zbůchem a blízkým Červeným Újezdem, vybudován ZBAS důl, produkující ze dvou těžních jam o hloubce 800 a 720 m mimořádně kvalitní černé uhlí. Podle fyzikálních a chemických vlastností bylo uhlí z dolu ve Zbůchu řazeno do skupiny uhlí plynových s obsahem prchavé hořlaviny asi 35 % o průměrné výhřevnosti cca 500 – 5 100 kcal/kg. Spalné teplo hořlavosti mělo hodnotu 8000 kcal/kg. Obsah síry ze slojí, dobývaných na tomto dole, činil vesměs 0 – 0,8 % a nepřevyšoval 1 %. Uhlí z dolu bylo hlavně používáno jako uhlí energetické a také sloužilo k výrobě otopného koksů. Využívalo se i pro výrobu mikromletého uhlí – slévárenského letku.

Důl měl tři patra. Z prvního patra byl veden překop na sousední důl Austria v Týnci. Výstavba dolu šla velmi rychle, a tak již v r. 1912 důl těžil na jednu směnu. Velmi progresivního a moderního vzhledu byly také budovy stojící na povrchu, a nejinak tomu bylo v případě jejich zařízení, které bylo na světové úrovni. Prostory s těžními stroji a kompresory měly velkou světlou výšku usnadňující větrání, snadnější opravy zařízení umožňovaly mostové jeřáby umístěné v interiérech některých z provozních budov. Konstrukce těžních věží, mostů do prádla, popelového mostu, detailního prodeje uhlí a částečně i prádla a třídírny uhlí byly snýtovány z úhelníků. Tento způsob montáže umožňoval práci bez jakékoliv mechanizace a zaručoval lehkost a tuhost konstrukce, vystavené neustálým otřesům a chvění. Z nýtovaných konstrukcí byly provedeny také krovy budov těžních strojů, kompresorů, mechanické dílny, kotelny a velké hlavní koupelny v ústřední budově dolu. Nadbytek páry umožnil zavedení parního topení takřka do všech budov včetně okrasného skleníku u vily s byty inženýrů dolu. Ve vsi vyrostl komplex obytných patrových budov zvaných „Kasárna“, kde byli přechodně ubytováni „štajgři“, horníci pracující na šachtě a pouze dočasně přebývající ve Zbůchu. Stejně jako průmyslovým budovám, také těmto stavbám věnovali stavitelé zaslouženou pozornost a vtiskli jim nezaměnitelný charakter.

Stav kotelny a elektrické centrály při výstavbě MJD byl přizpůsoben výlučně jen potřebám dolu. Původní kotelna se rozšiřovala podle potřeb vyvolaných zvětšujícím se rozsahem dolu. Stavební práce na přístavbě kotelny prováděla řada firem, mezi nimiž byla také plzeňská stavební společnost Prokop a Chrudimský, která ve Zbůchu stavěla i budovu státní školy. V kotelně bylo nakonec celkem dvanáct kotlů, a sice velký práškový kotel od firmy Wiesner vybavený třemi prstenco-kulovými mlýny, malé roštové kotle, roštový kotel moderní konstrukce vybavený recirkulací spalin, práškové kotle systému Babcock–Wilox vybavené tlukadlovými mlýny, malé roštové kotle systému „Oschatz“ a nakonec další práškový kotel, poškozený na konci války při útoku hloubkových letců na šachtu. Kotel prodělal generální opravu až v 60. letech 20. století, kterou realizovaly Energetické strojírny Liberec. Napájení kotlů bylo původně tzv. parními turbonapáječkami, které byly později nahrazeny

elektrickými. Na sklonku provozu byly zaměněny za parní pístové napáječky, které byly instalovány do přístupové chodby mezi K VII a K VIII. Původně byla k napájení kotlů využívána tzv. překopová voda, čerpaná ze šachty. Pro vysoký obsah minerálů ale musela být tato voda upravována, což vyžadovalo nemalé finanční částky. Proto byla v letech 1953–1954 vybudována na řece Radbuze mezi Chotěšovem a Mantovem čerpací stanice, vybavená třemi čerpadly. Voda z řeky byla čerpána vodovodem o průměru 30 mm do nádrží, které byly vybudovány na poli státního statku na západní straně areálu dolu.

Původní elektrocentrála byla v prostorách vysokotlakého kompresoru a hlavních ventilátorů. Měla výkon 2750 kW. V období po I. světové válce byla v areálu dolu vystavěna nová elektrocentrála, dokončená před polovinou 20. let 20. století. Byla vybavena třemi turbosoustrojími o výkonu 16,7 MW, které dodaly firmy Škoda, ČKD a AEG–BB Union. Elektrárna zásobovala před II. světovou válkou mimo obou dolů Masarykova jubilejního dolu ve Zbůchu a Masarykova dolu v Týnci také Západočeské elektrárny a. s. v Plzni a Elektrárenský svaz severopošumavských okresů ve Stříbře, jejichž elektrorozvodné sítě obepínaly téměř celé západní a jihozápadní Čechy. Začátkem 50. let byla kotelna dolu s elektrárnou administrativně od dolu odtržena a jako samostatný závod přiřazena do podniku „Elektrárny Most“. Později vznikl samostatný národní podnik Elektrárna Zbůch s pobočnými závody v Nýřanech a Holýšově a vodní elektrárny na šumavské Vydře, na Radbuze ve Stodě a Chotěšově. Koncem 50. let a na počátku 60. let jsou postupně všechny elektrárny, kromě Zbůchu a na Vydře, odstaveny a elektrárna Zbůch se stává na několik posledních let provozu závodem podniku Západočeské elektrárny. V roce 1966 je činnost Elektrárny Zbůch zastavena, kotelna předána zpět dolu DOM Zbůch ZUD a provozována jako teplárna. Podnik „Elektrárna Zbůch, n. p.“ postavil pro své zaměstnance obytný dům o 12 bytech čp. 376/377 v Plzeňské ulici a dále v ulici Na pomezí dva finské dvojdomky o 4 bytech (čp. 341–344). Na sídlišti u dolu DOM byl pro pracovníky zdejší elektrárny vybudován také dům čp. 363 se čtyřmi byty. Zastavením provozu elektrárny ztratily své opodstatnění obě rozvodny. V tzv. klatovské byla v polovině 70. let zřízena Báňská záchranná stanice a v tzv. tachovské se již koncem 60. let usídlilo vedení dopravního střediska. Mohutné chladicí věže, sloužící k chlazení výfukových par od turbín, byly zbourány až na betonové kostry. Bazény pod chladicími věžemi byly zasypány, strojní zařízení elektrocentrály bylo demontováno a odvezeno do šrotu. Elektrárna v dobách provozu zamořovala okolí značným množstvím popílku unikajícího z komínů, přesto však sehrála významnou úlohu při zásobování Plzeňska elektrickou energií.

Na obou Masarykových dolech byly v provozu parní těžní stroje, těžící z maximální hloubky až 800 m a konstruované pro největší užitkové zatížení 5 tun na jeden výtah při rychlosti až 18 m za vteřinu. K výrobě stlačeného vzduchu na obou dolech sloužilo 5 vysokotlakých a 7 nízkotlakých kompresorů. Vysokotlaké kompresory dodávaly vzduch stlačený na 170 atm pro důlní lokomotivy.

Úprava uhlí byla na dole prováděna mokrou i suchou cestou, a to odsíváním prachu o velikosti pod 5 mm, dále probírkou na ořech, kostku a konečně i kusy o velikosti přesahující 75 mm. Zbytek se upravoval mokrou cestou v pracích strojích a po zušlechtnění se třídil na uhelné druhy, běžné v obchodě s palivy. K odsívání uhlí se používala mechanická síť s tehdy moderním systémem „Schieferstein“ a dále vibrátory různých soustav. Pro energetické potřeby se využívaly různé směsi a kaly.

Přestože důl patřil v době založení k nejmodernějším svého druhu v Evropě, byla pro dopravu vozíků s narubaným uhlím od stěny k těžní jámě používána koňská síla. Teprve od druhé poloviny 20. let 20. století se začaly používat lokomotivy poháněné stlačeným vzduchem. Dne 8. prosince 1908 propukla na dole Austria jubilejní stávková, kterou po pěti dnech horníci vyhráli. Téhož dne se při hloubení utrhł velký kus pískovce, který se zachytil o výdřevu. Ta prudký náraz pískovce vydržela a dvanácti havířům pod závalem zachránila život. Stávky horníků se na šachtě opakovaly, např. v listopadu 1914, kdy pro malé mzdy stávkovalo na 700 zaměstnanců dolu Austria jubilejní nebo v r. 1916, když do stávkové vstoupili i horníci v Týnci. Po roce 1918 byla původní Austria jubilejní přejmenována na Pokrok I. a později na Masarykův jubilejní důl. Dne 16. srpna 1921 vybuchl v dole uhelný prach a popálil celkem osm horníků, bratry Jelínkovy, bratry Sibartlovy, Zábranského, Bohumila Tesaře a dva vozače.

Ve 30. letech 20. století se vlivem zhoršené hospodářské situace snížil odbyt uhlí. Těžba se tak omezila pouze na několik dnů v týdnu. Dne 10. října 1938 byla šachta i se Zbůchem zabrána Velkoněmeckou říší. Zaměstnání tak ztratilo velké množství Čechů. Ti byli, pokud to jen šlo, překládáni ze Zbůchu na důl Krimich v Tlučné, zatímco jejich místo zaujímal Němci. Německé vedení dolu bylo ochotné tolerovat jen ty Čechy, kteří byli pro chod dolu nezbytní. Změny se dočkal také samotný název dolu. Masarykův jubilejní důl byl přejmenován na Adolf Hitler Schacht. V únoru 1939 navštívuje důl vysoký představitel Sudetendeutsche Partei, Regierungspresident Sebekowski a později i Konrad Henlein. V září 1939 Německo napadlo Polsko a rozpoutalo tak dosud nejničivější válečný konflikt v dějinách lidstva. Zvýšená výroba železa pro válečný průmysl si vynutila zcela přirozeně také vyšší odběr kvalitního uhlí. Do práce je proto přijímáno stále více Čechů, nyní již protektorátních občanů, přijíždějících většinou na kole za prací z Přešticka, Merklínska, Staňkovska a mnoha dalších míst regionu. Po zahájení války odešlo z dolu velké množství německých mužů na frontu, některým z nich se ale nakonec podařilo válce uniknout, když si jejich přítomnost na šachtě vyžádalo vedení dolu. Chybějící pracovní síly postupně nahradili váleční zajatci, Francouzi a od druhé poloviny roku 1941 především Rusové, kteří zde pracovali až do května 1945, kdy oblast českého západu osvobodila vojska 3. americké armády pod vedením generála Pattona. Zajatci byli ubytováni v táboře rozkládajícím se na ploše cca 200x250 m, ležícím v centru obce v části nad bývalou návsi poblíž Zálužského potoka.

Během války se výrazně zvýšila těžba uhlí. Zatímco v roce 1939 to bylo „pouhých“ 391 100 tun a v roce 1940 celkem 435 000 tun, stouplо toto číslo až na 440 585 tun v roce 1943.

Ochrana dolu před sabotážemi a dozor nad pracujícími válečnými zajatci byl svěřen závodní strážní, zvané Werkschutz. Přímo na dole byla také umístěna služebna Gestapa, tzv.

Ortsstaatspolizeistelle Zwug. Kromě dozoru nad dolem zdejší gestapáci, Haala, Schäfer, Jonak, Braun, Speer a další, dohlíželi na pořádek v obci a okolí. V závěru války byla šachta celkem třikrát napadena americkými letouny, z toho jednou byla bombardována. Celkem čtyři bomby dopadly do prostoru dolu, aniž by způsobily výraznější škodu. Asi dva týdny před koncem války důl zastavil těžbu a byl udržován v provozu jen tak, aby nedošlo k zatopení a výroba se v případě potřeby mohla ihned rozjet.

5. května 1945 vypuklo v Čechách povstání a ilegální národní výbor převzal ve Zbůchu správu nad obcí a také nad doly u Týnce a Červeného Újezdu. Správou dřívějšího Masarykova jubilejního dolu byl pověřen František Hrdina, který se také postaral o to, aby

šachta nebyla zaplavena. Povstání se zúčastnili také sovětští zajatci. Nacistické nadvládě učinil ve Zbůchu definitivní konec příjezd vojáků americké 2. pěší divize. Sověti byli ze vsi repatriováni již 19. května za účasti důstojníků Rudé armády. Pobyť v táboře a práci na šachtě v letech 1941–1945 nepřežilo nejméně devět osob. Poslední obětí se stal A. Pismenyj, který byl zastřelen 24. 4. 1945. Sedmi Sovětům se zdařil útěk z tábora a na své cestě za svobodou se dostali až na Rožmitálsko, kde se připojili k místním partyzánským oddílům. Jedním z nich byl zmiňovaný zajatec Afenko.

Prvním závodním po skončení války byl na Masarykově jubilejním dole jmenován Ing. Oskar Dintr. Vzápětí po osvobození se rozběhla těžba a již v květnu bylo získáno 6694 tun kvalitního uhlí. Protože důl patřil německé důlní společnosti WBBAV (Westböhmischer Bergbau Aktion Verein), byla jeho řízením pověřena národní správa s podřízeností pod národní správu syndikátu Severočeského uhelného revíru. Ředitelem dolu se stal Ing. Špachman. Na místa, až do osvobození obsazená ruskými válečnými zajatci, přicházejí zajatci němečtí, kteří zde působili ještě na sklonku 40. let. Na dole se tak projevil nedostatek pracovních sil, což se promítlo do výrazného snížení těžby. V říjnu 1945 těžil důl jen 64 vagóny uhlí denně, ale jen elektrárna v areálu dolu, dodávající energii do elektrorozvodné sítě v Západočeském kraji, jich sama spotřebovala takřka 40. V té době těžba tolik potřebného uhlí postrádala takřka 1000 osob, proto byly o nedělích konány tzv. národní směny, kterých se zúčastňovali lidé nejen ze Zbůchu, ale i okolních obcí. Tak se alespoň částečně podařilo zmírnit dramatický nedostatek pracovních sil.

Dekretem prezidenta Československé republiky č. 100 Sb. ze dne 24. 10. 1945 bylo znárodněno veškeré nerostné bohatství. To bylo impulsem k vytvoření podniku Západočeské uhelné doly n. p. v Plzni, který od 1. 1. 1946 také převzal správu nad Masarykovým jubilejním dolem. Do nového podniku byly začleněny majetkové podstaty 23 znázorněných podniků. Vedle kamenouhelných dolů byla do ZUD, n. p., včleněna i elektrárna na Masarykově jubilejním dole ve Zbůchu. I přes nové vedení podnik nebyl schopný naplnit potřebný stav zaměstnanců, a tak se i nadále konaly „národní směny“, brigády zaměstnanců různých podniků, a vypomáhat se snažila i armáda. Pracovní a internační tábor, původně barákový tábor pro dělníky ze šachet ve Zbůchu a v Týnci, opustili němečtí zajatci až na počátku 50. let 20. století. Převážná většina jich odešla do Německa a jen nepatrné množství zůstalo. Tábor však dlouho prázdný nezůstal, neboť jejich místo zaujali vojáci Československé lidové armády. Pověstní „Pétépáci“, jinak také příslušníci Pomocných technických praporů, ve vsi pracovali na šachtě v rámci tzv. „uhelných brigád“. Pánové Prokop, Petráš, Ječmen, JUDr. Šlajz a mnozí další prošli Pomocnými technickými prapory. Někteří si ve Zbůchu našli své protějšky, a nakonec ve vsi i zůstali. Po odchodu „Pétépáků“, na počátku 60. let 20. století, se tábor používal jako domov pro brigádníky. Když se ale postavily v tzv. Lánské akci nové „Domovy pro mladé horníky“ v blízkosti Dolu obránců míru, byl tábor opuštěn a postupně přeměněn na sídlo mnoha spolků, působících v rámci Národní fronty. Své místo zde tak našli např. zahrádkáři, byla zde také zřízena mateřská školka, která se sem přestěhovala v r. 1964. Své místo zde našla také školní jídelna. Některé stavby získaly soukromé osoby. Několik budov v areálu tábora zaniklo. K nim patří např. patrová stavba, původně situovaná na pozemku dopravního hřiště současné mateřské školky, kde bývala kuchyně, strážnice a správa tábora. Zanikly i dřevěné budovy, tzv. teskobaráky, stávající v prostoru mezi dnešní školní jídelnou a mateřskou školkou, strážní věže a také ploty

z ostatního drátu. Plocha po těchto stavbách byla v 70. letech 20. století upravena a byl sem umístěn pomník, věnovaný památce sovětských válečných zajatců.

Zavedený systém brigád byl zrušen až v polovině 50. let, kdy se zmínil i celospolečenský útlak režimu „nepřátelsky“ nakloněných skupin obyvatel. V r. 1951 se rozčlenil n. p.

Západočeské uhelné doly na čtyři těžební samostatné národní podniky – Masarykův jubilejní důl ve Zbůchu, Masarykův důl v Týnci, Důl Krimich v Tlučné a Radnické doly v Břasích. Od 1. ledna 1956 byl podnik přejmenován na Západočeské uhelné doly, trust Plzeň. Současně byl zřízen odštěpný podnik Stavební správa se sídlem v Týnci. Od 1. června 1956 Západočeské uhelné doly přešly do správy Kombinátu kamenouhelných dolů v Kladně. Zásadní změna v organizaci nastala dnem 1. října 1956, kdy dosavadní podniky a organizace v revíru byly znovu sloučeny v jeden národní podnik s názvem Západočeské uhelné doly, národní podnik ve Zbůchu, který se dále členil na pět závodů – Důl Obránců míru ve Zbůchu (dříve Masarykův jubilejní důl – viz výše), Masarykův důl v Týnci, od 1. září 1959 Důl Týnec, Důl Krimich v Tlučné, Radnické doly v Břasích a Stavební správa Týnec. Od 1. září 1957 bylo přiřčeno k ZUD hornické učiliště ve Zbůchu, patřící dříve sektoru pracovních záloh. Závod Stavební správa v Týnci byl s účinností od 1. dubna 1963 začleněn k národnímu podniku Výstavba kamenouhelných dolů v Kladně a od roku 1974 znovu převeden pod správu ZUD jako samostatný úsek.

Když nevyšel záměr udržet na šachtě „dlouhodobé“ brigádníky i po skončení jejich, často nedobrovolného, působení, bylo rozhodnuto o zintenzivnění náboru učňů do hornického učiliště. To bylo původně umístěno v Tlučné v areálu dolu Krimich II. V lednu 1948 učiliště přesídlilo do Zbůchu, kde našlo dočasný azyl v budově čp. 133 v Plzeňské ulici. Po setkání hornických učňů s prvním dělnickým prezidentem K. Gottwaldem na zámku v Lánech v r. 1950 přijala vláda program rozvoje hornických učilišť ve všech uhelných revírech v Československu. Výjimkou nebyl ani Zbůch. V relativně krátkém čase vyrostl v tzv. Lánské akci rozlehlý areál hornického učiliště na pozemcích mezi DOM a Červeným Újezdem. Byly postaveny celkem čtyři prostorné internátní budovy pro učně a mladé vyučené horníky, učňovská škola s ředitelnou, sborovnou a tělocvičnou. Stála zde také velká hospodářská budova s administrativním zázemím učiliště, knihovnou s čítárnou a byl zde i tzv. „rudý koutek“, pozdější síň tradic, v termínu polistopadových generací 'muzeum totality. V areálu učiliště stála také velká moderní kuchyně s jídelnou, kde se často konaly různé kulturní a společenské akce. Na dolech ve Zbůchu, Týnci a v Tlučné byla zároveň zřízena učňovská střediska. Nové hornické učiliště bylo ve Zbůchu otevřeno již 1. září 1950. Učební doba byla zpočátku dvouletá, později se prodloužila na tři roky. Již v prvním roce existence nového učiliště zde studovalo na 400 budoucích horníků. Útlum těžby na dolech ZUD dolehl i na hornické učiliště, které bylo k 30. 6. 1970 zrušeno. V provozu zde zůstala jen ubytovna pro pracující na dolech. Na počátku 70. let část budov obsadilo školící středisko Sboru národní bezpečnosti, které od druhé poloviny 70. let vystřídal Ústav sociální péče pro tělesně a mentálně postiženou mládež. Koncem 70. let se do jedné z budov nastěhovalo ředitelství ZUD.

Kolem šachty, která ve svých důsledcích také přinesla obci její neobyčejně bouřlivý rozvoj, se odvíjel i bohatý společenský život. V „Cihelně“, tedy sportovním areálu na západním okraji vsi, se uskutečnilo velké množství kulturních akcí pod patronací, a především za finanční

spoluúčasti, DOM. Po otevření kulturního domu u zastávky ČSD v r. 1963 se akce přesunuly do prostředí největšího zařízení svého druhu na okrese Plzeň–sever.

Rizikové prostředí dolu si během desetiletí, kdy byla šachta v provozu, vybralo několikrát daň nejvyšší. Zmírnit dopady možných závalů a jiných nenadálých událostí měla za úkol také lékařská a zdravotnická služba, umístěná v hlavní budově dolu pod schody, vedoucími do poschodí k lampovně a těžním jámám. Byla vybavena zdravotnickým materiálem pro poskytování první pomoci. Těžké úrazy a zranění byly po poskytnutí první pomoci odváženy koňskou bryčkou do sanatoria MUDr. Linharta v Hradci u Stoda, případně do plzeňské nemocnice. Později koně vystřídal automobil. Po záboru tzv. Sudet Velkoněmeckou říší byla ordinace závodního lékaře zřízena v budově kantýny. Zde lékařská ordinace setrvala až do poloviny 50. let 20. století, kdy byla na prostranství proti hlavní bráně postavena nová budova, kam se nastěhovalo závodní středisko dolu. V bývalé cáchovně byla zřízena závodní kuchyně s jídelnou.

Zcela mimořádný příliv pracovníků, zaměstnaných na dole ve Zbůchu, si vynutil také rozsáhlou výstavbu bytových domů a ubytoven. Přímo u dolu, na druhé straně silnice vedoucí z Plzně na Domažlice, vzniká již krátce po výstavbě dolu malé sídliště, kde byli ubytováni tzv. oberštajgři, štajgři a úředníci. Pro vedoucí a důlní inženýry byla postavena vila, u níž byla zřízena zahrada (domy čp. 89–94). Prostí havíři, většinou pocházející z okolních obcí i vzdálenějších vsí ležících na Přešticku, Merklínsku i Staňkovsku, byli nuceni absolvovat značnou vzdálenost často i pěšky, neboť automobilová nebo železniční doprava ještě neexistovala, případně byla velmi omezená. Západočeská báňská akciová společnost byla proto nucena postavit pro dojíždějící havíře společné ubytovny, lidově zvané kasárna. Ty byly vystavěny kolem roku 1909 přímo ve vsi v části nad návší (čp. 83), později je doplnily ještě budovy čp. 116 a 117. Dělníci zde v průběhu pracovního týdne přespávali a domů jezdili obvykle v sobotu navečer. Kasárna byla později upravena na byty. Další dělnická obydlí vznikla při silnici na Úherce proti někdejšímu vrchnostenskému dvoru knížete Thurn–Taxis (čp. 208–217). Výstavba domů pro zaměstnance dolu pokračovala také v letech 1919–1938, kdy byly postaveny objekty čp. 303, 310, 311 a 325. V období po druhé světové válce byly postaveny v místech zv. „Na popelí“ v období tzv. dvouletky domy čp. 337 a 338.

S provozem obou dolů na katastru obce Zbůch však souvisí také převážná většina staveb vybudovaných ve 20.–30. letech na spojce mezi šachtou a křižovatkou ulic u školy, a především pak celá kolonie rodinných domků ležící v severozápadní části obce. Domky si zde svépomocí i za účasti stavebních firem budovali přední zaměstnanci na dole i majetnější horníci. V období 50. let 20. století vznikají další bytové domy pro zaměstnance DOM v prostoru mezi silnicí na Červený Újezd a areálem hornického učiliště. Zde bylo postaveno celkem 82 bytů (čp. 354/391, 355/392, 356/393, 357/394, 358/395, 361/362 a 363).

V první polovině 60. let 20. století bylo v prostoru před hlavní bránou DOM zřízeno autobusové nádraží. Na jeho výstavbě se podíleli zaměstnanci DOM a důl dodal i potřebný materiál. Odtud jezdilo velké množství spojů ČSAD Stříbro, Plzeň–sever a Plzeň–jih.

Autobusová doprava byla v provozu pro zaměstnance MJD již v období předmnichovského Československa a po válce byla opět obnovena. Kromě linky Plzeň–Zbůch existovala také linka Zbůch–Stod–Merklín–Staňkov. Linka Zbůch–Tlučná byla zřízena pro dopravu hornických učňů na učňovská pracoviště na dole Krimich II. Jiná linka spojovala Zbůch s Nýřany, Vejprnicemi a Tlučnou. V období po záboru Sudet existovala také linka Stříbro–

Zbůch a Zbůch–Dobřany, kterou provozovaly říšské dráhy (DRB). Autobusové spojení Stříbro–Zbůch a zpět a linka Zbůch–Dobřany–Přeštice a zpět existovaly až do ukončení důlní činnosti na DOM ve Zbůchu v r. 1977.

V rámci tzv. Lánské akce bylo na okraji Zbůchu, v prostoru mezi Dolem obránců míru a Červeným Újezdem, vystavěno několik obytných budov. „Domovy pro mladé horníky“, jak byly stavby pojmenovány, nahradily staré a již zcela nevyhovující ubytovny v bývalém lágru, situovaném poblíž návsi.

V posledních pěti letech provozu šachty byly dobývány pouze sloje, které příslušely k radnickému pásmu, vesměs spodní a střední sloje. Mezi dobývací metody patřilo např. chodbycování a stěnování s hydraulickou výztuží a vyúhlovacím kombajnem. Přesto, že plánované ukončení těžby na DOM ve Zbůchu bylo stanoveno na 30. 6. 1976, tíživá energetická situace si vyžádala prodloužení životnosti dolu, a to až do 11. 3. 1977. V rámci Kamenouhelných dolů Kladno byl v r. 1977 zřízen k. p. Západočeské uhelné doly Zbůch, který existoval do 30. 6. 1990. Od 1. 7. 1990 byl zřízen státní podnik ZUD Zbůch v rámci Kamenouhelných dolů – generální ředitelství Kladno. V r. 1991 vznikl závod Zbůch, jehož činností byla výroba černí, barev, letku, těžba lupku a výroba dřevěných briket. Kromě těchto aktivit zde bylo v provozu také středisko „Dopravní – nákladní doprava a mechanizace“.

Po skončení těžby na DOM začala postupná likvidace odvalové haldy. Protože haldu, dosahující úctyhodné výšky 106 m, nebylo možné podle báňských předpisů odebírat od paty, musela být v jejím svahu zřízena cesta vedoucí spirálovitě až k jejímu vrcholu. Cestu vytvořil malý buldozer jednoho JZD ze severního Plzeňska a teprve poté mohl velký bagr ZUD rozhrnout vlastní špičku. Materiálem ze špice byly následně zasypávány těžní jámy, část byla po roztřídění odvážena pryč. Po svahu haldy ležely žlaby nahoře s násypkou, do které buldozer hrnul lupek a hlušinu. Pásovými přepravníky byl materiál dál transportován mimo vlastní haldu. V rozhrnování haldy se na čas ustalo, a tak tento uměle vytvořený kopec zarostl bujným porostem bílých bříz. Teprve až v 90. letech, když začala likvidace budov situovaných v areálu DOM, byla halda opět rozhrnována a zintenzivnila se i těžba a třídění lupku. Mohutné buldozery vytvořily na svahu haldy několik cest, po kterých vozily rozměrné nákladní vozy materiál ke tříděnce.

Převážná část důlních staveb byla zbořena krátce po skončení provozu a v likvidaci dolu se pokračovalo i v 80. a 90. letech 20. století. Žalostné zbytky kdysi tak monumentálního důlního díla dodnes udivují a jsou stále ještě důstojnou připomínkou stavební produkce průmyslových objektů v prvních desetiletích 20. století. Z areálu někdejšího Masarykova jubilejního dolu, později DOM, se postupem let stala průmyslová zóna.

V lese na jihozápadním okraji katastru obce se dochovala bývalá prachárna, zalomená chodba s bočními komorami, shora krytá silnou vrstvou zeminy, kde býval uskladněn střelný prach používaný při těžbě ve zdejších kamenouhelných dolech. Pozoruhodná stavba dodnes poutá zaslouženou pozornost svým vstupním portálem. Na povrchu původně oploceného pozemku lze dosud spatřit několik větracích litinových komínků.

Masarykův důl (Důl v Týnci)

Plzeňské uhelné těžařstvo, založené již roku 1862, mělo svůj majetek v obcích Chotěšov, Hoříkovice a Týnec. Těžařstvo bylo zrušeno usnesením předsednictva roku 1876. Lze

předpokládat, že tato společnost fúzovala se Západočeským báňským akciovým spolkem (ZBAS), který byl založen Vídeňskou bankou. ZBAS postupně převzal většinu důlních děl v oblasti plzeňské kamenouhelné pánve.

Koncem 19. století otevřel Západočeský báňský akciový spolek prozatím svůj nejmodernější důl v Týnci. Modernizace těžby na dole spočívala v kombinaci dobývání stěnováním a tzv. dovrchními zánitkami. Horníci zde již pracovali se vzduchovými šramačkami a vzduchovými sbíjecími kladivy (havířsky „Pikhamer“ nebo sbíječka). V areálu dolu stála i vlastní elektrárna k pohonu ventilátorů, separace a třídírny uhlí, dílen, důlních vrtáků, čerpadel i k osvětlení. S hloubením nové jámy se započalo v roce 1899 a do provozu byl důl v Týnci uveden v roce 1902. Důl byl založen v prostoru mezi vesnicí Týnec a Zbůchem, v sousedství železniční dráhy Plzeň – Furth im Wald. Hlavní jáma až k vodní jímce byla hluboká 421 m a jáma výdušná, zvaná Karlschacht (Karlovka) dosáhla hloubky 420 m. Dobývaly se tři sloje a také ohnivzdorný lupek výborné jakosti. Nejmenší mocnost uhelných slojí byla jeden metr a největší dosahovala v některých revírech přes 4 m. Naproti tomu se zde pouze jen v poměrně malých vrstvách nacházelo vysoce kvalitní plackové kanelové uhlí, které vzniklo z výtrusů rostlin z nejjemnějších částic pylu. Bylo velmi tvrdé a dalo se i obrábět. V Týnci se vyskytovalo jen v malých vrstvách, 1–5 cm silných, v uhlí.

Většina budov v areálu dolu byla vybudována v období první třetiny 20. století. Stavby vynikaly nejen po stránce technické, ale i architektonické a ještě dnes, po uplynutí celého století od zahájení těžby, svědčí dochované stavby o péči, jaká byla provoznímu zázemí dolu věnována. V období po roce 1900 také vznikla kolonie drobných zděných staveb ležící podél severní strany cesty vedoucí od dolu ke dráze.

Důl v Týnci dosahoval největší těžby nejen v rámci důlní činnosti ZBAS, ale i v celém revíru, a také dosahoval největších důlních výkonů kopáčů. V roce 1908 zde byla postavena briketárna, její provoz byl pak ukončen o 18 let později. V roce 1912 dosáhl důl asi 403 000 tun uhlí roční těžby. Byl zprvu znám pod jménem Austria, po vzniku Československa v r. 1918 byl přejmenován nejdříve na Pokrok II. a později na Masarykův důl. V letech 1903 a 1904 vstoupili horníci z dolu do stávkový za vyšší mzdy. Ty se opakovaly i v letech 1905 a 1909. V polovině 20. let 20. století nešlo uhlí na odbyt, proto došlo k propouštění horníků, mnozí dělníci z týnecké šachty dostali práci na dole ve Zbůchu. Těžba na dole se takřka zastavila.

Důl Austria v Týnci nepatřil mezi šachty s výskytem větší koncentrace metanu, přesto zde došlo ke dvěma výbuchům, z nichž především druhý, z r. 1918, byl katastrofální. Dne 1. 10. 1908 na osmém „Fallortě“, v místech, kde byla pracoviště č. 72, 76 a 84, explodoval nahromaděný metan. Došlo k tomu v době, kdy někteří havíři na pracoviště teprve přicházeli, druzí již na předcích (ortech) byli. Ti, co přicházeli, slyšeli ohromnou detonaci a viděli, jak vyšlehly plameny a dým z jednoho předku. Horník Jan Stuchl ze Zemětic byl doslova upálen, havíři Petr Karban z Čelákova, Jan Levora z Čelákova a Josef Schejbal z Vojtěšic byli popáleni těžce. Dne 28. srpna 1918 v důlním poli zvaném „Mulda“ došlo v místech, kde pracovaly tři osádky, k nahromadění třaskavých plynů. Ke všemu byl na těchto předcích i uhelný prach, který s výbuchem metanu rozpoutal při vznícení hotové peklo. Výbuch byl tak silný, že ho bylo slyšet v celém okolí. Od místa exploze byla rozmetána výdřeva chodeb do vzdálenosti 200 m. Při výbuchu zahynulo 13 horníků. Jako zázrakem se zachránili dva horníci, pracující na pracovištích od místa výbuchu vzdálenějších. První byl havíř Wild

z Chotěšova a druhý Antonín Šlauf z Nýřan, kterého výbuch svlékl do naha. Na nahém těle mu zůstal jen kožený opasek. Toho se chytil zraněný Wild, když s ním Šlauf prolézal po bříše zavalenými chodbami, až se dostali do bezpečí. Zemřelým horníkům (Petr Dittrich, Adalbert Havlíček, Václav Theis, Karel Waldhäusel, František Resch, Jan Theis, Jan Kreim, Josef Frisch, Karel Behenský, Jan Thürl, Jan Greif, Vít Červenka, Vojtěch Bláha) byl na hřbitově v Chotěšově postaven velký pomník s nápisem „Hrdinům práce 28. 8. 1918 – Den Helden der Arbeit. Zdař bůh! – Glück auf!“

Za druhé světové války se Týnec stal součástí Velkoněmecké říše a důl, do té doby nesoucí jméno T. G. Masaryka, byl přejmenován na Hermann Göring Schacht. Také na dole v Týnci pracovali váleční zajatci, nejdříve Francouzi a později Rusové, kteří byli ubytováni v zajateckém táboře ve Zbůchu. Po osvobození byl důl znárodněn a ustavena národní správa podřízená Severočeskému uhelnému revíru. V březnu 1946 vznikl národní podnik Západočeské uhelné doly se sídlem v Plzni. Stejně jako ve Zbůchu, také v Týnci pracovali krátce po válce v šachtě němečtí váleční zajatci. Odsunem Němců v letech 1945 a 1946 nastal také zde značný úbytek zaměstnanců, proto na důl přicházejí pracovat lidé ze všech koutů republiky, ale i Maďaři, Ukrajinci a také krajané ze zemí bývalého Sovětského svazu. V r. 1953 bylo postaveno proti dolu malé sídliště se 48 byty pro zaměstnance ZUD. V letech 1950–1954 byl ražen překop v délce 2 030 m na výdušnou jámu na Ostrově v Chotěšově. Na překopu byl použit první lžicový nakladač americké výroby, kterému horníci říkali „Truman“. Výdušná jáma na Ostrově byla 288 m hluboká a sloužila nejen k odsávání vzduchu z týnecké šachty, ale bylo zde i náraziště v hloubce 149 m, kde se prováděla výměna plných a prázdných vozíků v kleci. Jámou se dopravoval i různý materiál a odčerpávala se zde voda ze šachty. Hloubení jámy prováděly Důlní stavby Teplice v letech 1950–1954. Prostor mezi dnem jámy a nárazištěm, dosahující více než 100 m, nebyl nikdy dále použit a byl zatopen. Štoly z dolu v Týnci pronikly až pod Chotěšov, kde se postupně těžilo na několika místech v letech 1957–1964. V té době se již využívalo železných výztuží místo dřevěných. Poslední vozík s narubaným uhlím vyjel 3. 5. 1965. Celkem se na dolu v Týnci, který se v průběhu let nazýval také jako důl č. VII, vytěžilo přes 14 miliónů tun černého uhlí. Po uzavření dolu provozní budovy získaly opravný železničních kolejových vozidel – vozové depo Plzeň se sídlem ve Zbůchu. Provoz úpravny Dolu Týnec byl ukončen v roce 1965. Odvalová halda se již po řadu let rozhrnuje a odváží, po roce 1990 bylo v areálu někdejšího dolu v provozu několik privátních firem, např. Avokádo zabývající se dovozem a balením koření.

Panský dvůr

Ještě v r. 1838 a 1861 dvůr, dodnes ležící v severní části vsi vpravo od silnice na Úherce, nestál. Byl vybudován zřejmě krátce poté nákladem majitelů pozemků, patřících až do r. 1782 chotěšovskému klášteru, rodem Thurn–Taxis. Důvodem k založení dvora bezpochyby byla snaha o hospodárnější využívání pracovních sil a zintenzivnění obdělávání pozemků, neboť další vrchnostenský dvůr, původně klášterní, byl až v Chotěšově. Dvůr byl založen na půdoryse obdélníka a do jeho stavební výbavy patřily kromě tradičních hospodářských budov také obytné stavby určené pro správce, a především pak pro provozní personál. V průběhu

desetiletí došlo v areálu dvora k řadě stavebních obměn, kdy starší budovy nahradily novostavby. Jednalo se především o obytné budovy stojící na západní straně dvora, modernizovány však byly i chlévy. Po pozemkové reformě v období po vzniku Československa byl dvůr knížecímu rodu Thurn–Taxis zestátněn a jako národní správce sem byl dosazen p. Honzík. Ten zde poté hospodařil až do kolektivizace. Honzík v letech 2. světové války zaměstnával i přes značné riziko členy rodin, které byly perzekuované nacistickou mocí. Nebezpečí se skrývalo i v osobě jistého Schifferta, člena NSDAP a SA, který zde pracoval. Po znárodnění ze dvora vznikl Státní statek Zbůch. Současně se statkem ve Zbůchu existovalo i JZD Zbůch, jehož často nátlakově získanými členy byli místní sedláci. Ve statku u p. Honzíka se vyučil i pozdější zasloužilý mistr sportu a mistr ČSR Josef Bořík, který ze Zbůchu odešel jezdit závodní koně do pražské Chuchle.

V roce 2002 byly zbořeny všechny hospodářské stavby až na obytné objekty, stojící v čele dvora. V severněji položené budově bývala kaple. Jižní štít téhož objektu je dodnes členěn nikou, nad níž je v omítce vytažen kříž. V nice bývala socha světce. Zdivo starších objektů situovaných na severní straně dvora bylo vystavěno z pískovcových bloků, objekt na straně východní byl vybudován již z pálených cihel. Interiér bývalých chlévů, ležících až do jejich zboření na severní straně areálu, byl opatřen pozoruhodnou stropní konstrukcí tvořenou stropními deskami, které vynášely kovové sloupy s dekorativně pojednanými hlavicemi.

Sport v obci

Před 2. světovou válkou ve vsi fungovalo několik sportovních klubů, jako byly SK Olympie, SK Sparta, DTJ, ATUS (Arbeiter Turn und Sportverein) a další. V období předmnichovského Československa působila ve Zbůchu tzv. Dělnická tělocvičná jednota, po okupaci však byla zakázána a po osvobození již nebyla aktivována. Inventář organizace byl předán před obsazením vsi německou brannou mocí do Plzně tajemníkovi DTJ, promítací přístroj byl odevzdán do Dělnického domu v Tlučné. Pouze část majetku Skautů DTJ byla zabavena pro Hitlerjugend a majetek cyklistů a krasojedů byl předán obci.

Plocha stadionu „V Cihelně“ byla v létě 1945 upravována s pomocí amerických vojáků a jejich ženijní techniky. Američtí ženisté se svými buldozery srovnaly nerovný terén plochy, navezli značné množství zeminy a tím připravili půdu pro pozdější, dodnes existující stadion. Na podzim 1946 byl fond „Hitlerjugendheim“ přejmenován na fond výstavby „Stadionu pro mládež“. V listopadu téhož roku byl na dostavbu z nouzových domků v bývalé cihelně investován kapitál ve výši 93 267,- Kč.

Již koncem listopadu 1945 byla svolána ustanovující schůze hokejového odboru SK Sparta. Zúčastnilo se jí 24 členů. Hlavním bodem jednání bylo sestavení výboru, který by řídil činnost mladých hokejistů. Předsedou byl zvolen F. Hulínský, členy výboru J. Žáček, V. Štáhl, V. Sellner, A. Špaček, F. Karhan, M. Černý, F. Vichr, J. Amerling, A. Zázvorka a F. Černý. V prosinci 1946 byl sehrán I. Hokejový zápas mezi místním sportovním klubem a S. K. Tlučná. Utkání skončilo vítězstvím domácích 7:6. Hokejové družstvo SK Sparta Zbůch sehrálo v následující sezóně utkání v Nové Vsi se skórem 5:2 a s plzeňským klubem Český lev Plzeň 2:0. V mistrovské soutěži II. třídy se umístilo na skvělém 1. místě s celkovým skórem 26:11 a počtem bodů 17. V říjnu 1947 byla uzavřena koupě bývalé cihelny Václava

Šperla z Nýřan za obnos 195 000,- Kč. Prostor bývalého hliniště se tak postupně začal měnit na sportovní areál SK Sparta. V březnu 1948 bylo na stadionu v bývalé cihelně instalováno rozhlasové zařízení firmy Tesla v ceně 22 000,- Kč. V jarních měsících 1948 byla Zemskému národnímu výboru v Praze zaslána žádost o povolení zřízení koupaliště. V říjnu téhož roku bylo za dřevostavbu na sportovním stadionu zapláceno 131 330,- Kč ve staré měně. V červenci 1951 se „Den hornických učňů“ konal na stadionu v bývalé cihelně. SK Sparta byla přejmenována v rámci tzv. sjednocení tělovýchovy na TJ Baník. V sezóně 1952–1953 byl pro zbušské sportovce vystavěn krytý kulečnický, v letech 1953–1954 bylo vybudováno přírodní kluziště včetně ohrazení a osvětlení. V listopadu 1953 bylo na stadionu započato s úpravou vozovky a stavbou nového mostu. V únoru následujícího roku uspořádal „Hockeyový odbor Sokola Baník“ na svém hřišti v cihelně za účinkování 87 členů D.S.O. Slavoj Masna Plzeň propagační lední revue krasobruslařů. Akce se zúčastnilo takřka 300 osob. V květnu 1954 byla na stadionu v Cihelně pořádána „Spartakiáda“ pracovních záloh ČSD Plzeň a Hornického učiliště ve Zbůchu. V červnu téhož roku se na stadionu v Cihelně konala „Okresní školská spartakiáda“ za účasti 2 100 školních dětí. V červenci 1954 byly pozemky patřící TJ Baník vyvlastněny a převedeny do majetku MNV Zbůch. Od srpna do listopadu 1954 na stadionu probíhala výstavba můstku. V květnu 1955 se ve Zbůchu uskutečnil cyklistický závod „Vítězství“. V listopadu 1955 se ve Zbůchu uskutečnila „Štafeta Míru“ za účasti žactva školy, ČSM, Školy pracovních záloh na dole Obránců míru, TJ Baník, požárníků a občanů. V dubnu 1956 dostal TJ Baník Zbůch souhlas se zakoupením autobusu Hanomag. V květnu téhož roku se na stadionu v Cihelně uskutečnila mírová slavnost, během které bylo vypuštěno 150 holubů. Na hřišti byl poté sehrán přátelský zápas v kopané se S. K. Dobřany. V srpnu byla schválena výstavba sportovního stadionu podle dokumentace tzv. „Akce T“. Práce začaly vzápětí, pro nedostatek pracovníků však šly velmi pomalu vpřed. Mužstvo dorostu Baník Zbůch, oddíl kopané, ve složení vedoucí K. Lischka, W. Seer, J. Koutský, R. Pluhař, J. Svatoš, J. Seer, J. Kaur, O. Matějka, J. Fikrle, V. Cink, V. Fait a R. Spiller, se umístilo jako první v krajském přeboru. Byl to dosud největší úspěch, jakého fotbal ve Zbůchu dosáhl. Hráči dorosteneckého oddílu Baníku Zbůch poté hráli o postup do celostátního kola, a přestože možnost získat mety nejvyšší nevyšly, znamenalo to pro všechny příznivce zbušského fotbalu zcela mimořádný počín. V červnu 1957 byla ustavena komise pro výstavbu přírodního divadla na stadionu v Cihelně. Ve stejném čase se na hřišti stadionu uskutečnil „Okresní sportovní den“. V r. 1957 v rámci TJ Baník působil kromě základní tělovýchovy především oddíl kopané, ledního hokeje a oddíl kuželkářů. Ustaveny byly také další oddíly, např. stolního tenisu, košíkové, ty však žádnou činnost nevyvíjely. V září 1957 se v rámci Dne horníků uskutečnila na stadionu veselice za účasti Armádního uměleckého souboru V. Nejedlého a Závodní hudby DOM. V průběhu slavnosti bylo veřejnosti předáno krátce předtím dokončené přírodní divadlo. V průběhu 60.–80. let se ve sportovním areálu v Cihelně uskutečnila celá řada sportovních klání i kulturních pořadů. V květnu 1985 se zde představili i chrti, jejichž závody zde uspořádala ZO ČSCH Plzeň–město. V sezóně 1985–1986 sehrálo A. mužstvo fotbalového oddílu TJ Baník Zbůch 26 zápasů, z nichž 17 vyhrálo. Díky tomu se mužstvo vrátilo do krajské soutěže. V květnu 1986 se opět uskutečnily ve Zbůchu závody chrtů. V srpnu téhož roku zorganizoval odbor turistiky TJ Baník Zbůch již poněkolkáté turistický pochod zvaný „Zbušský kahan“, kterého se zúčastnilo na 200 turistů. V prosinci 1986 se uskutečnil

„Předvánoční pochod“, organizovaný turistickým odborem TJ Baník. V září 1987 se uskutečnil již 5. ročník dálkového pochodu „Zbůšský kahan“. V minulosti, ještě předtím, než bylo vystavěna dráha v Plzni na Borech, se na stadiónu TJ Baník Zbůch konaly dokonce plochodrážní závody. TJ Baník v prostorách bývalého letního kina na stadionu pořádal četné estrády, divadelní představení, a především oslavy Dne horníků. Divadlo umístěné v malebné části stadionu hostilo mnohokrát herce plzeňského divadla J. K. Tyla, ale také orchestr G. Broma.

K nejfrekventovanějším sportovním odvětvím v obci lze bez nadsázky přiřadit především fotbal. Počátky kopané ve Zbůchu se kladou již do r. 1922, kdy několik nadšenců, např. V. Gabriel, Vojtěch Černý, František Cink, A. Cink, V. Blahník, F. Thierl, J. Hašek a další, stálo u zrodu fotbalového klubu Slovan. Počátky nebyly jednoduché, chyběly finanční prostředky i pochopení. Chlapci se však nevzdali a uspořádali mezi sebou sbírku. Výnos posloužil k nákupu míče a dalších pomůcek, které byly uloženy v hostinci p. Vaškové, kde se společnost zbůšských fotbalistů scházela. Nadšení mladých fotbalistů pro sport bylo korunováno neuvěřitelným úspěchem, když Slovan ve svém prvním zápase zvítězil nad místní německou fotbalovou jedenáctkou 22:0.

O rok později již FK Slovan hrál další zápas již na letním cvičišti DTJ. Společně s dalšími členy upravovali hrací plochu a následně získali od p. Jareše, ředitele Masarykova jubilejního dolu, své první opravdové branky, když předtím musely postačit stromy nebo na trávu položené věci. Potíže však i nadále přetrvávaly a finanční otázku nepomáhaly řešit ani kulturní akce, které měly přinést do klubové pokladny tolik potřebné peníze. Doslova ránou „pod pás“ bylo vypovězení smlouvy o zapůjčení hřiště ze strany místní DTJ, a tak zbůšská česká fotbalová jedenáctka zajížděla na hřiště soupeřů. Hrál se v Líních, Nýřanech, Stodě, Chotěšově, Holýšově, dokonce až v Přešticích. Po jednání s místním Sokolem se FK Slovan Zbůch opět vrátil na domácí půdu, kde také sehrál zápas s vojenskou jedenáctkou z Chotěšova, jemuž předcházela koncert vojenské hudby.

V r. 1926 dochází k reorganizaci klubu, když do čela přišli mladí lidé. Změněn byl i název a z dřívějšího Slovanu se stala Olympie Zbůch. Organizační nedostatky však přetrvávaly až do roku 1928, kdy byl konečně položen základ k řádné organizaci klubu. Do čela Olympie byl zvolen zkušený funkcionář František Bartovský a dále Karel Straka, V. Černý, J. Gabriel, J. Hanzlíček, J. Mestl a F. Černý. Nově zvolený výbor se musel vypořádat i s dluhem ve výši 725,- Kč, vypracovat stanovy, určit výši řádných příspěvků a provést registraci klubu na sekretariátu fotbalové župy v Plzni. V červenci 1928, pro přetrvávající nedostatky, je svolána mimořádná členská schůze, na které je ustanoven výbor v čele s Václavem Kocourkem. V té době se také Olympie Zbůch stává členem družstva „Dělnický dům“. Problémy se stabilizací členské základny, s finančními prostředky a také vlastním hřištěm však i nadále přetrvávaly. Klub vyvíjel snahu vykoupit nějaký vhodný pozemek pro zřízení hřiště, na to se však nedostávalo peněz. Jen stěží mohli fotbalisté Olympie koupit pozemek odhadnutý na 12 000,- Kč, když v klubové pokladně bylo jen 2800,- Kč.

Teprve koncem roku 1933 dochází k jednání s místním statkářem Matějem Honzíkem, který za roční nájem 900,- Kč zapůjčil fotbalistům Olympie pozemek p. č. 233/1. V únoru 1934 byla na členské schůzi smlouva schválena a zároveň byla zvolena „stavební komise“, která měla řídit výstavbu nového hřiště. Postupně je upravena hrací plocha i okolí hřiště. Od rybářského spolku v Úhercích byla zakoupena hradba. Na úpravě pozemku se velkou měrou

podíleli nezaměstnaní občané, kteří díky tomu získali celoroční volný vstup na akce pořádané klubem. Ještě v tomto roce se hrálo 1. mužstvo celkem 15 mistrovských a 10 přátelských zápasů s celkovým výsledkem 59:67. Ve III. třídě, kde Olympie hrála, skončila v sezóně 1934 na posledním místě. Opět dochází k reorganizaci a ke změně názvu. Z fotbalového klubu Olympia se stává FK Sparta.

Ze druhé poloviny 30. let 20. století se nedochovaly žádné zprávy, které by vypovídaly o životě FK Sparta. Po okupaci byl klubový majetek zabaven a rozchvácen. Avšak již pouhý měsíc poté, co Zbůchem projely první americké Shermany, uskutečnila se ustanovující schůze SK Sparta. Ve slavnostní atmosféře tehdejších dnů došlo ke zvolení nového výboru, kterému předsedal J. Beran. Dalšími členy výboru byli F. Černý, F. Vichr, J. Žáček, J. Gabriel, E. Lupač, F. Hulinský a F. Mlynařík. Prvním soupeřem SK Sparta Zbůch po osvobození vlasti byli fotbalisté z Čermné u Staňkova, kteří v zápase podlehli 10:3. Zápas se však uskutečnil v Chotěšově, protože fotbalové hřiště se ve Zbůchu teprve budovalo. Vzniklo v místech někdejšího hliniště v blízkosti cihelny na západním okraji vsi za vydatné pomoci amerických ženistů, kteří nerovný terén se svojí technikou upravili. V té době již měl SK Sparta 123 členů, z čehož bylo 29 hráčů a 14 dorostenců. Koncem roku 1947 měl SK Sparta Zbůch již 41 řádně zaregistrovaných hráčů kopané + několik dorostenců. Za celou sezónu nebyl vyloučen jediný hráč a teprve v posledním utkání musel odejít ze hřiště na pokyn rozhodčího kapitán družstva Jarda Zierl.

Po únoru 1948 došlo ve struktuře sportovního klubu Sparta Zbůch k řadě zásadních změn. Pozměněn byl také původní název, když SK Sparta nahradilo pojmenování Sokol Zbůch. V roce 1950 proběhla, kromě sportovních utkání, také celá řada společenských akcí, např. letní karneval, Václavská zábava, posvícenská zábava, maškarní ples a také sportovní den pro veřejnost. Fotbalisté Sokola Zbůch začali také zajíždět za vzdálenějšími soupeři do Domažlic, Boru u Tachova, Staňkova a Kdyně. Cenného vítězství dosáhli zbušští fotbalisté např. nad plzeňským fotbalovým „C“ klubem Škoda, který doslova „rozdrtili“ 8:1. Hřiště v místech bývalého hliniště také hostilo neméně vzácné hosty z ligy, např. Viktorii Plzeň nebo armádní mužstvo ATK Praha, které i přes vysokou prohru domácích 0:6 sledovalo na 1 000 diváků. V roce 1956, po mnohaletém úsilí, získali fotbaloví dorostenci Sokol Zbůch titul přeborníka kraje. Tehdy také dochází opět ke změně názvu, když Sokol nahrazuje jméno Baník. Poprvé v historii také místní fotbalisté účinkují v zahraničí. Přestože s východoněmeckým mužstvem BSG Fortschritt Lichtenstein prohráli 3:2, byl zájezd do zahraničí pro zbušské fotbalisty mimořádným oceněním jejich mnohaleté práce a odhodlání.

V roce 1985 se fotbalisté 1. mužstva TJ Baník Zbůch stali vítězi okresního přeboru. Díky tomu opět postoupili do I. třídy krajské soutěže. V sezóně 1984–1985 fotbalisté sehráli 26 zápasů, z nichž 17 vyhráli, pětkrát remizovali a pouze čtyřikrát prohráli. Zásahu na tomto doslova vydřeném postupu měli nejen všichni hráči, ale i vedoucí družstva J. Žáček a P. Zajpt a především Z. Příbáň. Sportovci TJ Baník Zbůch se včetně místních fotbalistů zúčastňovali mnoha jiných akcí a vypomáhali také při výstavbě prodejny v centru obce, které byly budované v akci „Z“. V červnu 1992 družstvo „starých pánů“ odjelo do Holandska na přátelské utkání. V následujícím roce zavítali do Zbůchu holandské fotbalisté. Velkého sportovního úspěchu dosáhli v sezóně 1996–1997 starší žáci, když se stali vítězi okresního přeboru. Trenérem úspěšného kolektivu byl F. Schejbal a vedoucím S. Schejbal.

Oddíl turistiky

V r. 1978 se pod vedením V. Straky sestavil kádr nadšenců, které spojoval společný koníček, dálkové pochody. V lednu 1981 se původně pionýrský oddíl transformuje v odbor turistiky TJ Baník Zbůch a zároveň se přihlašuje do soutěže „O rudou stuhu turistických oddílů mládeže“. Koncem roku 1983 měl oddíl již 28 členů. Kromě celé řady mimosportovních aktivit, jako byl sběr starého papíru, brigády, besedy atd., věnoval odbor turistiky TJ Baník Zbůch v polovině 80. let 20. století pozornost především zajištění dálkového pochodu „Zbůšský kahan“, kterého se v r. 1985 zúčastnilo 166 turistů, dále „Cesty pohádkovým lesem“, věnované dětem, „Předvánočního pochodu“ a také „Ohňového poselství“, akci věnované připravované Československé spartakiádě 1985. Koncem téhož roku měl odbor turistiky TJ Baník již 41 členů. Díky zvyšujícím se aktivitám odboru a splněnému závazku, trendu tehdejší společnosti, získal turistický odbor čestný titul „Vzorný odbor III. stupně“. V r. 1986 tvořilo členskou základnu již 56 turistů. Pod odborem turistiky pracovaly také dva pionýrské oddíly turistiky „Vlaštovky“ a „Stopy“. Ve stejném roce obdržel turistický odbor TJ Baník Zbůch čestný titul „Vzorný odbor II. stupně“.

Sokol

Již za 1. Československé republiky měl své hřiště v prostoru, kde je dodnes, tj. v blízkosti základní školy na severním okraji vsi. Na straně k silnici byla „Brána borců“, po pravé straně bylo hřiště na volejbal, po straně levé hřiště na basketbal. Bylo zde také hřiště na házenou. Součástí sokolského areálu byl zděný altán, kde se koncertovalo a pořádaly mnohé kulturní a společenské akce. Asi v 50. letech 20. století byl altán zlikvidován. V lednu 1946 oznámila obnovená tělocvičná jednota Sokol zahájení činnosti. V období po únoru 1948 Sokol Zbůch ještě nějaký čas existoval, než byl zrušen. K jeho obnovení došlo až po listopadu 1989.

Spolky, sdružení, korporace

V obci v průběhu celého 20. století působilo a dodnes je činných mnoho spolků, sdružení a korporací. V období předmnichovského Československa to byla především Národní jednota Pošumavská, která se zasahovala o pozvednutí českého živlu ve vsi a také o výstavbu nové školní budovy pro děti českých občanů. Pobočka Národní jednoty Pošumavské zde byla zřízena již v r. 1912 a působila ve Zbůchu až do záboru Sudet v r. 1938. Svoji činnost zde vyvíjel Svaz československých horníků, Dělnická jednota tělocvičná, Klub dělnických cyklistů a Skupina západočeských domkářů, Skauti DTJ, Skauti – Junáci. V období po r. 1945 ve vsi vedle sportovních klubů (v období let 1950–1990 také odbor ZRTV, tj. Základní a rekreační tělesné výchovy), Sokola a dobrovolných hasičů působil především Československý červený kříž, Český svaz žen, Český zahrádkářský svaz, Svaz Československo–sovětského přátelství, Svaz pro spolupráci s armádou (tzv. SVAZARM, pod patronací TJ Baník Zbůch např. pořádal v prostorách stadionu závody v cyklotriálu, organizoval ve své době velmi známý Krajský a oblastní přebor motokár, jízdy zručnosti automobilů, zajišťoval školení řidičů, řidičské kurzy a další, ve své době občany obce vítané

aktivity), Český svaz chovatelů, Svaz československé mládeže, Svaz socialistické mládeže, Pionýr, Myslivecké sdružení, DV Zbůch a DV Starý Důl, Spolek přátel žehu a další. Několik desítek let zde působily i ochotnické spolky. Poslední z nich nesl jméno „Nová scéna“.

Skauti a Junáci

Před druhou světovou válkou působili v obci Skauti–Dělnické tělocvičné jednoty (DTJ). Oddíl měl celkem asi 40 členů. Měli svoji klubovnu v Hornickém lidovém domě. O nedělích a svátcích pořádali různé výlety do okolí, na kolech se vydávali i do vzdálenějších míst. O letních prázdninách pořádali letní tábory na různých místech západních i jižních Čech. Měli své vlastní stany i ostatní potřeby pro pobyt v přírodě. Na rozdíl od Skautů–Junáků nosili na krku černé šátky s červeným lemováním. V roce 1938 po záboru Sudet část majetku převedli na župu do Plzně, ale část byla zabavena místními Němci pro potřebu tvořící se organizace Hitlerjugend. Po osvobození v r. 1945 již tato skautská organizace neobnovila svoji činnost. Před válkou v ní působili např. H. Motl, J. Žáček, J. Tatoušek, V. Mikeš a další.

Druhou skautskou organizaci tvořili Skauti–Junáci. Měli svoji klubovnu „Ve Volšinkách“ a jejich činnost byla obdobná jako u skautů DTJ. S oblibou pořádali letní prázdninové tábory na hradě Buben, na Hradecké skále a na jiných místech. Na krku nosili šátky hnědé se žlutým nebo zeleným lemováním. Malí skautíci (Vlčata) a malé skautky (Světlušky) nosili šátky žluté. Každoročně pořádali 6. července pálení velké hranice na památku upálení Mistra J. Husa před svojí klubovnou na vršku. V oddílech působili před válkou jako činovníci bratři J. a V. Procházkové, K. Koskuba, sestry Kochmanovy a další. S příchodem nacistů v r. 1938 byl Junák zrušen a majetek zabaven. Po válce byla činnost této organizace obnovena. Ustaveny byly dva oddíly, které působily v obci až do r. 1949, kdy byl Junák zrušen, majetek převeden na organizaci Svaz české mládeže a tvořící se organizaci Pionýr. Nejznámějším a velmi obětavým činovníkem byl Zdeněk Zimmermann. V r. 1968, po tzv. „Pražském jaru“, byl učiněn pokus o obnovení činnosti Junáka, avšak neúspěšně. Tím Junák a skauting ve Zbůchu definitivně zanikl. Krátce působil Junák po r. 1968 v Červeném Újezdě. Vedoucím zde byl obětavý bratr Fr. Bláha, ale i zde oddíl Junáka asi po jednom roce činnosti skončil.

Červený Újezd

Stručné dějiny vsi

Malá ves Červený Újezd je poprvé připomenuta v r. 1115, kdy se uvádí ve výčtu majetku kláštera kladrubských benediktinů. K r. 1253 se okolí obce a bezpochyby i ves samotná stávají majetkem chotěšovského kláštera, kde s určitými přestávkami zůstala až do jeho zrušení v březnu 1782. Další zmínky o vsi jsou z let 1273 a 1507, kdy je připomínána již jako Rothaugezd. Stejně jako Zbůch, také Červený Újezd byl po josefínských reformách v poslední čtvrtině 18. století ve správě Náboženského fondu, který odprodal ves Zbůch a přilehlé pozemky (a tedy zřejmě i Újezd) roku 1822 knížecímu rodu Thurn–Taxis. V 80. letech 18. století ves tvořilo 16 popisných čísel, jejich počet stoupl do 20. let 20. století na 29. K r. 1838 bylo ve vsi jen 15 popisných čísel. Seznam stavebních parcel uvádí i jména zdejších sedláků – Maysr (čp. 2), Kral (čp. 3 a čp. 15), Hoffmann (čp. 4), Würfl (čp. 5), Klima (čp. 6),

Janka (čp. 9), Schwarz (čp. 10 a 11) a Kotzauer (čp. 14). Část stavebních parcel (např. čp. 8) ve vsi byla i v obecním majetku.

Červený Újezd na počátku 20. století proslul zcelováním pozemků, které „*tamním hospodářům umožnilo získati z rozptýlených pozemků, úzkých a nepravidelného tvaru, pozemky scelené. Takové pozemky mají vhodnou výměnou mezi jednotlivými vlastníky větší výměru a jsou v blízkosti každého hospodářství. Také se přišlo k poznání, že komasace pozemků jest základní podmínkou meliorací půdy*“, popisoval pozemkové úpravy ve vsi v letech 1905–1906 dobový tisk. Přestože v okolních vesnicích jako byl Zbůch, Líně nebo Chotěšov vlivem otevření hlubinných dolů a obrovskou migrací především českých dělníků a horníků výrazně stoupl na počátku 20. století počet domů i obyvatel, Červený Újezd v těchto směrech stagnoval. Důvod lze hledat bezpochyby také ve faktu, že se zdejší sedláci silně bránili přistěhovalectví českých dělníků. K r. 1921 žilo ve vsi 203 Němců a 19 Čechů. V říjnu 1938 byla ves připojena k Velkoněmecké říši. Po skončení války bylo zdejší německé obyvatelstvo vysídleno a nahrazeno osadníky z vnitrozemí a také z nedaleké Plzně, především pak ze Skvrňan, které byly zle poničeny za posledního náletu na plzeňskou Škodovku v dubnu 1945. Tak se do Červeného Újezdu dostaly rodiny Lodrů, Rumlů, Krinesů, Kozáků, Herejků a další. Německé obyvatelstvo bylo ze vsi vysídleno již v r. 1945. Moderní dějiny vsi, úzce spjaté se sousedním Zbůchem, byly od 50. let 20. století ovlivněné provozem vojenského letiště, které se rozkládá na pozemcích jihovýchodně od vsi. Letiště bylo postaveno v letech 1950–1952 na katastru Nové Vsi a Červeného Újezdu a ihned po výstavbě vzletové a přistávací dráhy zde startovaly a přistávaly desítky proudových a vrtulových letadel. Dnem i nocí tak nad vesnicí duněly reaktivní motory vojenských MiGů, především 5. stíhacího leteckého pluku, které zde operovaly až do srpna 1991. I po zániku útvaru však oblohu nad obcí křížovaly vojenské stroje, neboť proudové stíhačky vystřídal vrtulníky 11. vrtulníkového pluku. V listopadu 1994 zanikl i tento útvar a letiště se ponořilo do zdánlivého klidu, který jen čas od času narušuje klapot vrtulníků letecké, záchranné a pátrací služby. Převážná část ohromného areálu letiště je dnes opuštěná nebo využívána k jiným než vojenským účelům.

Červený Újezd je typickou zemědělskou osadou, přesto se i zde setkáváme s pozůstatky průmyslového podnikání. Kromě hlubinného dolu, který leží v prostoru mezi Zbůchem a Červeným Újezdem, byla na katastru obce v provozu také nevelká továrna zvaná Moguntia, založená v lese Dubovci jihovýchodně od vsi, kde se vyráběly ze šamotu cihly, tvarovky a další prvky užívané převážně ve stavebnictví. Fabrika byla vystavěna v sousedství velké kaolínové jámy, jejíž nerostné bohatství bylo využíváno právě k výrobě vzpomenutých tvarovek. Továrna již v r. 1945 nebyla v provozu, výrobní budovy však ještě stály. Oprán po těžbě kaolínu byl v 50. letech 20. století využit k výstavbě muničního skladu, když pozemky, na kterých kaolínová jáma ležela, zabrala armáda k výstavbě letiště. Jméno Moguntia i přes zánik fabriky zůstalo zachováno, když se stalo krycím názvem pro areál letiště. Moguntia se objevovala také na jízdních řádech autobusových linek z Plzně, které v době existence letištního provozu převážely denně stovky příslušníků vojenských jednotek zde dislokovaných. V lese Dubovci jihozápadně od vesnice lze nalézt několik dalších nehlubokých povrchových dolů, patrně na kaolín nebo písek.

Ve vsi byla v provozu také malá strojírna Král a Němec – továrna na zemědělské stroje. Součástí areálu byla také malá slévárna umožňující odlévání hliníkových součástek. Po válce

se správcem strojírnou stal ppor. Beniš, bývalý příslušník RAF, před válkou působící ve Francii. V období kolektivizace zemědělství v 50. letech 20. století byla dílna znárodněna a stala se součástí nově vzniklé strojí a traktorové stanice. Krátce nato však byl provoz v Červeném Újezdě zrušen. Opuštěné objekty byly zlikvidovány kolem r. 1977. Kolektivizace zemědělské půdy proběhla ve vsi v r. 1951.

Ves si uchovala půvabnou návěs, kterou vymezuje několik usedlostí s domy vysazenými převážně ve štítové orientaci. Mapa stabilního katastru z r. 1838 zaznamenala zástavbu vsi převážně tzv. „spalnou“, tj. stojící v převažujících dřevěných konstrukcích. Zděných („nespalných“) staveb zde ve 30. letech 19. století stálo jen několik, a to včetně návěsní kapličky. Podle stabilního katastru zde k r. 1838 bylo 15 popisných čísel. Malou návěs zhruba obdélného tvaru, na severozápadě polokruhem vyklenutou, vymezovalo k r. 1838 pět rozlehlých usedlostí čp. 2, 3, 4, 5, 6, ve východní části obce pak stálo několik dalších staveb patřících chalupníkům a domkářům. Přimo ve vsi a její těsné blízkosti byly celkem čtyři rybníčky, z nichž dva, ležící na západním okraji obce, se dochovaly dodnes. K zániku dřevěných budov došlo především v období 2. poloviny 19. století, kdy byla převážná většina staveb do té doby stojících ve srubových konstrukcích nahrazena novostavbami zděnými z kamene a později i z pálených cihel. Pravděpodobně jedinou budovou, která si do dnešních dnů uchovala dřevěné obvodové stěny, je mimořádně hodnotné obytné stavení statku čp. 2. Je to přízemní stavba trojdílné dispozice komorového typu, s roubenou světnicí, která je opatřena trámovým stropem s prkenným překládaným záklopem. Mimořádnost stavby je nutné hledat nejen v rozsahu zachování roubených stěn, ale i v dataci vtesané do jednoho ze stropních trámů, která vznik stavby klade do r. 1773. Vysoké památkové a historické kvality budovy umocňuje také kamenný portálek použitý při vstupu do sklepa pod budovou chlévů, které jsou však, vyjma suterénu, evidentně mladšího původu. Ve výčtu hodnotných budov dochovaných ve vsi nelze opomenout ani návěsní kapličku, nevelkou zděnou stavbu pocházející zřejmě již z období 1. poloviny 19. století, neboť k r. 1838 již v jejích místech drobný sakrální objekt stál. Nebohatý soubor drobných kamenných památek dochovaných v obci a jejím blízkém okolí obohacuje jen sokl s kamenným válcovým dřikem, stojící při polní cestě na Líně.

Červený Újezd si do dnešních dnů uchoval středověkem danou půdorysnou stopu, třebaže východní strana návsi byla narušena zánikem rozlehlé usedlosti situované na pč. 6 (býv. čp. 6). Oproti situaci zachycené stabilním katastrem se zástavba obce rozšířila jižním směrem dále do svahu podél cesty na Dobřany a Vodní Újezd, která však byla v 50. letech 20. století přerušena tehdy zřízeným vojenským prostorem. Několik staveb vzniklo v období první třetiny 20. století také na jihovýchodním okraji vsi. Ve stejných místech bylo v poslední třetině 20. století postaveno několik rodinných domů. Západně od návsi, jižně od polní cesty vedoucí do Zbůchu, byl vybudován areál letního kina.

Sbor dobrovolných hasičů Červený Újezd

Již v r. 1905 byl ve vsi založen první dobrovolný hasičský sbor složený z německých zemědělců. Podnětem k tomu jistě byl velký požár, k němuž došlo v r. 1904 ve Zbůchu, kdy vyhořely tři větší selské usedlosti. Sbor se věnoval hlavně práci v obci, prováděl poplachová

cvičení a zdokonaloval se v možné likvidaci požárů. Ve vedení sboru se vystřídal řada zdejších mužů, jejichž jména jsou známa z ústního podání – Schwarz, Dittrich, Fischer, Katzauer, Muhr a Lindisch. V r. 1922 bylo rozhodnuto o stavbě hasičské zbrojnice. Stavba založená v severovýchodní části obce při cestě z návsi do Líní byla dokončena v r. 1925, kdy se slavnostního otevření zúčastnily i některé okolní sbory, např. ze sousedního Zbůchu v počtu 16 členů ve stejnokrojích. Sbor měl ve stavu kromě jiného také motorovou stříkačku značky „Flader“, stejný typ pak byl ještě dlouho po válce také ve službách SDH Zbůch. Lze předpokládat, že se sbor červenoújezdských dobrovolných hasičů zúčastnil v dubnu 1943 záchranných prací v Dobřanech a Nové Vsi, které byly poškozeny při spojeneckém náletu na Plzeň. Stejně jako ve Zbůchu, také v Červeném Újezdu došlo po osvobození k ustavení nyní již českých sborů dobrovolných hasičů, kteří navázali na práci svých předchůdců. Členy nově ustaveného sboru se stali především noví dosídlenci, hlavně zemědělci z válkou poškozených Skvrňan.

V průběhu celé druhé poloviny 20. století se členové červenoújezdského sboru zúčastnili a sami připravili celou řadu akcí. Kromě jiného provozovali zdejší letní kino. V r. 1985 byla provedena stavební úprava místní zbrojnice, na které se finančně podílela také Česká státní pojišťovna.

V r. 2002 měl sbor ve stavu 51 členů. Členové SDH Červený Újezd se pravidelně zúčastňují soutěží a při II. ročníku Memoriálu F. Herejka družstvo SDH Červený Újezd získalo dokonce putovní pohár. Kromě dospělých je činné také družstvo dětí a mládeže. V srpnu 2002 se SDH Červený Újezd podílel na likvidaci následků katastrofálních povodní a obdobně tomu bylo také v lednu 2003, kdy se opět ocitla pod vodou náves v sousedním Zbůchu.

V letech 2. světové války se řada občanů Zbůchu a Červeného Újezdu stala obětí zlovolné nacistické okupace. V obou obcích také bydlelo několik účastníků zahraničního odboje.

Gustav Nezhyba

Narodil se v r. 1918. Po okupaci Československa odešel do Polska, kde se připojil k československému legionu. Spolu s ním se dostal do Ruska, Turecka a Palestiny. Zde se stal příslušníkem Československého pěšího praporu 11. Zúčastnil se obrany Tobruku, prodělal tažení Západní pouští v Egyptě, v Libanonu i Libyi. V rámci 200. protiletadlového pluku byl velitelem děla na pozicích Tobruk – Derna – Opollomia. V r. 1943 se dostal do Anglie, kde v rámci Československé samostatné obrněné brigády sloužil u motorizovaného praporu. Od října 1944 do května 1945 bojoval u Dunkerque. Po únoru 1948 emigroval do Německa, odkud se však vrátil pro rodinu. Byl zatčen a odsouzen k trestu smrti. Verdikt byl později změněn na mnohaletý žalář. Jako mnoho jiných, také G. Nezhyba byl nasazen na práci v dolech. Po propuštění již G. Nezhyba ve Zbůchu zůstal a pracoval na šachtě až do své penze. Zemřel v r. 1988.

František Procák, štábní rotmistr

Pocházel ze Vstíše. Bydlel v Chotěšově a pak se přiřazen do Zbůchu. Jako voják z povolání sloužil v Hradci Králové. V období protektorátu byl příslušníkem vládního vojska. Se svojí jednotkou byl nasazen v Itálii, kde přešel k partyzánům. Počátkem roku 1945 se stal

příslušníkem Československé samostatné obrněné brigády. Po skončení války zůstal ve službách armády, avšak po únoru 1948 se stal obětí čistek v důstojnickém sboru. Byl zatčen již počátkem roku 1949, vězněn na Ruzyni a Borech. V zinscenovaném soudním procesu byl zprvu odsouzen k trestu smrti, který mu byl později změněn na doživotí. Byl nasazen na nucené práce v uranových dolech na Příbramsku, kde se mu stal v r. 1954 smrtelný úraz.

Benda, podplukovník

Příslušník Československé samostatné obrněné brigády. Po r. 1945 přišel jako dosídlenec do Červeného Újezdu, odkud už po r. 1948 odešel do technické školy v Brně.

Viktor Beniš Podporučík

Narozen 1. 5. 1918 v Plzni. Příslušník RAF, po r. 1945 přišel jako dosídlenec do Červeného Újezdu.

Antonín Dvořák, plukovník

Narozen 30. 9. 1916 ve Zbůchu. Předválečný člen ZA, absolvent školy leteckého dorostu v Prostějově v letech 1934–1935. V letech 1935–1939 sloužil u cvičné letky v Piešťanech. Po okupaci se přes Polsko a Francii dostal do Velké Británie. Sloužil v RAF jako F/Lt. (kapitán) 787517 (115864) v rámci 312 Sqdn jako pilot letounů Spitfire. Dosáhl hodnosti nadporučíka. V lednu 1946 odchází z armády k ČSA. Po únoru 1948 je mu zakázáno létání. V březnu 1949 vycestoval přes Holandsko do Anglie, kde opět vstupuje do řad RAF. V r. 1955 se odstěhoval do Kanady. Ještě v r. 1996 poskytl pro časopis L+K rozhovor.

Vladislav Myhovk

Rotný 1. čs. armádního sboru v SSSR. Bojoval v Karpatech a v bitvě o Dukelský průsmyk. Byl nositelem čs. válečného kříže 1939, medaile „Za chrabrost“ a dalších válečných vyznamenání. Bydlel ve Zbůchu až do své smrti v r. 2001.

Významné osobnosti kulturního a společenského života v obci

František Hertl

Narozen 18. 4. 1906 ve Zbůchu. První hudební přípravu dostal od svého otce – venkovského muzikanta. V letech 1920–1926 studoval na pražské konzervatoři kontrabas u profesora F. Černého. V letech 1931–1934 byl posluchačem Talichovým na mistrovské škole dirigentské a v r. 1945–1948 studoval na mistrovské škole u J. Řídkého skladbu. Po absolutoriu na konzervatoři odešel do Lublaně, kde byl prvním kontrabasistou v orchestru tamní opery a profesorem na konzervatoři. Pak absolvoval vojenskou službu a po ní působil v luhačovickém lázeňském orchestru. V letech 1929–1936 byl koncertním mistrem České filharmonie, později působil i v Symfonickém orchestru Českého rozhlasu. V této době byl i uměleckým vedoucím Českého noneta. Roku 1950 se stal profesorem pražské konzervatoře a učil také na AMU. Jeho učebními obory byly kontrabas a komorní hra. Významná byla také jeho práce skladatelská, kde kromě vážné hudby ztvárnil celou řadu skladeb z oblasti zábavné tvorby.

Rudolf Hertl

Narozen 13. dubna 1908 ve Zbůchu. Zemřel 4. dubna 1962 v Praze. Roku 1922 vstoupil na pražskou konzervatoř, kde byl jeho učitelem hry na flétnu profesor R. Černý. Absolvuje r. 1928 s výborným prospěchem a v soutěži o cenu profesora Schuberta získává jako cenu stříbrnou flétnu. Ještě téhož roku provádí na Mezinárodním festivalu moderní hudby v Sieně flétnovou sonatinu K. Háby společně s E. Schulhofem. Po dva roky je pak bez pevného místa, hraje v biografech, v orchestru smíchovské Arény a v lázeňském orchestru v Luhačovicích. Roku 1930 byl přijat jako I. flétnista do pražského rozhlasu, v jehož symfonickém orchestru pak působil až do své smrti. Byl činný také v oblasti komorní hry. Pro rozhlas natočil R. Hertl řadu výborných snímků, často i neznámých děl.

Josef Bořík

Zasloužilý mistr sportu, žokej a později také trenér dostihového závodiště v Praze–Chuchli. Pocházel ze Zbůchu. V průběhu své sportovní kariéry získal řadu vítězství zejména v rovinných dostizích, mistrovských titulů a vítězství v Derby.

a další...

Prameny:

Archiv OÚ Zbůch

- kronika obce Zbůch 1938–1960 (zpracoval Jan Blahník)
- kronika obce Zbůch 1961–1987

Kronika české měšťanské školy s vyučovacím jazykem československým ve Zbůchu z let 1920–1958, uloženo in: ZŠ ve Zbůchu

Státní oblastní archiv v Plzni, pobočka Klatovy

- fond velkostatek Thurn-Taxis

Státní ústřední archiv v Praze

- indikační skica a stabilní katastr, Červený Újezd (Provinz Böhmen, Original Bau Parzellen Protocoll der Gemeinde Rothaugezd böhmisch Czerweny Augezd in Pilsner Kreis Steuerbezirk Chotieschau 1838), sign. Plz 437
- indikační skica a stabilní katastr, Zbůch (Provinz Böhmen, Original Bau Parzellen Protocoll der Gemeinde Zwug böhmisch Zbuch in Pilsner Kreis Steuerbezirk Chotieschau 1838), sign. Plz 634

Ústřední archiv geodézie a kartografie v Praze

- fond stabilní katastr a katastrální snímky obce Zbůch, 1838
- fond stabilní katastr a katastrální snímky obce Červený Újezd, 1838

Literatura:

- Andres, F., Vor – und frühgeschichte Denkmälern in Westböhmen. Plzeň 1927/10
- Bláha, F., Z dějin poštovníctví ve Zbůchu. Nepublikovaný strojopis. Týnec
- Beck, R., Modroch, F., Naši v poušti. Praha 1946
- Bukačová, I., Fák, J., Foud, K., Severní Plzeňsko. Díl II. Domažlice 1997

- Čujanová – Jílová, E., Příspěvek k chronologii mohylových sídlišť doby bronzové.
- Dopita, M., Havlena, V., Pešek, J., Ložiska fosilních paliv. Praha 1985
- Doskočilová, M. Berní Rula. Kraj Plzeňský. Svazek 23.
- Emler, J., Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II. Praha 1882
- Foud, K., Karel, T., Jižní Plzeňsko. Díl I. Plzeň 1999
- Foud, K., Křídla nad Plzní. Plzeň 1995
- Hurt, Z., Sitenský, L., Stíhači. Cheb 1992
- Hůrková, J., Rovinná sídliště milavečské kultury v západních Čechách. I. část. In: Sborník ZČM v Plzni. Řada Historie XVI. Plzeň 2002
- Chlupáč, I., Geologické zajímavosti pražského okolí. Praha 1988
- Karel, M., Zemědělství. In: Národopis lidu Československého. Díl V. Plzeňsko. Svazek 2., Praha 1938
- Kolektiv, Čechy. Díl IX. Západní Čechy (Český les) 24. Sešit 176. Praha. Kolem r. 1900.
- Kolektiv, 25 let budování socialismu v hornické obci Zbůch. Zbůch 1973
- Kolektiv., Chotěšov a jeho dominanta. Chotěšov 2002
- Kolektiv., Ottův slovník naučný. Díl 27. Praha 1908
- Kolektiv, Příslušníci československého letectva v RAF. Praha 1999
- Kolektiv, Uhelné hornictví v ČSSR. Ostrava 1985
- Koutský, Z., Pavlík, V., DOM Zbůch. Nepublikovaný strojopis. Zbůch 2002
- Kozák, J a kolektiv, Českoslovenští koncertní umělci a komorní soubory. Praha.
- Kroc, F., Havířské generace. Zbůch 1975
- Kroc, F., Lidé, kteří posunuli čas. Zbůch 1989
- Kříček, A., Vývoj a význam uhelného hornictví v západních Čechách. In: Sborník SIA. Plzeň 1937
- Laštovka, V., Nacistické koncentrační, pracovní a zajatecké tábory na Plzeňsku. In: Minulostí západočeského kraje. Ročník VIII. Plzeň 1971
- Lopata, V., Hasiči Zbůch. In: Zbůšský zpravodaj. Číslo 1. Ročník 1. Zbůch 2003
- Lukavský, F., Menšinové školství na Plzeňsku. Plzeň 1913
- Macháček, F., Zprávy a nálezy předhistorické. In: Sborník Městského historického muzea v Plzni. Plzeň 1926
- Mergl, M., Vohradský, O., Vycházky za geologickými zajímavostmi Plzně a okolí. Mariánské Lázně 2000
- Pavlík, V., Železniční zastávka Zbůch. Nepublikovaný strojopis. Zbůch 2000
- Profous, A., Svoboda, J., Místní jména v Čechách. Díl IV. Praha 1957
- Schaller, Topographie des Königreichs Böhmen. Pilsner kreis.
- Schejbal, S., Tělovýchovná činnost v obci. Nepublikovaný strojopis. Zbůch 1988
- Skála, E., K domnělému 750. výročí založení obce Zbůch. Nepublikovaný strojopis. Praha 2002
- Sklenář, K., Archeologické památky. Opava 1993
- Srp, F., „Jenom“ sloužil vlasti. In: Letectví a kosmonautika. Praha

- Šaldová, V., Pozdně halštatské ploché hroby v západních Čechách a jejich vztah k současným mohylám. In: Památky archeologické. Roč. LXII. Č.1. Praha 1971
- Šaldová, V., Rovinná sídliště pozdní doby bronzové v západních Čechách. In: Památky archeologické. Ročník LXXII. Číslo 1. Praha 1981.
- Tyr, V., Stříbrsko. Plzeň 1929
- Waldhauser, J., Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha 2001

Text Karel Foud, Zdeněk Koutský, Václav Pavlík, Ing. Jaroslava Nesvadbová (Západočeské muzeum v Plzni) a RNDr. Jaromír Sofron (Západočeské muzeum v Plzni)

Odborná spolupráce František Bláha, Rudolf Hrdlička, František König, Miloš Schejbal, Ing. arch. Petr Domanický, Ing. Pavel Domanický, Václav Toman a další

Fotografie pocházejí ze sbírek V. Pavlíka, M. Schejbala, Z. Koutského, F. Bláhy, F. Königa, R. Hrdličky, K. Fouda a dalších

Vydal OÚ Zbůch u příležitosti oslav 750. výročí první písemné zmínky o vsi, uskutečněných 23. – 25. května 2003

Popisky

Mapa stabilního katastru Zbůchu, stav k r. 1838.

Mapa stabilního katastru Červeného Újezdu, stav k r. 1838.

Situační plán obce Zbůch, stav k r. 1937.

Masarykova měšťanská škola, stav ve 2. polovině 30. let 20. století.

Základní kámen někdejší měšťanské školy, dnes ZŠ Zbůch

Původní kovárna čp. 8 na východní straně návsi, stav před demolici. Zůstala jen stodola, která byla přestavěna na požární zbrojnicí.

Vstupní portál bývalé prachárny dolů ZBAS ležící na okraji lesa Dubovec.

Jeden z rybníků založených na okraji lesa Dubovec jižně od Zbůchu.

Kolonie domů stavěných nákladem ZBAS jižně od návsi. Vlevo jsou tzv. Hornická kasárna stavěná již v období před rokem 1918.

Jižní strana červenoújezdské návsi.

Cihly vyráběné fabrikou Moguntia v lese jihovýchodně od Červeného Újezdu.

Průhled náměstím ke kapliče, v pozadí severní strana někdejší návsi, stav k r. 2003.

Pohled z jihu ke kapliče, v pozadí severní strana někdejší návsi, stav na přelomu 30. – 40. let 20. století.

Hornický lidový dům ve Zbůchu, pohled ze dvora, stav ve 2. polovině 20. let 20. století.

Hornický lidový dům ve Zbůchu, pohled do prostoru divadelního a tanečního sálu. Stav ve 2. polovině 20. let 20. století.

Hornický lidový dům ve Zbůchu, pohled do tělocvičny, stav k r. 1926.

Důl v Týnci, pohled na těžní věže. Pravděpodobně 50. léta 20. století.

Masarykův důl v Týnci, stav ve 20. – 30. letech 20. století.

Plán panského dvora Thurn–Taxis, kolem r. 1900.

Zbůch, náves, pohled ze severu jižním směrem ke kapličce, zcela vpravo obecní váha. První čtvrtina 20. století, stav před postavením radnice.